

Liget

2023-11
november

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVI. évfolyam 11. szám]

Sebő Péter A CSIZMADIA	4
Gárdos Péter KÜLÖNÖSEN MAGAS REGISZTERBEN	19
Kállay Kotász Zoltán TAKARÓZÓ	29
HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ	
Taizs Gergő SZERVES EREDET	31
Czilczer Olga KÉPZELT TÁJ	33
Handi Péter EGYSZERRE UTAZTUNK	37
Fecske Csaba H. B. ÖSSZES ÉLETE	39
HÁTTAL – VÁLOGATÁS A FORTEPAN KÉPEIBŐL	
Szirmai Panni TESTESTÜL-LELKESTÜL	41
Kiss Lajos András A LUSTÁLKODÁS VÉDELMEBEN 3.	44
Patkós Éva A JÓ ÉS A ROSSZ MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE	66
Szirmai Panni A GONDOSKODÁS MINTÁZATAI –	86

Interjú Popovics Viktória kurátorral

NYOM

Fecske Csaba ÖNARC	95
Bene Zoltán MINT ERDŐBEN A VADNYOM	97
Vörös István A KRIMINÉZŐ VALLOMÁSAI	103
Kapitány Máté UTÁNA	107
Taizs Gergő NÉHÁNY MEGFEJTÉSRE VÁRÓ MIEGYMÁS	115

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

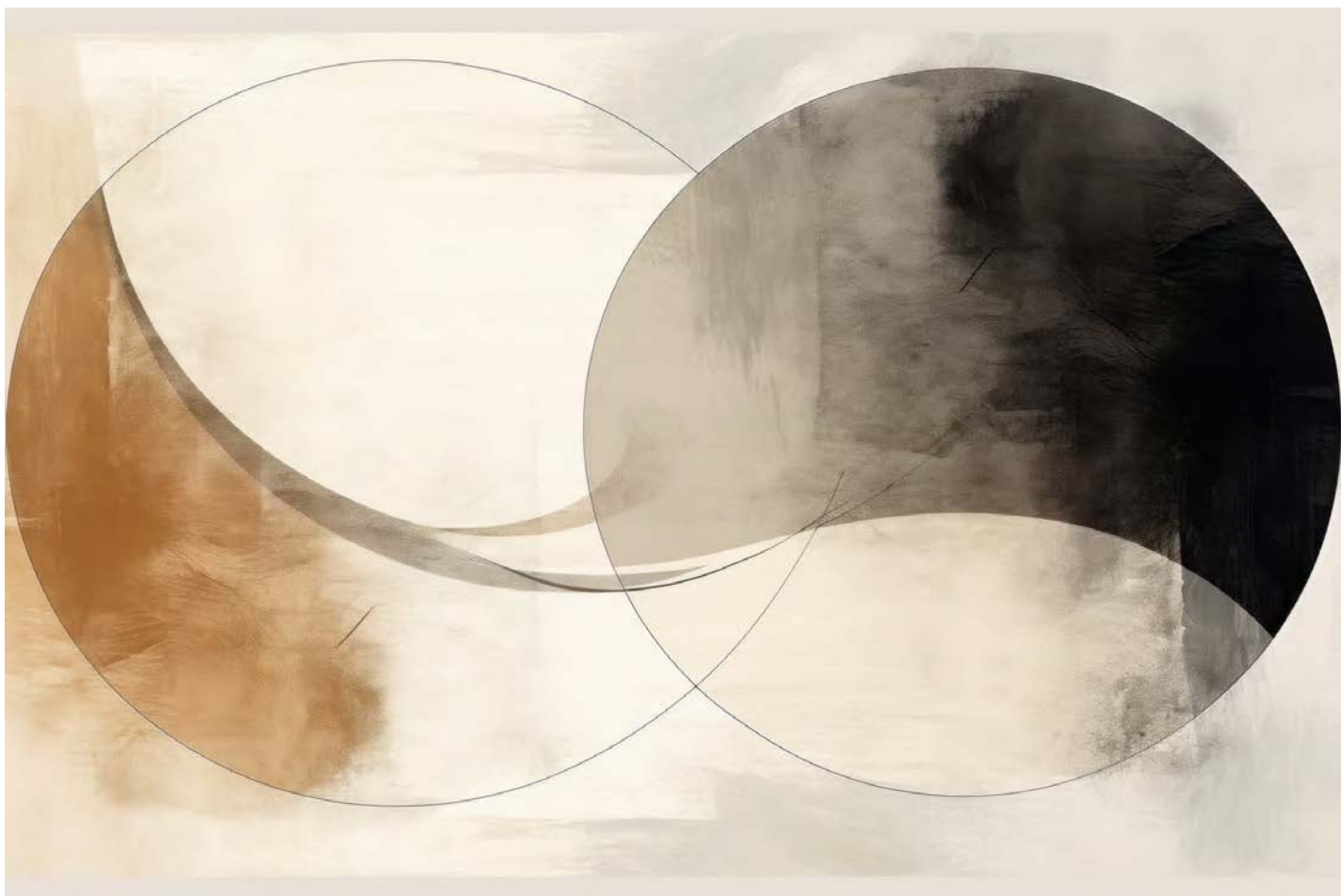
ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Sebő Péter

A CSIZMADIA

2023-11-01 | NOVELLA

Kettejük között az a nagy különbség, hogy Pirandello keresi az értelmet, ezért olyan bonyolultak a művei, Bontempelli viszont gyönyörködik abban, hogy semminek sincs értelme.
(Szerb Antal)

Közönségesnek *látszó* sír volt. Minden *felesleges* ciráda nélküli műköépitmény, amilyenen Halottak Napja előestéjén – az emlékezet magasztos óráiban – gyertyát égetünk, amikor már messziről látszik, ahogy a paraffingyertyák fényködét a fehér

sírkövek szerteszét szórják a novemberi délutánban. Arról a sírról lesz szó, az öreg vadgesztenyefa és a rózsabokrok mellett, ahol egy emlékezetes keddi éjszakán azok a bizonyos dolgok történni látszottak; de ezeket, sajnos, esélyem sincs rideg tárgyilagossággal rekonstruálni, mert sok a bizonytalanság és az ellentmondás. Mesélnem *kell* hát a körülményekről is, különben kinevetnének, amikor a lényegre térek.

csak kacagtak

Egyszer régen, egy téli napon arra utaztunk gyerekeimmel és elmondtam nekik az eseményeket, amik a sírnál történtek, s hogy ezeket először én is gyerekként hallottam. Kinevettek, hogyan hihetek el ilyen meséket.

Csak mentünk-mentünk az autóval a Mátra és a Cserhát lankái között, a Zagyva völgyében, már közel a temetőhöz, épp ott, ahol egykor a vízimalom működött, s ahol ma már a víztározó található, és ők csak kacagtak-kacagtak rajtam felszabadultan. Nem is meséltem tovább sem a malomról, sem az egykori mocsár lidérceiről. Lassan haladtunk a temető felé, mert a hó sűrűn nagy pelyhekben esett már jó ideje. A táj, az utak és a dombok, a fák, a templomtorony és a falusi palóházak már-már giccses képe az autó párás ablakain át elhomályosult. Mégis, még a látvány segítsége mellett sem tudtam elmagyarázni gyerekeimnek, hogy az ember nem felnőttként kezd hinni ezekben a dolgokban, a hit fiatalon találja meg az utat, fészkel be magát világképünkbe, s utána szinte helye sincs a kételynek.

A mindennapinak látszó fehér sír, benne a tölgyfakoporsó és a halott is régi. A halott felett persze föld van, rózsákkal beültetve és egy dolomitörleményből és fehércementből készült dobozforma emlékmű, két műkő vázával. Mindez kereszt nélkül, úgy, ahogy a szocializmus idején az ateisták emlékművei készültek. Kádárkocka ez is, ahogyan viccesen mifelénk mondták. *Emlékmű*, mert így hívják mostanában az ilyet. De biztosan láttak már embermagas fekete márvány keresztet, a temető legnagyobb keresztje, de azért az is csak emlékmű, mint a fehér kereszt nélküli műkőépítmény. *Emlékmű, hisz megáll rajta a gyertya*. A lecsöpögő paraffinnal rá lehet ragasztani a gyertyákat a kőre, meg lehet várni, amíg leégnek kicsit, el lehet mondani néhány Miatyánkot, s lehet találkozni azokkal a rokonokkal is, akiket egyébként csak az esküvőkön meg a temetéseken látunk. Lehet beszélgetni múlttól és jövőről, miközben a gyerekek önfeledten bújócskáznak a sírkövek között.

Tehát emlékmű a fehér kereszt nélküli sír, ahol az események történtek. Ugyanúgy emlékmű, mint a ferde betontetővel fedett kripta, aminek a tetején, emlékszem, mennyit ugráltunk gyerekkoromban. Utólag belátom, kegyeletsértően – még nem

emlékezve és nem gondolva semmire, amire itt a temetőben emlékezni és gondolni *szoktunk*. Akkor nem törődtünk sem a rózsákkal, sem a kén-dioxid szaggal, amit esős időben lehetett érezni a sír körül. Igazi *szabadság* volt ez, amely távoli rokonságot sem mutat felnőttkori, szakadt farmernadrágos, lófarkas és fülbevalós liberalizmusommal.

rossz érzéseim is vannak

Gyerekkoromban, amikor a színes gyertyák még inkább viaszból, s nem paraffinból készültek, az elvek, az emlékezés és gondolkodás helyett játszottunk. Télen

hócsatáztunk a kövek között, nyáron kihúzogattuk az öregasszony répáit, megettük az eprét, amit a kripta dombja mögött, a sötét kerítéssel védett részen ültetett a halottnak (így mondták). Tavasszal légpuskával lövöldöztünk üvegekre, nagyokat beszélgettünk könyvekről, csillagokról, lányokról (hiszen tudják, az átmeneti évszakok különösen kedveznek az ábrándozásnak). Ma már a temetőben én is emlékezem, rossz érzéseim is vannak – egyébként sincs már ott a kriptadombon más, csak sűrű gaz, émelyítő illatú selyemkóró, vadkender meg kék búzavirág és sok-sok fű; a földet sem műveli senki, az öregasszony is rég beköltözött a férje mellé. E világi történetük befejezettnek *látszik*.

Ha időm engedi, manapság is órákat töltök a temetőben: üldögélek a rózsabokrok mellett, magamba szívom illatuk molekuláit (nem tévedés, szépséges molekulaszervezetek ezek), nézegetem a fehér kereszt nélküli sírt, és újra meg újra értelmezni próbálom a történetet. Máskor meg botanizálok vagy a világ rendjéről beszélgetek az erre járó régi barátokkal. Ilyenkor átjár az érzés, hogy a temető nem a halottaknak készül, hanem nekünk, élőknek, hiszen mi teremjük újra emlékeinket. Itt nem vezethet félre a filozófusok fondorlatos próbálkozása, amely a metafizikát értelem nélkülinek nyilvánítja. Nagy segítség a *kétség* ellen is, amit az emlékkő kert *rendje* és nyugalma sugall; amit mindez valahogy kimondatlanul, de annál biztosabban sejtet, hogy... De azt hiszem, *illetlenség* (gorombaság?) ilyen *titkot* kibeszélni.

Olyan *titok*, amit rövid élete során Novalis látott, amikor a számokon túl sejtette a világ rendjét; amit Galilei vagy nagyapám vélt meglátni, amikor azt hitte, a számok útján bepillant a mindenség rendjébe. Amit csillagfényes este, az ablakon kibámulva érzünk, ha homályos tükörképünk összemosódik a világmindenség képével, és így otthon vagyunk. Amikor megértjük, hogy a nyelv és a világ, minden szkeptikus érv ellenére elválaszthatatlanul összetartozik, a realitás és a lehetőség összefér egymással, a realitás és a képzelet egyaránt elengedhetetlen a világ felfedezéséhez.

Gyerekként azt hittem, minden temetőből magas hegyeket látni, és mindenhol templomi orgonahang szól. Már tudom, hogy itt sem olyan magasak a hegyek, s az orgona hangja hamis is lehet.

Templomunk egyébként pár száz méterre van a temetőtől. Kis dombon álló, 13. századi alapokra épült katolikus templom. Az utolsó önálló plébánosa negyedszázada meghalt; itt van eltemetve, nem messze a fehér műkö sirtól. Ő, az öreg pap említette

nekem egykor, hogy a 13. században kezdhették építeni a templomot, de csúcsíves ablakai már 14. századiak.

– De nem ez a lényeg – mondta –, hanem hogy a gondolat, a szándék és az alapok még 13. századiak. Különben is, a faragott kövek, amik kilátszanak a falak alján, római koriak, s akik faragták, rossz álmukban sem gondoltak arra, hogy egy majdani templom falai lesznek.

próbáltam velük együtt hallgatni

Amióta az öreg pap meghalt, kevesen járnak a templomba, tulajdonképpen az öreg pap idejében is egyre kevesebben. Vasárnaponként nem a misére, inkább ide jönnek a temetőbe

az öreg pap sírjához, és őt *hallgatják*. Legalábbis úgy tűnik, bár én bármikor próbáltam velük együtt hallgatni, csak az ő motyogásukat hallottam, az öreg papot nem.

Ma már a templomunkba főleg az öregasszonyok járnak. Kezükben bot és imakönyv, tekintetükben szúrós-szomorkás harag, fejükön fekete kendő, talán a *benti* hideg miatt.

Az öreg pap különös ember volt. Kisgyerekkorom óta ismertem. Néhány évesen nagyapám karjaiba menekültem a hosszú séták elől, s nem értettem semmit abból, amit a két öreg beszélgetett. Gyakran németül, amibe szláv szavakat kevertek, és nagyokat kacagtak ezen a szokásukon. Később kijártunk a temetőbe, s a fehér műkő mellett ülve diskuráltunk a faluról, a filozófusokról, a lányokról, a tudomány racionalitásáról meg a papi hivatásról. Azt hiszem, ő is látta és megértette a „titkot”, de mert pap volt, soha nem mondhatta ki nyíltan. Amikor egy-egy alkalommal nyáron leveles-virágos ingben és rövidnadrágban jött, tudtam, valami meglepőt mond. De aztán legtöbbször győzött benne a hit és a fegyelem, és csak az ebédéről beszéltünk vagy hogy melyik fa virágzik éppen, hogy este tiszta lesz-e az ég a csillagok megfigyeléséhez. Egyszer minden átmenet nélkül szegezte nekem a kérdését, amire

persze tudnia *kell*ett egy választ: „Nem érzed úgy, hogy aki az életben nem látja meg a problémát, az vak valami nagyon fontos iránt? S aki helyesen él, az nem *szomorúságként éli meg* a problémát, hanem az életét övező éteri fénynek érzi?”

Egy őszi délután farmer és lyukas zöld pulóver volt rajta, s már nagyon közel járt a titok kimondásához.

– Én barátom, úgy érzem – bár tudom, nem kellene –, a temető is csak olyan hely, ahol *minden* a véletlennek állít emléket. Annak a véletlennek, amely *még az ördögi rációt is* meghazudtolni látszó balszerencse képében sújt le mindannyiunkra és zavar össze mindent körülöttünk. Minden sírkő, minden kereszt, minden meggyújtott gyertya arra emlékeztet, hogy ez elkerülhetetlen.

– Hát nézd csak – s határozottan a kisgyerekek sírja felé mutatott –, nézd... Vagy nézd az öreg csizmadia kibillent sírját! Mivel biztathatna minket itt nagyapád vagy Tertullianus? Hisz *nem az értelmünk* hagy cserben!

Emlékeztetem, hogy ő emlegeti gyakran Lichtenberg aforizmáját: „A sír mégiscsak a legszilárdabb erőd a sors viharai ellen”. De akkor félbehagytuk a beszélgetést, talán mert az öreg pap épp meglátott egy aranysárga virágú boglárkát a fehér, kereszt nélküli emlékkő mellett. A növényt egyikünk sem tudta azonosítani, így a pap hazavitte, hogy otthon a nagy Jávorkában megnézi. Még aznap este felhívott. Izgatott és diadalmas volt.

– A megválaszolhatatlan kérdések értelmességéről akartál meggyőzni, hanem az a növény, amit találtunk, *semmiképp* sem sorolható olyan természeti fajtába, aminek létezésében a fiatal Linné még hitt és a filozófusok a mai napig hisznek. Ez a növény egy *Ranunculus* fajba sem sorolható, bár *hárommal* is fenemód nagy hasonlóságot mutat.

Az öreg pap magáénak érezte az idős Linnének tulajdonított, valójában inkább kabbalisztikus tanítást, ami szerint az élőlények latin nevével immanens kapcsolatba kerülhetünk a véges teremtett világgal, amely a végtelen transzcendencia felé nyit kaput. (Természetesen ebben sem értettünk egyet.)

– Már csak emiatt is el kell ismerned, hogy szavaid, amelyek a világot kimondhatóvá tördelik, nagyon bizonytalanok, így *állandóan* nyitva marad az út a csodák, a kétely és a biztosabb rend számára.

Emlékeztetem, hogy abban már korábban egyetértettünk, hogy sem az éghajlatunk, sem a nemzeti karakterünk nem kedvez a próféták hitének vagy a pürrhoni szkepszisnek. Erre ő lecsapta a kagylót.

a megtestesített Szentháromság

Nagyapám mondta, hogy az öreg pap festette azt a láthatóan újnak tűnő képet a templomban, amelyiken három alak imádkozik egy nagy kőkereszt körül: Jézus, Keresztelő János és Péter

apostol, s felettük lágyan kirajzolódik a megtestesített Szentháromság. Mindig csodálkozva néztem, mennyire ismerős Keresztelő János megható szépségű arca.

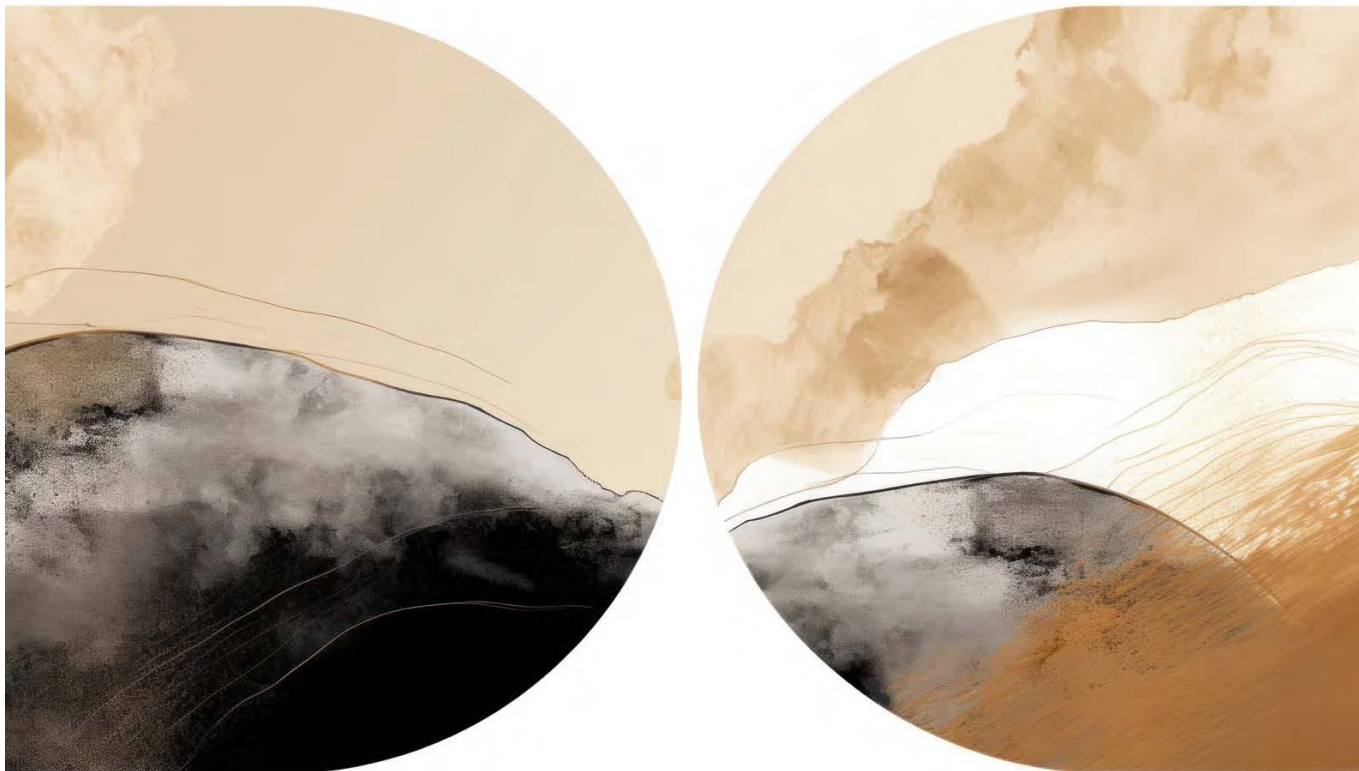
Sajnos, csak pár éve ismertem fel: Novalist ábrázolja. Nem tudok már erről beszélgetni vele, de emlékszem halk szavaira, amikor egyszer a képet bámultam, ő mögém lépett.

– Az a legnagyobb varázsló, aki oly mértékben el tudja kápráztatni magát, hogy valós jelenségnek tartja önnön képzelgését... Mi magunk álmodtuk meg a világot. Erősnek, titokzatosnak, láthatónak álmodtuk meg, térben szilárdnak, időben pedig maradandónak; ám ott hagytunk az építményben néhány parányi, örök, észszerűtlen repedést, hogy tudjuk: hamis.

Mostanában a szomszéd faluból jár át misézni az *új* pap. Régebben még bíztunk benne, hogy csak amolyan vendégféle lesz. Csakhogy ennek már vagy húsz éve, s ő azóta is rendületlenül, bár egyre ritkábban jön. A parókia szürke kőtornácos házában nem lakik senki. Ritkán van mise, és a temetőbe csak temetni jár a pap. A misén szinte mindig a feltámadásról prédikál, meg arról, hogy ő gyermekora óta hisz a csodákban, ezért lett pap. Azt bizonygatja, hogy Krisztus a feltámadáskor minden igazán hívő lelket *újra*teremt. Újra – mondja furcsán hangsúlyozva, s palócosan ejtve az a hangot a szó végén. Majd rövid szünet után megismétli, de most már gyorsan és pattanósan: újra; 'bizonyosnak kell lennünk, hogy lelkünket egyszer már megteremtette a Szentháromság-egyisten, és Krisztus a feltámadáskor csak ezt teremti *újra* csoda által. Krisztus mindenre emlékezik. A bűnt sem felejt*heti* el, csupán megbocsát*hatja*. Mindebben pedig *bizonyosnak* kell lenni mindenkinek, aki üdvözülni akar! Gyóntatáskor is leginkább a *bizonyosságot* kéri számon. Nagypám még találkozott az új pappal, s azt mondta: olyan ember, aki a lázas semmittevés és méltóságteljes tétlenkedés közepette sem meglátni, sem megérteni nem képes, még azt sem, ami az orra előtt áll.

A temetőkert ma is csöndes és nyugodt hely. Ritkán hoznak új halottat; persze olyankor összetapossák a füvet, de a temetőőr hamar rendet tesz: különös érzéssel minden profán dolgot eltávolít a sírokról és a sírok közül.

– Ami a profán szférához tartozik, annak nincs része a létben. A profánt nem alapozhatja meg semmiféle mítosz, semmiféle egyetemes rend – mondja tudálékosan ismételve az öreg pap tanítását. Ezzel indokolja, miért dobja ki a művirágokat.

A fehér műkőből készült emlékmű jobb oldalán a vadgesztenyefa gyökerei egyszer, egy keddi éjszakán, még a régi pap idején, vagy talán még azelőtt – szóval a fa gyökerei megemelték a kereszt nélküli sírt. Pontosabban kibillentették. Nem nagyon, a gyertya azért megáll rajta, de...

Itt a faluban mindenki hallotta már valakitől a történetet: azon az éjszakán, mert látszólag egyetlen keddi éjszakán emelte meg a gyökér az öreg csizmadia emlékművét; tehát azon az éjszakán egy szellem, közönséges fehér szellem jött ki a sír alól, és hát neki kellett a rés. Persze, zavarba ejtően sok a kétség, s hiába az évek tovatűnése, az egész egyre rejtélyesebb. Sokan, kezdetben nagyapám is, csak

legyintettek, szellemek nincsenek, és kész, mese az egész, de ahogy megismertük a részleteket, a hihetetlen egyre reálisabbá vált, s nagyon úgy tűnt, hogy az ateista csizmadiamester szelleme volt, akit látni véltek egykor.

Mondják: azon a keddi napon a szellem leült a sírra, s hajnalban mintha sírt volna. Igen, sírt, *minden természeti törvény ellenére*. S bár a temetőben a fehér műköből készült emlékmű valóban megemelkedett (ezt ma is látni), s egy-egy kiadós nyári zápor utáni napsütésben érezni lehetett az égett kénzapot, amit egykor, az eset után is éreztek. De tegyük fel, tényleg kijött a szellem és valóban sírt. A szag akkor sem illik ide! Hisz a szellemek nem a pokolból jönnek! Mire hát a pokolkőszag? Vagy nem is szellem volt?

egy síró szellem

Vagy tíz kilométerre innen, a hegyen túl, van egy falu, ahol a kutakban is gyakran érezni ezt a pokolkőszagot. Az ottaniak azonban nem másvilági erők tevékenységével, hanem az egykor itt bányászott szulfidos rézérc előfordulásával magyarázzák ezt. Azt hiszem, igazuk lehet, mégis, a mi esetünkre nem egészen érvényes. Sem a kutak, sem a bánya nem állhat kapcsolatban egy síró szellemmel.

A régi paptól is kérdeztem a dolgról, de ő csak azt mondta:

– Tudod fiam, ha valami nagyon meglepőt tapasztalunk, annak a magyarázata is nagyon meglepő, már-már hihetetlen kell legyen. A világ tele van váratlan eseményekkel, s ezek közül némelyek még hihetetlenek is. A régiek ezeket csodának nevezték, de belőlünk hiányzik ehhez a bátorság. Meglehet, a világ eseményeinek rendje mögött megbújó gondolatok túlságosan bonyolultak is lehetnek, hogy együgyű emberként felfogd. Nem lehetetlen, hogy tényleg itt volt egy szellem és ez csoda volt. Nézd meg a rózsákat a síron, nem találsz ezeknél illatosabbakat vagy nagyobb virágúakat a templomkertben sem! Nézd meg a gesztenyefa leveleit a sír mellett, majd mindegyik *hét* levélkéből összetett.

Próbáltam ellenkezni, hogy látok kilenc levélkéset is, de ő erre visszavágott:

– Mindegy, ötöset biztosan nem látsz, s ez a lényeg, hiszen mindenhol az ötös a gyakori. Meg kell tanulnod megérteni a jeleket!

Azt is mondta még, hogy ő, vagy az ő elődje, aki akkor már nagyon öreg volt, az eset után kiment a sírhoz, s megszentelte azt annak rendje és módja szerint, s akkor megszűnt a kén-dioxid szag, ami igen-igen jó jel.

Az új pap arról beszélt az eset egyik évfordulóján, hogy bízni kell a kegyelem erejében, s hogy nagy megerősítés e bizalomra az egykori, talán tényleg megtörtént szellemjárás. A pokolkőszagról, a szellem sírásáról, a rózsák illatáról és a vadgesztenyefa leveleiről semmit sem mondott. Viszont tavaly karácsonykor, nem kis meglepetésünkre, és persze Krisztus tanításaként aposztrofálva így prédikált:

– Ha az emberiség csupa bölcs emberből állna, akkor sem mondhatnánk őket boldogabbaknak, mintha csak bolondokból és átlagos emberekből állna. Az emberi nem boldogságának sokkal inkább az a biztosítéka, ha mindezek keverékéből áll, ahogyan Isten teremtett minket, ahogyan nem tudjuk, ki bölcsebb és ki bolondabb közöttünk. Mert ha így van, a közösség egyetlen tagja sem teheti a maga gondolat- és eszmerendszerét a jó és a szép örök mértékéül, a magyarázatok alapjául, és általános szabályok e téren soha nem lesznek felállíthatók. Ámen.

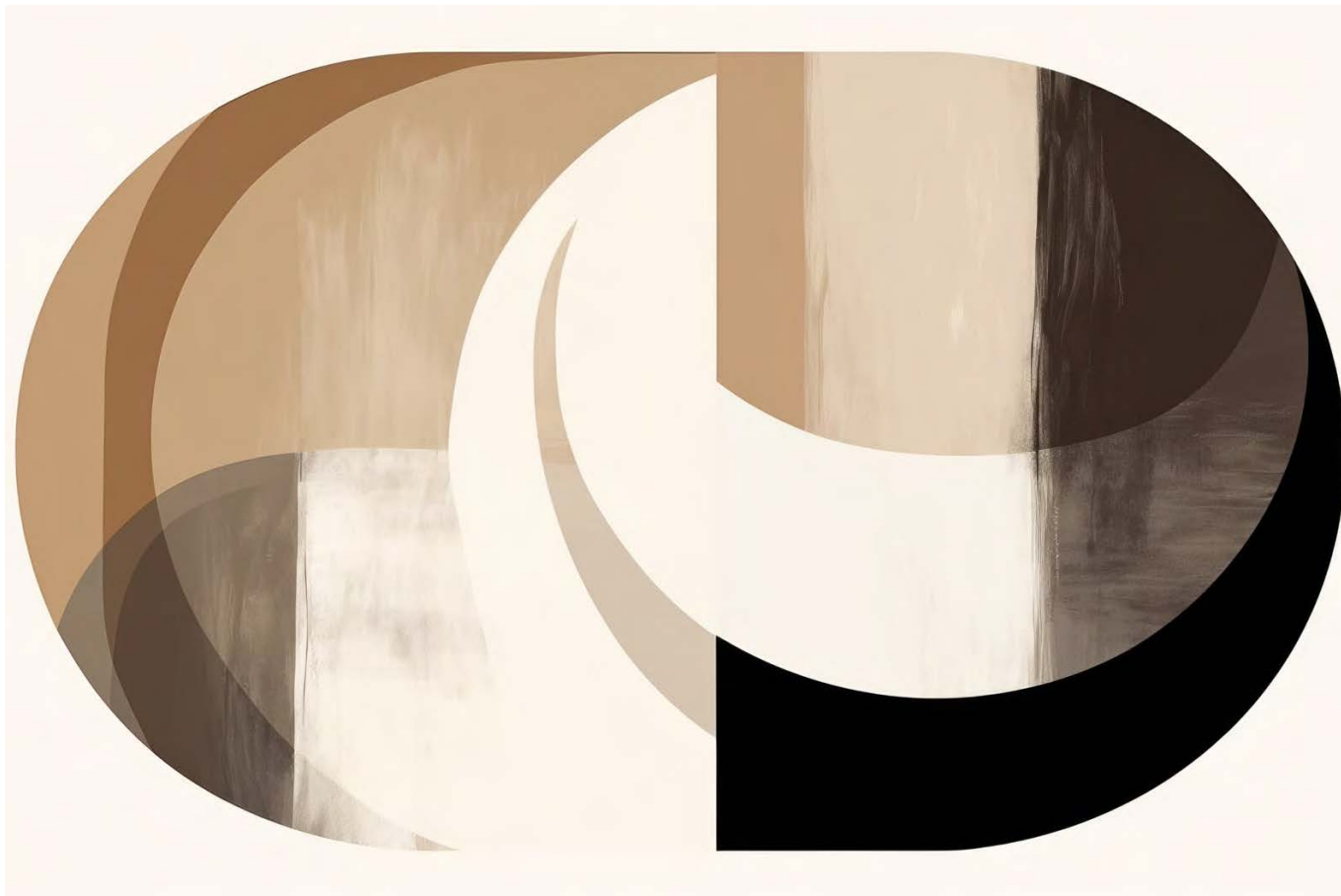
Úgy mondják, annak idején szerdán, a pap után, még többen is jártak a temetőben, s ők is látták, hogy nedves a föld a síron, pedig már több hete nem esett és a pokoli (!) hőség miatt nagy volt a szárazság. A rózsák ontották virágaikat, és az émelyítően édes illat addigra *teljesen* elnyomta a pokolkőszagot.

romantikus találkozás

Magyarázatként azt mondták a falusiak akkor, hogy egy fehér szellem, ráadásul a pokolból, csak azért jött ki, és azért sírt, hogy kora hajnalban megöntözze a rózsákat. Egyesek, akik

láttni vélték a szellemet, még hasonlóságot is találtak közte és a sírba akkor már vagy húsz éve eltemetett öreg csizmadiamester között. Nem titkoltam: jelképet látok abban, hogy egy csizmadiamester sírjánál történt ez. Elég, ha itt a misztikussá lett csizmadiára, Jacob Böhmére gondolunk, aki sokakat meggyőzött, hogy a romantikus találkozás a megfoghatatlan és nyelvileg kifejezhetetlen természetfelettel egészen természetes is lehet.

Volt azonban másik teóriám is. A fizikusok legtöbbször úgy gondolja, hogy a világ legbonyolultabb eseményeinek háttérében is egyszerű okok rejlenek. Még számukra is elfogadható lehet az események magyarázatában, hogy a szellem megjelenése egyszerű válasz a kínzó kérdésre, miért is alkotta Isten ennyire áthatóra ezeknek a rózsáknak az illatát.

A jelenés magyarázatát nyilvánvalóan ma sem ismerjük. Sokáig azt mondták, néhány paraszt képzelgése az egész. Voltak, akik próbálták megbecsülni, mennyi az esélye, hogy egy fa megemelje a sírkövet, miközben repedés is keletkezik az andezitben, ami idevezeti a kén-dioxidot. Néhány református felvetette, hogy a szellem nem sírt, csak megpihent, és a föld a szenteltvíztől lett nedves. Ezt azonban tényleg csak az gondolhatja, aki nem érzi a rózsák illatát, és nem tudja, milyen kevés vizet használnak a szertartáshoz.

maga a probléma sem

Voltak, akik a rózsák illatát és a talajlevegőt elemezték gázkromatográffal, hátha valami érdekeset mérhetnek majd, de a közleményt, amit erről írtak, egyetlen tudományos lap sem fogadta el, azzal indokolva a döntést, hogy maga a probléma sem üti meg a tudományosság mércéjét, így annak bármiféle empirikus vizsgálata alapvetően céltalan. Nagypám is hasonló véleményen volt:

– Nem az empíria felé kell tájékozódni, hiszen annyiszor megcsalt már minket.

Ma már egyre kevesebben fogadják el a szellemsírásos történetet. Számomra is ez az irracionálizmus, nem a szellem és az ateista csizmadiamester hasonlósága, s nem is az, hogy senki nem tudja, hová ment a szellem az állítólagos jelenés után. A két kellemetlen, bár meglehetősen banális kérdés mégiscsak az, hogy:

1. miként fordulhat elő egy temetőben ilyen *pozitív végkicsengésű, s kissé humoros esemény*, mint a szellemsírás? És

2. vagy húsz méterre van a sírtól egy közkút is. *Miért nem onnan öntözött a szellem?*

kép | vecteezy.com

Gárdos Péter

KÜLÖNÖSEN MAGAS REGISZTERBEN

2023-11-02 | PRÓZA

(elveszít)

Ez így nem megy, mondta Sándor Pali, dramaturg kell nektek. Akkor már hónapok óta jártunk a nyakára egy forgatókönyvvel, a legelső, komplett százoldalasunkkal, és a naiv hittél, hogy ez a filmterv végre áttöri a falat, amely minket, filmhíradósokat elválaszt a játékfilm bevehetetlennek tűnő fellegvárától. Pali sebtiben elhadart egy telefonszámot, amelyet igyekeztem memorizálni. Ő a világ legjobb dramaturgja, tette hozzá, szólok majd neki, hogy megkeresitek.

rátelepedni

Talán nem felejtí el, tényleg felkonferál minket a világ legjobb dramaturgjának, számoltam be még aznap Osvát Andrisnak, bár ebben azért nem voltam olyan biztos. Nem igazán rajongtam az ilyesféle telefonokért. Felhívni egy ismeretlen embert, rátelepedni, szívességet kérni, habogni, motyogni, jaj!

Másnap mély levegőt vettem. A hölgy a vonal másik végén egy ideig hallgatta ügyetlen makogásomat. Tudja mit, szólt bele a sokadik végtelen körmondatomba, ha le tudja tenni a könyvet a filmgyár portájára, hagyja ott, én délután magamhoz veszem, éjszaka elolvasom, és reggel, ha jó maguknak, találkozunk valahol és megbeszéljük.

Akkor, hiszen életemben először beszéltem Bíró Zsuzsával, csak azt éreztem, hogy ezúttal valaki olyannal hozott össze a jószerencsém, aki földöntúli beleérző képességekkel rendelkezik, ám évekkel később rádöbentem, hogy ez így pontatlan. Zsuzsa maga volt a testet öltött, háromdimenziós Empátia.

Persze rohantam a forgatókönyvvel a filmgyárba, ha jól emlékszem, még biggyesztettem is néhány soros levélkét a dossziéra, amelyben elnézést kértem a sűrű javításokért, a golyóstollal, nehezen olvasható kiegészítésekért.

Másnap pontban kilenckor tárcsáztam. Szörnyű dolog történt, vágott Zsuzsa a dolgok közepébe, fatális, megbocsáthatatlan! Van másik példányuk? Miből? – nyekegtem én. – Hát a forgatókönyvből! – Miért? – faggatóztam. – Ó, úgy resteltem, a dosszié ott maradhatott a fülkében. Minden bizonnyal. – Miféle fülkében? – hitetlenkedtem – Tudja, az Oktogonon van az a telefonfülke, onnan hívtam valakit tegnap este, a forgatókönyv a kezemben volt, erre határozottan emlékszem, vagy a hónom alatt, vagy egy nejlonszatyorban, mindegy, valószínűleg a szatyorban, de este mikor hazaértem, már nem találtam. Elvesztettem a könyvüket! Borzasztó! Elsüllyedek! Ugye, van másik példányuk?

ezer bocsánat

Volt másik példányunk. Zsuzsa sóhajtott, bevallotta, hogy a fél éjszakát átvirrasztotta, olyan büntudata volt, ám ha hajlandóak vagyunk ezek után még szóba állni vele, akkor vigyük fel hozzá a Gábor Áronba a könyvet, most, azonnal, ő majd helyben, figyelő szemeink előtt végigolvassa, utána megbeszéljük, közben főz nekünk egy isteni kávé, szóval bocsánat, bocsánat, ezer bocsánat.

Hát így ismerkedtünk meg.

Később kiderült, hogy a tárgyak elvesztésében nagymester. Toll, sál, orvosi diagnózis, pénztárca, útleve, bármi, ami fontos, köddé-füstté vált a kezében, hogy aztán talán megtalálja valahol, felsikkantson, boldogan ölelje magához, és veszítse el újból. Az a forgatókönyv soha nem lett meg, sokszor viccelődtünk, hogy ha Oscar-díjasok leszünk, az a szerencsés flótás, aki a hetvenes évek végén, Pesten egy fülkében megtalálta, és megőrizte, dollármilliókért kínálja majd egy aukción.

(ellop)

Három vagy négy évvel később szótlanul hajtottam át a városon, Zsuzsát szállítottam haza a Gábor Áronba az egyik kivégzésünk után. A Hunniában az volt a szokás, hogy a forgatókönyveket, időközönként egy ítéscsapat, a stúdiók köré tömörült rendezők, írók, dramaturgok bírálták el a végső döntések előtt, vagy inkább közben. A mi Osvát Andrissal közösen megszült könyveinket kíméletlen alaposággal ezeken a szeánszokon ítélték halálra immár negyedik éve. Nem volt kegyelem.

Ültünk az autóban a ránk telepedő szürkeségben Zsuzsa lakása előtt, vigasztalhatatlan voltam. És akkor Zsuzsa előkotort a zsebéből egy összegyűrt papírdarabkát, kisimítgatta. A legrosszabbat, hálísten, megúsztuk, mondta, és felolvasott a fecniből. Megsemmisítő mondatok sorjázta benne a forgatókönyvünkről, amelyet aznap délután megbíráltak. Elloptam Z.-től – kuncogott Zsuzsa –, tudja, mikor kiment a mosdóba. Rémllett valami. Z., a tüzes tekintetű filmrendező azon a délutánon idegesen babrált az iratai között, keresgélt egy papírdarabkát, dühösen odébb csapta a füzetét, és tényleg, ő speciel aznap nem csatlakozott a ledorongolók kórusához. Csak úgy elcsente? – csodálkoztam Zsuzsára.

– Igen, emlékszik, mellette ültem, belepislantottam a jegyzeteibe, láttam, csupa-csupa szörnyűség, így aztán, mikor kiment pisilni, becsúsztam a táskámba, ő legalább ma nem kárált.

Zsuzsa az utcai lámpa tompa fényében még közelebb emelte a szeméhez Z. jegyzeteit, és sorolta az aznap papíron maradt dörgedelmeket. Lehetetlen volt nem röhögni! Sikongatva, a műszerfalat csapkodva viháncoltunk. Rosszkezdv elfújva. Bíró Zsuzsi, mint bagdadi tolvaj!

Sok-sok évvel később az anyám elmesélte, hogy azokban az időkben, amikor minden este Zsuzsa lelki fröccseire szorultam, hogy valahogy túléljem a folyamatos elutasításokat, felhívta őt egy ismeretlen. Bíró Zsuzsa vagyok, mutatkozott be, ez egy bizalmas beszélgetés lesz, szigorúan titkos, anyák egymás közt. Meg akarta nyugtatni a mamámat, mert tisztában volt azzal, hogy ezek most keserű, embert próbáló évek, és neki is kell némi biztatás. Péter filmhez jut majd, ígérte, nem szabad elszontyolodni. Működött benne egy radar, vagy szentimentálisabban fogalmazva, tévedhetetlenül tudta, mi rejtőzik egy anyai szív legmélyén.

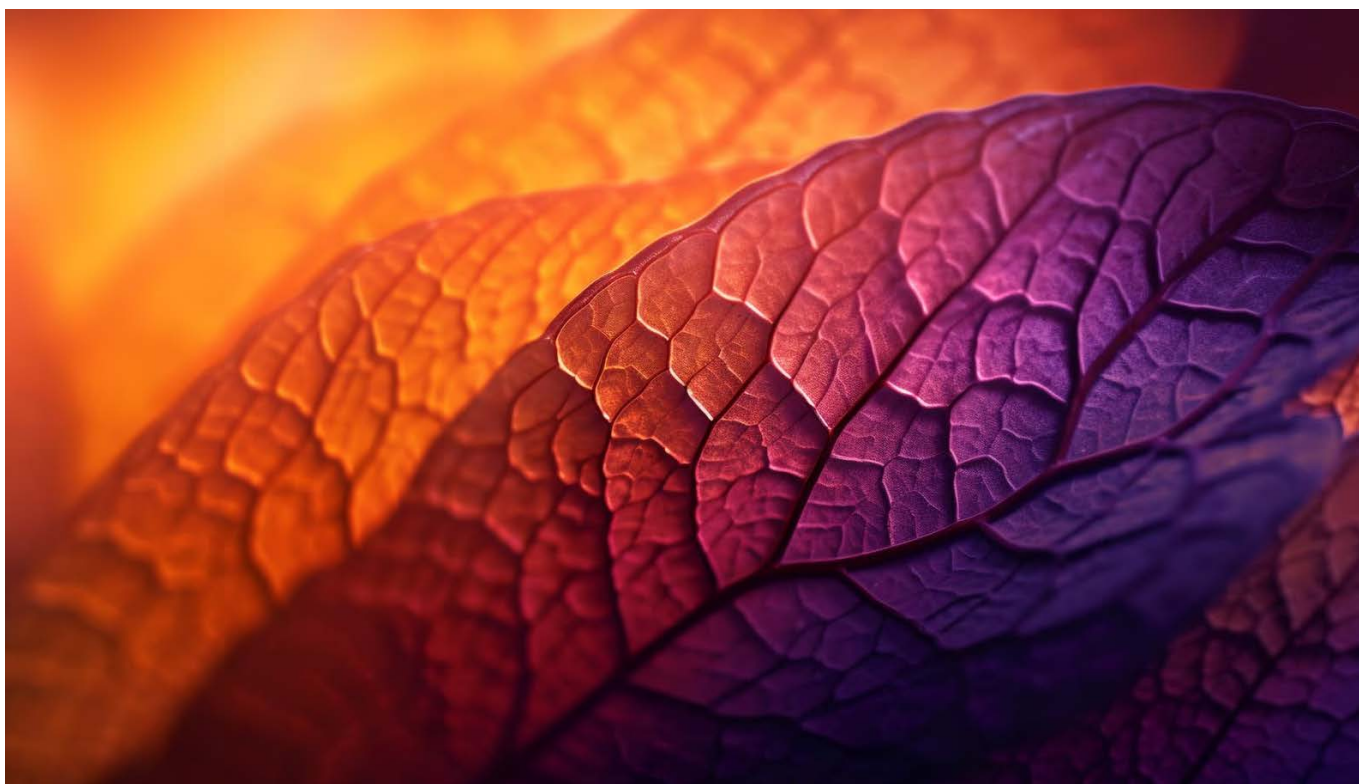
(aggódik)

A San Sebastian-i filmfesztiválra mindkettőnket meghívtak. A filmünk versenyen kívül szerepelt, nem kellett izgulni. Ellenben ötcsillagos szállóban laktunk, telepakolták a zsebünket a város legmenőbb éttermeibe szóló ebédjegyekkel, szóval az élet császárai lehettünk volna.

melyik nyelven

De Zsuzsa úgy utazott el Pestről, hogy éppen azon a napon egyik fiánál ijesztőnek tűnő betegséget diagnosztizáltak. A második reggel mellénk telepedett Zanussi, a híres lengyel filmrendező. Kifigyelte, hogy Zsuzsa a portásokat angolul és franciául faggatja, mennyibe kerülne egy telefonhívás Budapestre. Akkor még nem létezett mobil, és kettőnknek összesen ötven dollár sem cincogott a zsebében. Zanussi és Zsuzsa először megállapodtak, melyik nyelven értekeznek egymással. Az angol és francia mellett a német is szóba került.

Zanussi úriember volt. Néhány mondatban magasztalta a magyar filmművészetet, majd suttogva a tárgyra tért. Felfedezett egy fülkét, közölte bizalmasan, mert ebből a flancos hotelből tilos telefonálni, méregdrága. Előhúzott a zsebéből egy érmét, ötpesetást, letette az asztalunkra. Térképet is hozott, félrelökte a teáscsészét, tüchtig módon beikszelte hol, melyik utca sarkán található az istenadta fülke. Ezzel az ötpesetással, súgta, a végtelenségig lehet interurbán hívásokat bonyolítani! A világhírű lengyel rendező ezután felállt, kezet csókolt Zsuzsának és angolosan távozott.

(Mellékesen a telefonfülkék Zsuzsa életében irracionális jelentőségűek. Herskó disszidálása után a hetvenes években Zsuzsa úgy beszélt hetente Stockholmmal egy pesti peremkerület viharvert fülkéjéből, hogy egyetlen érmét elég volt bedobnia. Cserébe tudomásul kellett venni azt az aprócska tényt, hogy a belügy lehallgató szobáiban megállás nélkül forognak a magnószalagok.)

Mi mindenesetre délután ki-kirándultunk a Zanussi által megjelölt helyre. Jó másfél órás út volt, máig nem tudom, a világhírű lengyel filmrendező miképpen szerezhette meg az ingyenes telefonhívások talpalatnyi oázisának helyét egy idegen országban.

De működött! Zanussi ötipesetása összekötötte San Sebastiant Budapesttel legalább negyven percre. Zsuzsa újjászületve lépett ki a fülkéből. Rémhír, avatott be, minden rendben, mehetünk a sárgadinnyénkhez. Akkorra már volt szerencsénk ahhoz az étteremhez, amelyben a város legfinomabb előételét szolgálták fel, mindkettőnk kedvencét, a páрмаi sonkát sárgadinnyével jégágyon.

Aznap estig rendben mentek a dolgok. Zsuzsa néha elkomorult, de ezt betudtam a pocsék filmeknek, amelyekre be-bejártunk, hiszen mégiscsak egy filmfesztivál vendégei voltunk. Másnap a reggelinél, miközben Zsuzsa elcsevegett Zanussival, már nem kerülhette el figyelmemet, mennyire remegő kézzel húzza elő pénztárcájából az ötipesetást, mutatja fel a világhírű lengyelnek, és milyen gondosan helyezi vissza az érmét az erszényébe. Ebédnél már párás szemmel ült, négy órakor felvetette, nem kísérem-e el a városszélre, a fülkéhez. Kiballagtunk. Egy közeli cukrászdában eltöltöttem háromnegyed órácskát, amíg Zsuzsa beszélt Budapesttel. Amikor kilépett a fülkéből öt centivel a föld fölött szállt, visszatért az arcszíne, indulhattunk a páрмаi sonkánkhoz.

telefonfülke-függő

És így ment ez hét napon át. A délutáni pesti hírek feltöltötték az akkumulátort, Zsuzsa pompás fénnel világított, késő estére elhalványult, másnap reggelre percekre kihunyt, három óra körül pedig már tombolt benne az aggodás. Lényegében telefonfülke-függővé vált.

Az aggodás szintjének ezt a dagályát mindenféle családdal kapcsolatos ügy fel tudta benne korbácsolni. Amikor merengve a távolba nézett, és megjelent a tekintetében valami sürgető türelmetlenség, már kérdeztem is az okokra, sorolva a neveket: Andrisért, Petiért, Mártáért, Juliért nyugtalankodik-e, vagy később Gyuriért, Lizáért, Palkóért, sorban az összes unokáért. Miből sejti?, kérdezte. Páрмаi sonka sárgadinnyével jégágyon, emlékeztettem, és ő bólintott.

(ironizál)

Néha meg tudtam volna fojtani. Szívósan, irgalmat nem ismerően küzdött az igazáért, és mindezt a maga szelíd, ironikus módján, szinte bocsánatot kérve a megjegyzéseierért. Ritkán emelte fel a hangját. Ilyenkor általában két nevet harsogott. Az egyik ismert magyar filmrendező volt, nevezzük itt Edgarnak (olyan nevet választok, amelyet nem lehet konkrét személyhez kötni), a másik egy akkoriban roppant divatos író, akit azonban mindketten, kegyelem nélkül lesajnáltunk.

Ez olyan edgardos! – kiáltotta, ha már végleg kifogyott az érvekből. Vagy amikor kíméletesebb akart lenni: ha mindenképpen Edgar babérjaira vágyik, akkor csinálja csak... Az volt a bosszantó, hogy az esetek túlnyomó részében – mindben? – igaza volt. Az ízlése egy atomóra precizitásával működött.

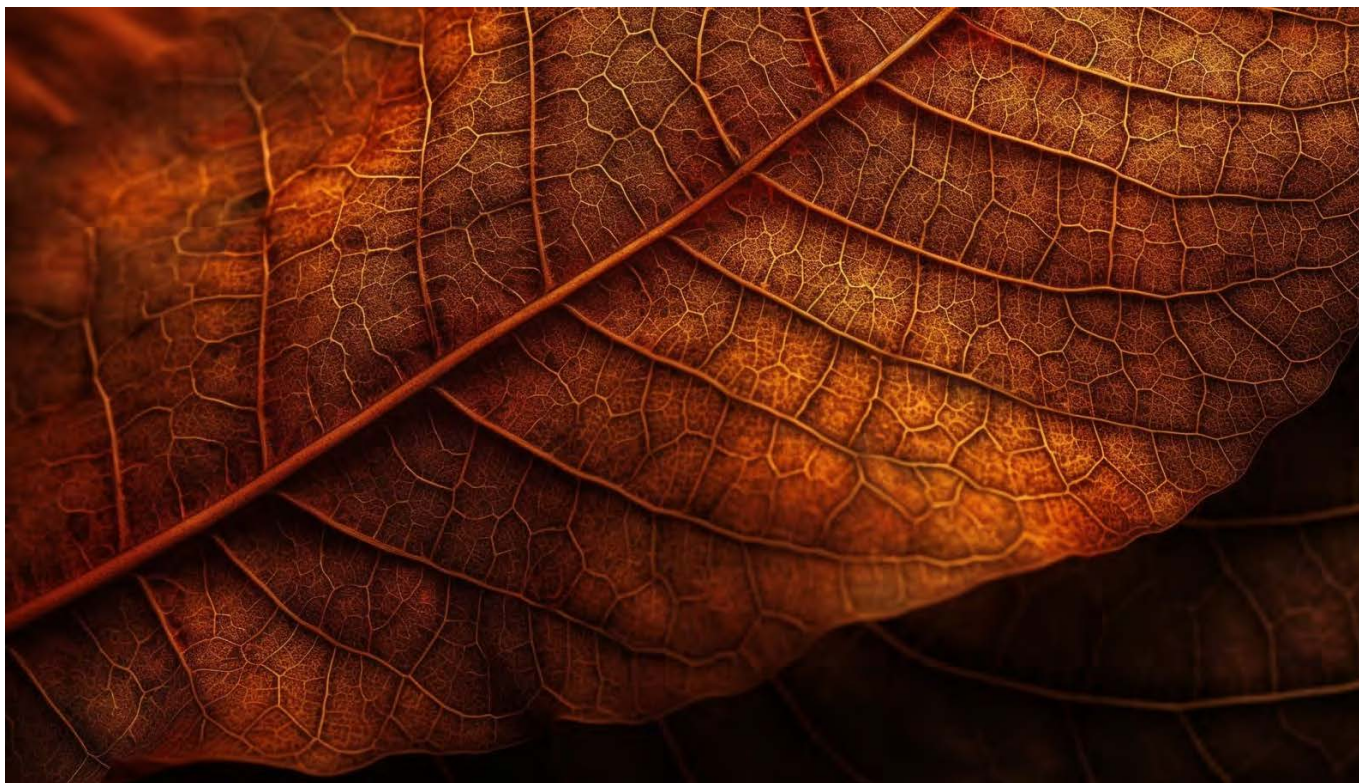
Néha Hamari úrnak szólított. Ez azt jelentette, hogy a könnyebbik utat választottam, túl gyorsan, munka és szenvedés nélkül szerettem volna túllendülni egy akadályon. „Hamari!”, kiáltotta, és legyintett. Meg voltam semmisítve. A végső csapást is elhelyezte olykor. Ezt Edgar is így oldaná meg, amikor „hamari” üzemmódba kapcsol, mondta, és nagy ritkán hozzáfűzte, hogy már bocsásson meg.

Több mint negyven évig magáztuk egymást. Egyszer felvettem, nem kellene-e áttérnünk a tegezésre, de szenvedélyesen tiltakozott. Az egyik forgatókönyvemben ki nem állhatott egy jelenetet. Partizánok szerepeltek benne, ezért úgy nevezte gúnyosan, a maga partizános sztorija. Folyamatosan emaileztünk a könyv kapcsán, minden esetben hangsúlyozta, hogy ez az én (a maga!) fejlődésem. Ennek a csatánknak az utóvédharcai közben írta: „megint gyilkos kedvem támadt a maga maradék partizán sztoriját kiirtani”, majd három héttel később, a győzelem pillanatában: „Zseniális, hogy kimaradt a partizánság”. Ízlésben nem ismert tréfát.

szőttük-fontuk

Pikáns, összetéveszthetetlen humorérzéke volt. Több mint tíz éven át ültünk délelőttöként Tóth Zsuzsánál, mi, a három muskétás, és Zsuzsa kifejezésével szólva szőttük-fontuk a történeteket. Boldog évek voltak. Fecsegtünk, politizáltunk, kiveséztük a kollégáinkat, beszámoltunk könyvekről, filmekről, frocliztuk egymást, és igen, a köztes időkben dolgoztunk is. A szeánszaink visszatérő eleme volt Tóth naivitásán ironizálni. A másik Zsuzsa egyébként lenyűgözően érzékeny, csodálatos tehetségű ember volt – de javíthatatlanul hiszékeny.

Egy televíziós sorozaton ügyködtünk, *A lyoni omnibusz* volt a címe. Rejtélyes fényképeket küldtünk ki íróknak, amelyek trambulinként szolgáltak nekik mininovellákhoz. Természetesen igyekeztünk mindent megtudni az éppen soron következő költőről, íróról. Egy apró termetű alkotó következett éppen. Tóth buzgott, rohagált a könyvespolchoz, felolvasott részleteket az illetőtől. Belém bújt a kisördög. Azt tudtad, fordultam Tóthhoz, hogy B. (nevezzük így az írot) a törpeszázadban szolgált? Ilyen van, hogy törpeszázad? – hökkent meg Tóth. Összenéztem Bíróval, talán még biccentett is, és azonnal kontrázott. A híres magyar törpeszázadot Kundera is megemlíti az egyik írásában, osztotta meg az információt. A hatvanas években ettől volt hangos a sajtó, replikáztam, összeszedték a kismövésűeket, így segített rá Zsuzsa, a katonaköteles korba érkezett törpéket, tettem hozzá, mert bizony abban a korosztályban igen-igen megnőtt a számuk.

A történetünk egyre csak dagadt. Már szovjet mintákat emlegettünk, Sztálin hírhedt törpeszázadát, akik részt vettek Sztálingrád felszabadításában, miniágyukat, minirevolvereket, miniegyenruhákat, amelyeket a magyar ipar gyártott számukra az elmúlt években, úgy dobáltuk a labdát egymásnak Zsuzsával, mint a cirkuszi produkciónál szokták, a manézsban. Az lenne a legjobb, fordultam Tóth felé, ha felhívnád a Honvédelmi Minisztériumot, és megtudakolnád, mettől meddig szolgált B. a híres törpeszázadban. Zsuzsa már kereste is ki a telefonszámot, megvan – rikoltotta –, hívd. És Tóth felhívta a Minisztériumot, még azt is beadtuk neki, hogy emlékeink szerint egy Szilágyi nevű főhadnagy foglalkozik a hivatalban a törpékkel, és csak akkor robbant ki belőlünk a nevetés, mikor a telefonkezelő kapcsolta a hívást az azonos nevű tiszthez. Odaugrottam, és lenyomtam a Tóth ölében pihenő telefonkészülék nyelvét.

Zsuzsa kacagott. Elnyújtva, különösen magas regiszterben, új és új levegővétellel. Ezt az összetéveszthetetlen, felhőtlen nevetését soha nem szabad elfelejtenem.

kép | vecteezy.com

Kállay Kotász Zoltán

TAKARÓZÓ

2023-11-05 | **VERS**

Egynél kellemetesebb a kettő,
kettőnél háziasabb a három,
háromnál nélkülözhetetlenebb a négy,
négynél ölelősebb az öt,
ötnél hathatósabb a hat,
hatnál héderesebb a hét...

Ha itt a tél, és fagy zenél,

és nincs elég, mert mind elég,
a tűzifád már mind elég,
ha itt a tél, és hull a hó,
és nincsen elég takaród,
suttogd csak, hogy „hó, hahó,
legyen rajtam hét takaró!”

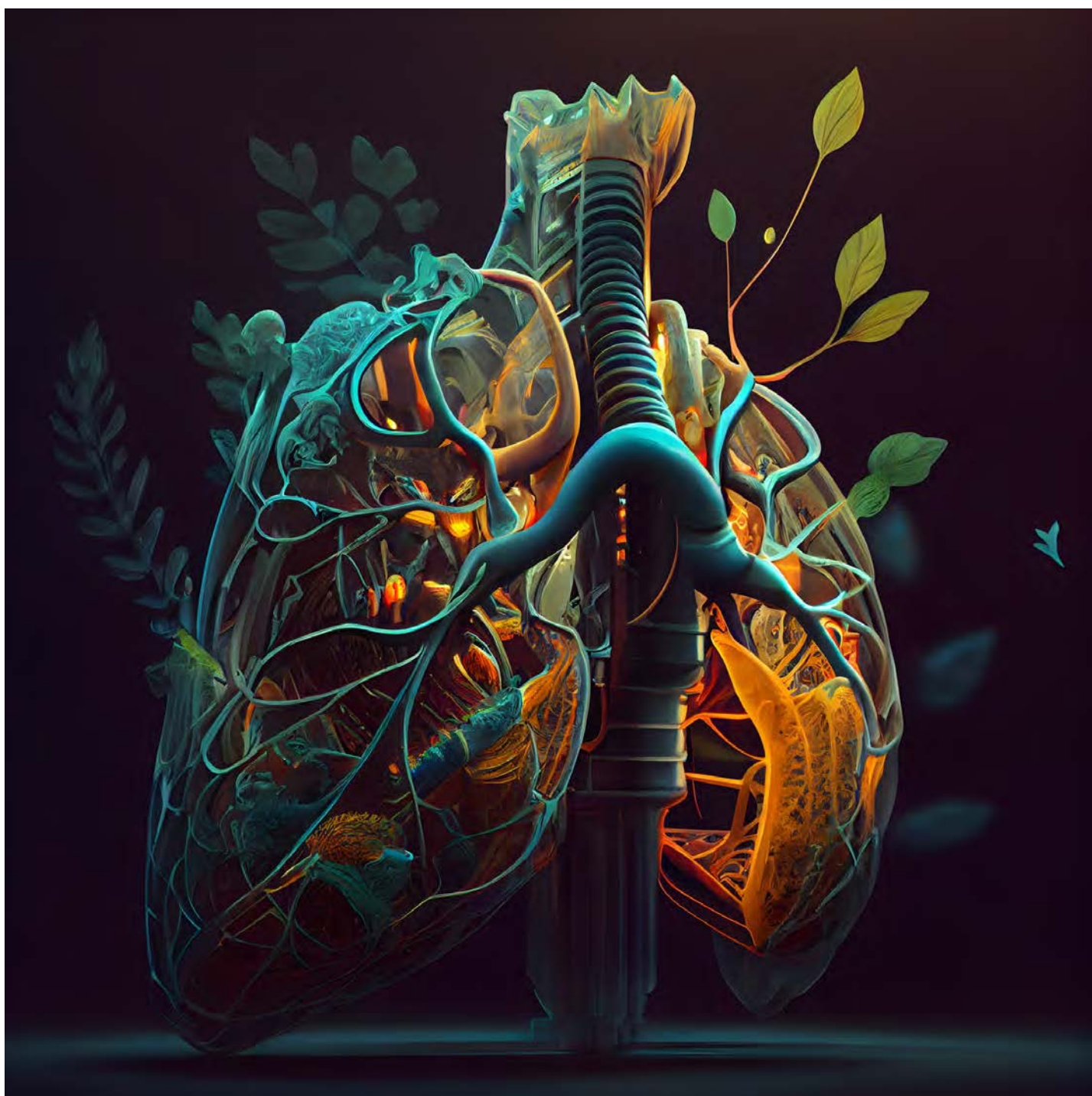
Egynél kellemetesebb a kettő,
kettőnél háziasabb a három,
háromnál nélkülözhetetlenebb a négy,
négynél ölelősebb az öt,
ötnél hathatósabb a hat,
hatnál héderesebb a hét...!

kép | vecteezy.com

Taizs Gergő

SZERVES EREDET

2023-11-12 | HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ, VERS

tagadhatatlan
hogy szerves eredetű vagyok
testem ingóságai nehézkes
alkatrészek *ijedt örömmel* függnék
és függesztenek
az élet tömegjelenet
a hajnali vágóhídon

de a hangokat meg kell érteni
a magamban fölnevelt vízszintet
a szövetközi folyam partjait
csak veled mérhetem
és talán semmilyen *istenek*
nem változtatnak ezen

bocsásd meg mohóságomat
a milliméterek meztelen stráfjait
hogy a nélküled geometriája
csupán üres monodráma
fölhasad és *vérezik sok idegenség*
kifakult szavak hömpölyögnek

mellkasomban vonuló bálnák
hallgasd *belső szerveim mozdulását*
szív és tüdő ahogy dolgozik
iránytalan tehetetlenséggel
fölzuhanni a felszínre
mert nem tehetek mást csak
körömszakadásig mint meszes vázhoz a hús
rendeződni *csönded barázdáihoz*
és *párálló partokon megtapadni szerelemmel*

Czilczer Olga

KÉPZELT TÁJ

2023-11-11 | ESSZÉ, HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ

ÁRIA

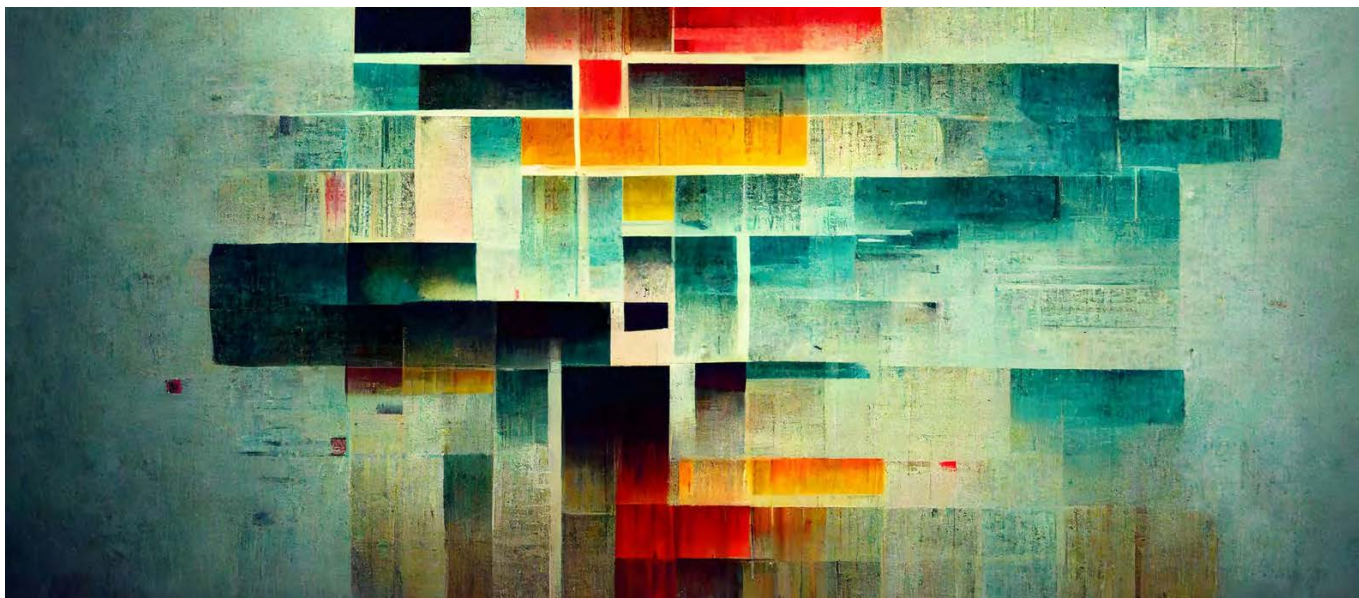
*Öregedőben
a földi redőkben
négykézláb mászik hason csúszva jár
görög imbolyog lökődik
süppedő képzelt tájon mit sétafikál*

*át a vak-világ-lapályon hangzataival
 a város fölhasadozó megvasalt kövein
 autó-gumi-talpakon szandálosan
 betoncsövek és üvegketrecek lent-fönt égnek
 a szélnek émelygésnek olajszaga van
 de jó hogy két test egy barázda
 örülten jó áriája irdatlan közök érintése
 valahogy vonatkozik az egészre*

Öregedőben / a földi redőkben két rövid sorral indít a költemény, s a folytatásban az időbeliség dichotómiája ábrázolódik. Az öregedés mint az élet elkerülhetetlen jelensége, az élő elmozdulása, dinamikus változása a nemlét felé, mely egy behatárolt, az emberi létben például alig néhány évtizedre terjedő intervallumban történik, míg *a földi redőkben* fölsejlik az óidő, a kőzetrétegek csak évmilliókban manifesztálódó lassú mozgása, olyan mozgás, mely emberi fogalmaink és léptékünk szerint szinte a mozdulatlansággal egyenlő. Törésekbe, redőkbe merevülnek a földkéreg tektonikus mozdulatai. Vulkanikus tevékenységek gyűrődnek időtlenségbe, mely kőben, hegyben, kietlen szirtfokokban hullámszik tova, s a szobrok múlhatatlan vonulatát a természet faragta.

térben és időben

Ahhoz, ami *négykézláb mászik hason csúszva jár / görög imbolyog lökődik, [...]* süppedő képzelt tájat kell elképzelnünk: az emberközeli és az emberen túli, inneni-onnani tájat. A szürrealista költői képzelettel együtt haladva, jártunkban térben és időben határok mosódnak el. A „képzelt” a „valós” ellenpárjaként egyik kulcsszava lesz a megértésnek.

Aki át akar *sétafikálni* a *vak-világ-lapályán hangzataival*, ahol meg sem látják az ív egyetemes történéseinek hatalmas vízióját, mely az élettelenből az élőbe tart, csupa durván ellenálló és otromba tereppel, szánalmasan rút és ellenséges anyagisággal kell megküzdenie, és azon túljutnia. Nevezetesen:

*a város fölhasadozó megvasalt kövein
autó-gumi-talpakon szandálosan,
ott
betoncsövek és üvegketrecek lent-fönt égnek
ahol
a szélnek, émelygésnek olajszága van.*

A *vak világ* és a *hangzatok* ütközése mintha a szélmalom-harcot mintázná, melyet a költő naponta folytat szélben, émelygésben.

felfénylik valami

A sikerről a lelkes sorok beszélnek. Ott már *két test egy barázda*, avagy továbbolvasva (mert erre feljogosít a központozás hiánya): *két test egy barázda / örülten jó áriája* [...] A földtörténeti *redők* mintha a *barázda* szóban válnának-szelídülnének megművelhetőkké. Már itt vagyunk, megérkeztünk, s a lét most és itt lokalizálható. A túlzásban, *örülten jó*, egy, a megszokottól eltérő, s a

szabados szókapcsolaton is túl, az extázis ereje kap érvényt. Az ölelkezés, a gyönyör, a nemzés vagy a művészi alkotás extázisa ez, s akkor is, úgy is, ha az *irdatlan közök érintése* során még felfénylik valami az ember előtti régmúlt hatalmából. Így jutunk el a konklúzióhoz: érvényét a múlt nem veszíti el a jelenben, a *közök* tangenciális mozgása révén *valahogy vonatkozik az egészre*.

Horgas szívesen használ sorvégi rímeket (*öregedőben – redőkben; Jár – sétafikál; szandálosan – van; érintése – egészre*) s azok ekhós és belső formáit. Egy-egy ilyenrel itt is találkozhatunk (*égnek – szélnek, vagy barázda – áriája*). A rímnek ez a pazar és változatos, de keresetlen jelenléte még egy ilyen rövid versben is tetten érhető. Az életműben pedig eredeti hangvételt gazdagít.

kép | vecteezy.com

Handi Péter

EGYSZERRE UTAZTUNK

2023-11-07 | HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ, VERS

A közlekedőedények törvénye – törvénytelensége?

A nedv mely a mély televénytalajból
felfelé képződő csatornákon elő-előtör,
rakoncátlan izmok rángásai mindig
a megfelelő szó mágiája, bukfenc,
vélnéléd, egy tűzhányó lávafolyama, mely
egyszerre kövekké merevedik,
írt ő kövekre is, mint a történelem-előtti ember,
kavicsokra rótt néha, *próbálta ezt is,*

de mondható, hogy ami felszínre került, az
emberi indulat-formálta villanás,
egy vaskályha lobbanása, amint
életre kel benne a láng.

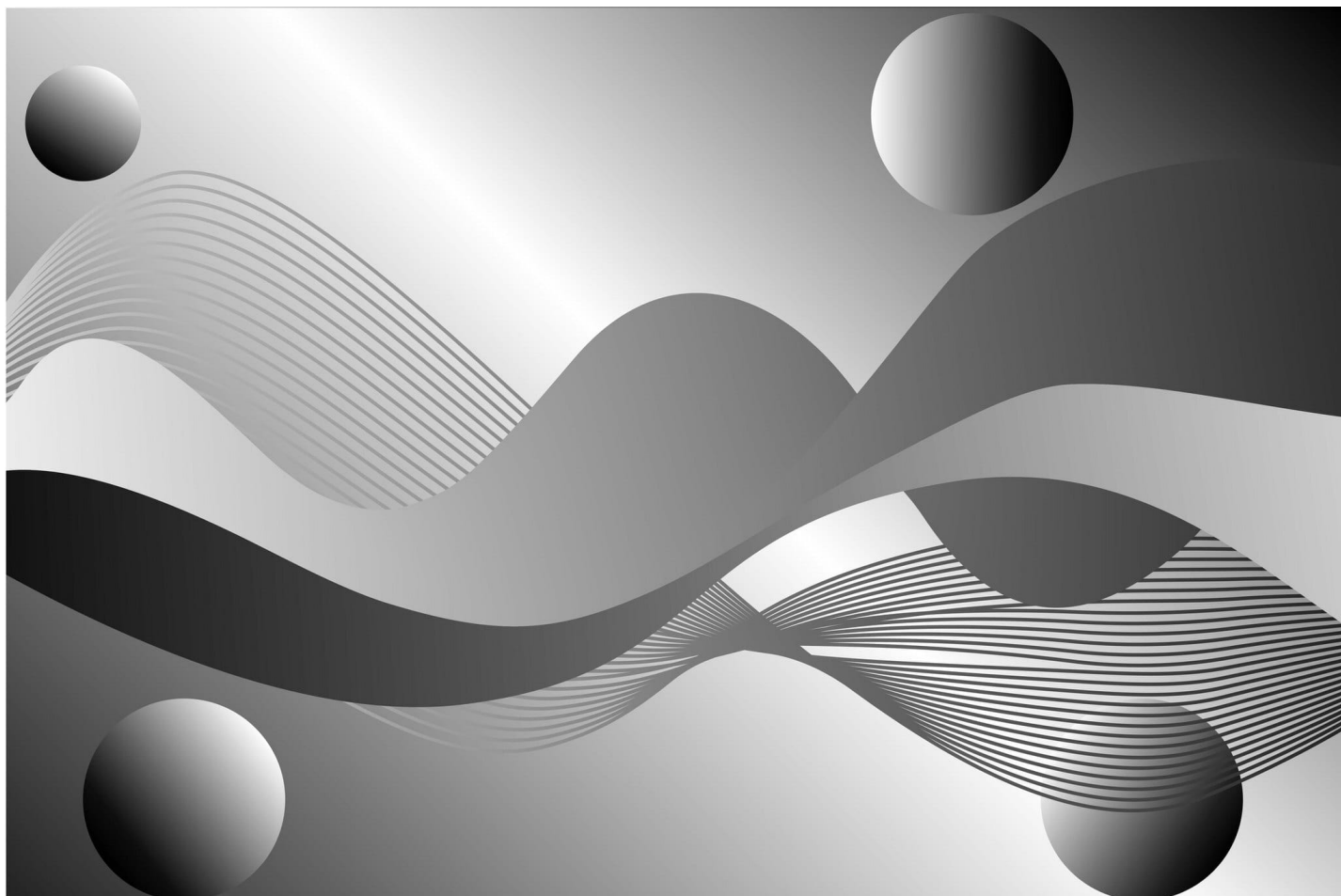
(Egyszerre utaztunk éveink 63-as villamosán
a szülinapi *víg vacsorára*, huhogott vele a fűtetlen szerelvény,
mint amikor *vállfázni kezd a ruhásszekrény...*) Ezt a sort
viszem magammal remegtetőnek a sok közül, amint
markolok degeszre tömött batyujából.

kép | vecteezy.com

Fecske Csaba

H. B. ÖSSZES ÉLETE

2023-11-30 | HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ, VERS

minden vers egy élet H. B. összes élete
bejárhatatlan sejtelmes vadon
szavak ózondús vegetációja világgá szaladó ösvények utak
ahol a legkisebb fiú füttyörészik útban az Üveghegy felé
szerencsére nevéen szólította a verset jótett helyébe jót várj

a jót nem elég várni ki kell sajtolni az életből
mint bort a szőlőből nem is hinné az ember hogy
a vízkörök fák évgyűrűi túlélnek az alattomos időt
egy füstölgő cigarettacsikk emlékeztet
valakire aki hazavitte bőrén a valaha volt legszebb nyarat
mérgező fekete felhő ijesztgeti ostorával a dolgába feledkezett embert
sok élete van a költőnek taposhat hóban sárban tiszta marad nem
csontos teste éli életét a költő minden alakban ugyanaz és minden verse ő
és minden élete őt igazolja a költő akinek nem
siklott félre a nyelve gerince tört nem hajlott meg senki előtt
életeiben barangolok néha öcs vagyok néha pályatárs máskor
a véletlen ajtórésebe szorult szomorú olvasó
H. B. összes élete akinek ennyi élete van nem tud meghalni
mert nem is akar beleélte magát az életünkbe
a kérdés csak az mi az övé vagy ő a miénk

kép | vecteezy.com

Szirmai Panni

TESTESTÜL-LELKESTÜL

2023-11-09 | HÁT TAL - VÁLOGATÁS A FORTEPAN KÉPEIBŐL, NOVELLA

„Ha igazán szeretnél, értenél”. Olyan sokszor mondta, hogy elhittem. Tényleg méltatlan vagyok a szerelmére, ha nem tudom így elfogadni. Mert neki így van jól.

Ez természetes. Nem tehet róla, ezt is hányszor elmondta. Már nem vitatkozom, amióta Rozi is velünk van, sok mindent megértettem. Vagy inkább beletörődött a lelkem, ha az eszemmel nem is tudom megérteni.

Az egyik legfontosabb tanítás, hogy el kell fogadnunk egymást. Ő ilyen, kettőt tud egyformán szeretni és kész. Ebből is látszik, hogy nem akármilyen ember a Pista. Nagy természetű, erre mondják. De nem csak arról van szó, ami az ágyban történik. Mindig azt mondja, hogy testestül-lelkestül szeret, nem várhatok tőle ennél többet. Csak hát a Rozit is. Hogy lehet ezt elviselni?

Amikor tavaly nyáron a Vörösvári úti vendéglő teraszán leültünk két kisfröccsel, nem sejtettem, hogy ez lesz belőle. Jó messzire kellett menni a lakótelepről, ezt is ő találta ki. Nehogy feltűnjön ott a környéken valakinek. Kezdetből jól kijöttünk, számíthattunk egymásra. Aztán egyre szorosabb lett a viszony, én úgy kapaszkodtam rá, mint a borostyán a falra. Ezt is ő mondta így. Egyébként egész rendes nő ez a Rozi. Ha eltekintünk attól, hogy ki csal meg kit... Mióta megtudtam, min ment keresztül, már nem tudom gyűlölni. Megváltozott a hangulat, amióta ő is velünk jár ide-oda. Már nem érzem, hogy Pista mindenképp ki akar okosítani engem a dolgokról. Kiegyensúlyozottabb lett a kapcsolat. Hármásban beszélgetünk, lopva csókolózunk, béke van. A lakóteleptől távol legalábbis.

mibe keveredtem

Néha azért álmodozom róla, hogy engem választ. Hogy mégis úgy dönt, csak én kellek neki, egyedül. Mennyire egyszerű lenne minden. De a szívem mélyén tudom, hogy nem így lesz. Végiggondoltam

már így és úgy. Hogy én egyedül, ők ketten, mi ketten Pistával, Rozi nélkül... Egyik sem működőképes. Mi hárman már együvé tartozunk, nem tehetünk róla. Még mindig hihetetlen, hogy mibe keveredtem. Egy házasságtörő asszony és egy hűtlen férfi oldalán keresem a helyem... Aztán lassan úgy megszoktam magunkat hárman, hogy már csak így jó.

Persze azon is múlt, hogy a Rozi nem akármilyen nő. Sorsfordító volt, amikor megláttam őket együtt. Vérforraló élmény. Először kijött belőlem az ördög haragja, lázas lettem, azt hittem, ott pusztulok. De valamit átégetett bennem a láz, mert utána mindent másképp láttam. Ha van egy nő, akit a Pista ennyire vadul szeret, azt nekem is szeretnem kell. Ez nem veszteség, hanem nyereség. Így nem osztozom rajta, hanem ketten kétszeres erővel fürdetjük Pistát a szerelemben. És egymást is. Sosem hittem volna magamról, hogy ilyenekre képes leszek... Mintha egy kicsit újjászületnék velük én is. Ezt mondja Pista, meg mostanában Rozi is, hogy újjászületnek mellettem. Szép kis hármas, egyiknek sem jó az eddigi élete, cserélné egy másikra.

kép | Fortepan / Ladinek Viktor

Kiss Lajos András

A LUSTÁLKODÁS VÉDELMÉBEN 3.

PAUL LAFARGUE ÉS ROBERT LOUIS STEVENSON JÖVŐVÍZIÓI

2023-11-03 | ESSZÉ

1881-ben szokatlan hangvételű pamflet jelent meg az *L'Égalité* című párizsi újságban. A szerző a francia szocialista mozgalom akkor már jól ismert vezéralakja, Paul Lafargue volt. A pamflet címe: *A lustaságra való jog.* ^[1] Lafargue 1842-ben született Kubában, majd Franciaországba költözött, és orvosnak tanult a párizsi egyetemen. Fiatal korától szenvedélyesen érdekelte a politika. Sokat olvasott; a klasszikus német filozófia legfontosabb képviselői mellett elsősorban Auguste Comte, Saint-Simon és Proudhon munkáit tanulmányozta. 1865-ben Londonba utazott az I. Internacionálé

Kongresszusára, ahol megismerkedett Marxszal, és rögtön a hívéül szegődött. A fiatal francia szocialista egyre gyakoribb vendég lett Marx londoni otthonában. Marx eleinte nem volt nagy véleménnyel róla, Laura lányának címzett levelében ezt írta: „Ez a szenteskedő Lafargue nagyon untat engem a Proudhon iránti rajongásával, és nem hagy békén, amíg be nem töröm azt a kreol fejét.” Az is lehet, hogy Marx eleinte távol akarta tartani Laurától a rámenős fiatalembert. Mindenesetre terve kudarcot vallott, mert 1868-ban a fiatalok összeházasodtak. Idővel Marx megenyhült, és Engelshez írott levelében már „szép, intelligens, energikus és sportos fiatalembernek” nevezte vejét.

radikális nézőpontváltás

A szóban forgó pamflet meghökkentő és eredeti vezérgondolata erősen megosztotta az újság olvasóit. Ugyanis Lafargue *A lustaságra való jogban* „(...) szarkasztikus

bírálatát adta a munkához való jog munkásmozgalmi követelésének.” [2] Elsősorban azt találta furcsának, hogy a proletárok azért harcolnak, hogy minél többet dolgozhassanak. Miért nem a semmittevés jogáért küzdenek? Lafargue tehát radikális nézőpontváltást hirdetett meg, és felszólította a munkásokat, hogy hagyjanak fel a „emberi jogokért való küzdelem” semmitmondó toposzának refrénszerű ismételtetésével, amely a burzsoá ideológia egyik kitüntetett értékeként jelent meg a történelemben. Ezzel szemben javasolja, hogy „(...) a proletariátus türtőztesse magát és elégedjék meg azzal, hogy nem dolgozik többet napi három óránál, s a nappal és az éjjel többi részében semmittevéssel és lakmározással foglalkozik.” [3]

Vajon érvényesek voltak-e akkoriban, illetve érvényesek-e még napjainkban is ezek a meglehetősen eredeti és felettébb meghökkentő „társadalmpolitikai” célok? Az igazat megvallva, nem tudok egyértelmű igennel vagy nemmel válaszolni.

Mindenesetre sokat segíthet, ha elgondolkodunk a német szociológus, Stephan Lessenich által javasolt megközelítésen, aki *A lustaságra való jog* újabb német kiadásához írt előszóban így méltatta Lafargue munkáját: „Olyan korban élünk, amelyben mindig újabb és újabb erőfeszítéseket követelnek tőlünk, hogy évről évre növeljük a termelékenységet és a profitot. Mindez persze felveti a kérdést: mekkora növekedést képes elviselni a társadalom és a bennünket körülvevő világ. Vajon nincs abszolút határa ennek a tehertételnek a természeti környezet és az emberi teljesítőképesség tekintetében? Úgy gondolom, a lustálkodáshoz való jog gondolata, amely végső soron a folytonos növekedés ördögi körének megszakítása, ma különösen aktuális. Vagyis itt időtlenül érvényes követelésről van szó.” [4] Lessenich láthatóan osztja Lafargue aggodalmát, hogy a modern kapitalizmus „démoni szelleme” a végletekig hajszolja az embert önmaga és a természet pusztításában. A *lustaságra való jog* bevezető gondolata kertelés nélkül fogalmazza meg ennek a

kollektív hisztériának a lényegét: „Furcsa örület tartja fogva azoknak a nemzeteknek a munkásosztályát, ahol a tökéletes civilizáció uralkodik. Ez az örület olyan egyéni és társadalmi bajokat von maga után, amelyek már két évszázada gyötrik a szomorú emberiséget. Ez az örület a munka szeretete, a munka dühödt szenvedélye, amely egészen odáig megy, hogy kimeríti az egyénnek és ivadékainak életerőit.” [5] A normális emberi élet eredendő valósága nyomokban talán még felismerhető a glóbusz ipari civilizációtól nem vagy csak alig érintett sarkaiban. Lafargue, aki 1871-ben mint „száműzött” egy évet Spanyolországban is eltöltött, így foglalja össze ottani tapasztalatait: „Ha civilizált Európánkban újra fel akarjuk lelteni az ember veleszületett szépségének nyomait, olyan népek körében kell keresnünk, ahol a gazdasági előítéletek még nem irtották ki a munka gyűlöletét. Spanyolország, amely – sajna! – degradálódik, még mindig büszkélkedhet azzal, hogy kevesebb gyára van, mint nekünk börtönünk és kaszárnyánk (...).” [6] A spanyolokban, mondja Lafargue, még megmaradt valami az ember „primitív állatiasságából”, aminek – paradox módon – antropológiai bizonyítéka is van, ugyanis az andalúzok teste még ma is olyan egyenes és hajlékony, mint az „acélpenge.”

életvezetési tanácsok

Az úgynevezett „normális emberi élet” korszaka immáron történelemmé lett, amit – némi nosztalgiával – maga a szerző is elismer, mégis azt reméli, hogy nem lehetetlen leszállni a „termelj mindig többet és többet” mókuskerekéről, és újra megpróbálni emberhez méltó, kiegyensúlyozott és harmonikus életet élni. Persze mindig könnyebb az adott állapotokat bírálni, mint a többség számára is elfogadható – ráadásul meg is valósítható! – életvezetési tanácsokkal előállni. Ezt Lafargue is tudja: „Mindaddig könnyű volt a feladat; mindössze le kellett írnom azokat a valóságos bajokat, amelyeket, sajnos, valamennyien ismerünk. De meggyőzni a proletariátust arról, hogy a belé oltott erkölcs beteges, hogy a féktelen munka, melynek a század kezdete óta kiszolgáltatta magát, szörnyűbb korbács, mint amilyen valaha is sújtotta az emberiséget, hogy a munka csupán a lustálkodás élvezeteinek fűszerévé lesz, az emberi szervezet jótékony testgyakorlása, a társadalmi szervezet számára hasznos szenvedély, mihelyt a munkát bölcsen szabályozzák és a napi három órára

maximálják, – ez olyan nehéz feladat, mely meghaladja erőimet (...)” [7] Ennek a feladatnak a megoldására csak a munkásosztály ügyét szíven viselő „szakértői értelmiség” kollektív bölcsessége képes.

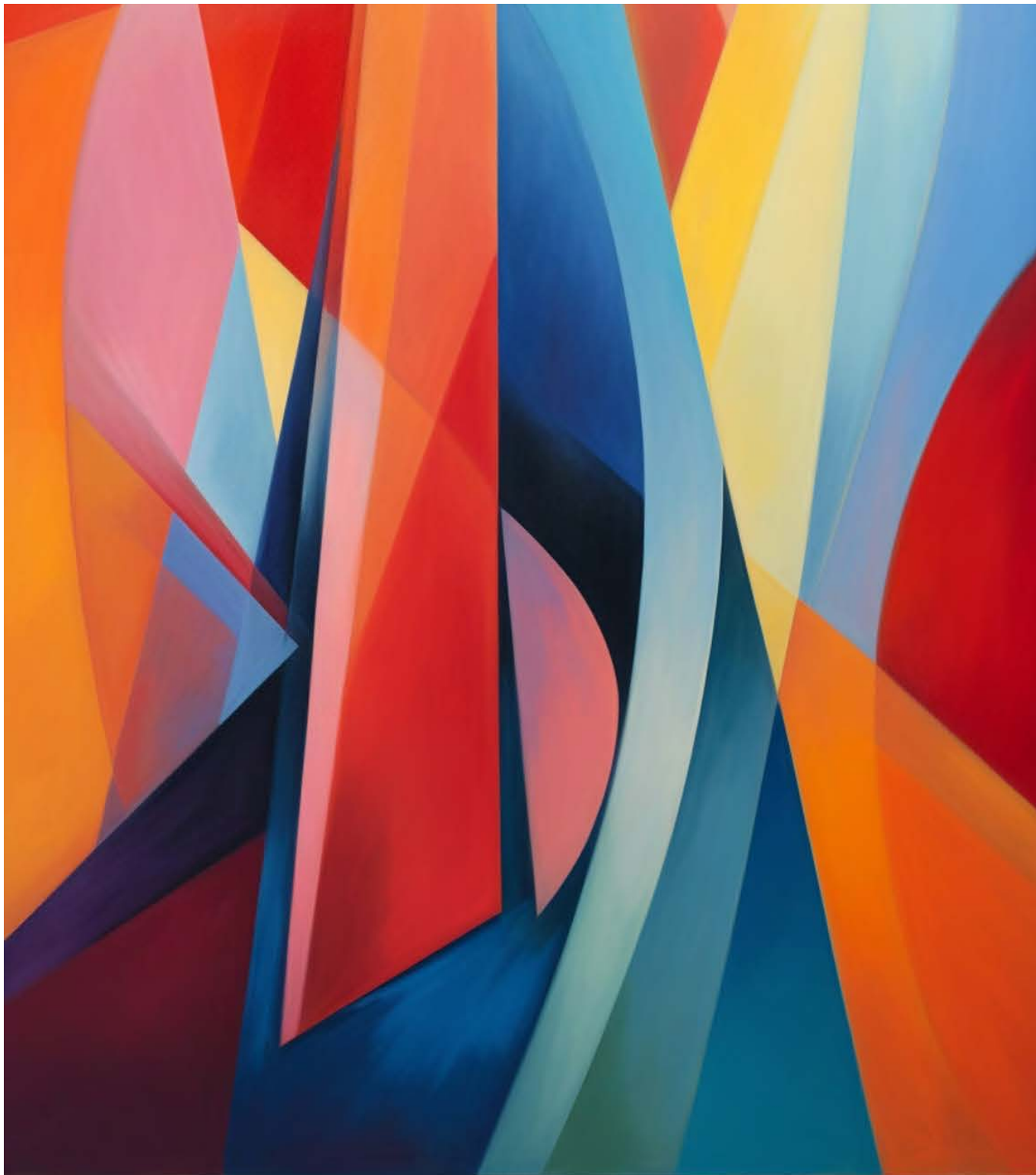
Esszéje harmadik fejezetében (*Ami a többlettermelésből következik*) a francia gondolkodó a munkafolyamat gépesítéséhez kapcsolódó illúziókkal szembesíti az olvasót. Sokan gondolták úgy a történelemben, írja Lafargue, hogy a nehéz fizikai munkától megszabadulva a munkások számára is lehetőség nyílik a „lustálkodásra” és a szabadidő hasznos eltöltésére. Idézi a Cicero korában élt görög költő, Szidoni Antipatrosz versét, amelyben megénekelte a vízimalom feltalálásának jótékony következményeit: a rabszolganők, akik eddig reggeltől estig kézi erővel hajtották a nehéz malomköveket, innentől karba tett kézzel üdögélhetnek és társaloghatnak, remélte Antipatrosz. Fittyet hánynak a munkára hívó reggeli kakasszóra, hiszen a vízikerek immáron magától mozgatja a szerkezetet. „Sajnos, mondja Lafargue, a pogány költő által megénekelte szabadidő mégsem jött el mindenkinek, kiváltképpen a munkásoknak nem. Az elvakult, perverz szenvedély és az embert gyilkoló munka

kényszere a szabadságot hozó gépet a gyakorlatban az embert pusztító instrumentummá változtatja: minél hatékonyabb a gép, annál szegényebbek lesznek a munkások.” [8] A gőzgépeken alapuló modern ipar exponenciálisan növekvő teljesítménye ugyan lehetővé tenné, hogy a munkásoknak jóval több szabadideje legyen, csak hogy a gyakorlat éppen ennek ellenkezőjét mutatja: minél tökéletesebbek a gépek, annál többet kell dolgozniuk a munkásoknak. A kapitalista világrend irányítói fokozatosan megszüntették a pogány és keresztény ünnepeket is, és lassan már senki sem emlékszik arra, hogy hajdan csak heti négy-öt napot dolgoztak az emberek. [9] Akik egy héten csak öt napot dolgoznak, mondják a hazug kapitalista közgazdászok, mindössze annyit érdemelnek, hogy kenyéren és vízen tengessék haszontalan életüket. De miért tűri ezt a durva és megvető hangot a vitathatatlanul számbeli fölényben lévő munkásosztály? Azért, mert a munkások a velük született naivitásából és gyermeki egyszerűségből fakadóan könnyen hisznek burzsoá „szirénhangoknak”. Vakon rohannak a munkába és az állandó önmegtartóztatásba; ezzel szemben a tőkésosztály a lustálkodásra, az improduktivitásra és az élet élvezetére „ítélte magát”. Ugyanakkor, mondja Lafargue, a tőkéseknek sincs okuk az öröme, mivel „(...) ha a proletárok többletmunkája lassan elemészti a testüket és szétzilálja az idegrendszerüket, úgy ez a folyamat nem kevés fájdalommal jár a tőkések számára is.” [10]

a kör végre bezárult

Nagyon valószínű, hogy itt Lafargue az „elidegenült munka” marxi definíciójának univerzális érvényességére utalhatott: az elidegenedés romboló következményei alól senki sem vonhatja ki magát, csak hogy, írja Marx, „(...) amíg az első osztály ebben az önelidegenülésben jól érzi és igazolva látja magát, az elidegenülést a *saját hatalmának* tudja és benne egy emberi létezés *látszatát* bírja; a második osztály megsemmisültnek érzi magát az elidegenülésben, tehetetlenségét és egy embertelen létezés valóságát látja benne.” Végső soron a tőkések számára mégiscsak az a fontos, hogy a kör végre bezárult: míg ők elégedettek lehetnek, hiszen a munkások szinte önmagukat zárják „dologházba” azáltal, hogy önként alávetik magukat a munkakényszernek, addig az ő számukra a világ a szinte korlátlan élvezetek forrásává lett. Mindezeket tekintetbe véve, mondja

Jochen Gimmel, az iménti idézetben Lafargue azt is világosan kimondja, hogy a lustálkodás pozitív fogalmát mindenképpen érdemes leválasztanunk annak negatív oldaláról. Először is azt kell megértenünk, hogy a munkának és a lustaságnak is megvan a maga kényszerjellege, ami sajátos probléma forrása. Végül is ki kényszeríti a munkást, hogy versenyre keljen a géppel, a tőkést pedig, hogy az önpusztító túlfogyasztásnak adja át magát? Gimmel még azt is mondja, s valószínűleg igaza van, hogy vitáiratában Lafargue nem számolt eléggé a 19. századi munkások valós helyzetével, akik tényleg rákényszerültek a túlélésüket biztosító kemény munkára. „Ebben az értelemben világos, hogy ki kötelezi a munkavállalókat, hogy alávéssék magukat a munkaverseny abszurd formáinak, nevezetesen a kapitalista gazdasági-társadalmi rendnek, amely a tőkést ugyanúgy értelmetlen viselkedésre kényszeríti, az egészséget károsító túlfogyasztásra.” ^[11] Lafargue pszichológiai magyarázata kiindulásként elfogadható, ugyanakkor látni kell, hogy a lényeg mégiscsak az ipari kapitalizmus „strukturális logikájában” van, amely a „termelj mindig többet és fogyassz mindig többet” imperatívuszán alapul. Már Arisztotelész is felismerte az „örök igazságot”: „(...) mindenki, aki pénzzel foglalkozik, határtalanul igyekszik azt gyarapítani.” ^[12]

Mindenesetre Lafargue eltöpreng a kérdésen, hogy miként lehetne változtatni ezen az áldatlan állapoton. Az esszé negyedik fejezetében (*Új idők új himnusza*) azt mondja, hogy a munkaidő radikális redukciója nem feltétlenül jár együtt a termelés és fogyasztás csökkenésével. Erre pedig azért lesz lehetőség, mert az átlagos napi munkaidő lerövidítésével párhuzamosan az eddig csak a semmitemvésben és az anyagi

javak fogyasztásában jeleskedő társadalmi rétegeket is be lehet vonni a termelésbe. Ugyanis a burzsoázia – rafinált módon –, hogy leplezze privilegizált hozzáférését az élvezeti javakhoz, a katonákat, a bírókat, a striciket, a szennylapok zsurnalisztáit stb. kivonta a munkából, ezzel „szélesítve a pazarlásban jeleskedő” társadalmi rétegek körét. ^[13] De ha ezeket a rétegeket újra bevonják a munka világába, annak kettős pozitív következménye lesz: zsúfolásig megtelik a munkaerőpiac, ami lehetővé teszi a munkaidő csökkentését. A megnövekedett jövedelmeknek és a több szabadidőnek köszönhetően a munkások is beléphetnek „az anyagi javak fogyasztóinak egyre szélesedő táborába”. Továbbá „ahhoz, hogy munkát találjunk a jelenlegi társadalom minden haszontalan rétegének, illetve hogy az ipari eszközrendszer határtalanul fejlődhessen, a munkásosztálynak – csakúgy, mint a burzsoáziának – erőszakot kell tennie a maga kényszeres absztinenciáján, és szinte a végtelenségig kell növelnie fogyasztási kapacitását.” ^[14] Voltaképpen Lafargue nem a manapság oly sokat szidott „fogyasztói társadalomban” látja a baj fő okát, hanem abban, hogy csak kevesen részesülnek a megtermelt anyagi javak tömegéből. Ha mindenki dolgozna, nemcsak többet lehetne termelni, de a megtermelt javak elosztását is demokratikusabbá lehetne tenni.

a munkaidő radikális korlátozása

Így a lustasághoz való jog igénye akár az önmegvalósítást lehetővé tevő munkához való jog követeléseként is értendő. Mert itt a lustaság nem a semmittevést, hanem az ipari (és

egyúttal rabszolga-) munka által tönkretett ember felépülését, illetve életkörülményeinek radikális javítását szolgálja. ^[15] Jó fél évszázaddal később, a *Reménység elve* című munkájában Ernst Bloch a lafargue-i elképzelésekre kísértetiesen emlékeztető – utópikus elemeket sem nélkülöző – gondolatokat fogalmazott meg az emberhez méltó „szórakoztató munkáról”, illetve az abból fakadó „jótékony energiákról”. Végül is a lustálkodáson olyan „aktív állapotot” kell érteni, amelyben az ember szinte azonossá válik „önmaga valódi lényegével”, mivel itt már nem kényszerül elidegenedett munkát végezni, és az ember nemcsak hasznos eszközként jelenik meg önmaga számára, hanem ő maga lesz tevékenysége célja.

Jochen Gimmel írja, hogy Lafargue valójában nem a semmittevésről beszél, hanem a munkaidő radikális korlátozásáról. Ez fontos momentum, mert ez teszi lehetővé a kapitalista termelési forma addiktív (vagyis a beteges függésbe torkolló) jellegének elkerülését. A lustálkodás stratégiája – mint általános terápiás eszköz – ösztársadalmi szintre emelkedik. „A lustálkodás iránt megnyilvánuló igény tehát az absztinencia olyan sajátos formáján alapul, amelyben a szükségletkielégítés és a munkateljesítmény kapcsolata újra értelmes kontextusba helyezhető.” [16] A pamflet utolsó mondatai egyfajta technokrata optimizmust tükröznek, ami némileg ellentmond a korábban kifejtetteknek, hogy a gépesítés, a modern gyárilpar kiteljesedése egyáltalán nem eredményezte a munkásosztály helyzetének javulását. Lafargue mintha abban bízna, hogy majd a jövőben, a technikai fejlődés magas fokán, a megtermelhető anyagi javak hatalmas tömege – kiegészülve a munkavégzés/szórakozás demokratikus elosztásával – mindenki számára lehetővé teszi a munkálkodó és a lustálkodó élet harmonikus egyensúlyát. [17] „Arisztotelész álma a mi valóságunk. Acéltagú gépeink a tűz leheletére fáradhatatlanok; tevékenységük csodálatos, kimeríthetetlen, s engedelmesen végzik önmaguktól szent munkájukat. Közben a kapitalizmus nagy filozófusainak szellemét továbbra is a bérmunka – a legszörnyűbb rabszolgaság – előítélete hatja át. Még nem értik, hogy a gép az emberiség megváltója, az az isten, amely kiváltja az embert a *sordiale artes*-ből és a bérmunkából, az az isten, amely meghozza a szabadidőt és a szabadságot.” [18]

*

1877-ben, vagyis Lafargue pamfletjével szinte egyidőben, a *Cornhill Magazine* nevű londoni irodalmi folyóiratban *A tétlenkedők dicsérete* címmel figyelemre méltó esszé jelent meg. [19] Az írás szerzője a fiatal skót regényíró és világutazó, Robert Louis Stevenson (1850–1894). Neve és irodalmi művei nálunk is jól ismertek. *A kincses sziget* című ifjúsági regényét, illetve *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete* című kisregényét tucatnyi alkalommal adták ki az utóbbi száz évben. Az esztéták általában gyerekíróként tekintenek Stevensonra, akinek felnőtteknek szóló munkáit sem kell túlságosan komolyan venni. Állítólag ő maga mondta egyszer, hogy „a fikció olyan a

felnőtteknek, mint a játék a gyerekeknek.” Pedig elmélyült gondolkodó volt és remek filozófiai esszéket is írt, amelyek egyike éppen a „lustálkodás védelmében” felsorakoztatott érveit foglalja össze.

A tétlenkedők dicsérete megjelenésének időszakára rendszerint úgy szokás tekinteni, mint az angol ipari fejlődés igazi „aranykorára”, amelyben – a külső csillogás mellett – a gyári munkások nyomorúságos életviszonyai nem sokat változtak a korábbi évtizedekhez képest. Mint Lafargue pamfletjében, Stevenson esszéjében is már az első mondatok után sejthető, mi a szerző véleménye a „munkamániának” nevezhető járványos betegség egyre agresszívebb terjedéséről. Manapság, írja, mindenki kénytelen valamilyen jól jövedelmező foglalkozást választani, továbbá szinte a „lelkedésig fajuló” elhivatottságról és szorgalomról tanúságot tenni, mert ellenkező esetben általános megvetésnek teszi ki magát. Ennek ellenére, mégis vannak köztünk, akik szerényebb életvitellel is megelégszenek, és inkább szórakozással töltik megnövekedett szabadidejüket, továbbá azzal, hogy alaposan szemügyre veszik a többi „normakövető” polgár állítólag sikerrel és boldogsággal teli mindennapjait.

Persze a lustálkodásra szavazó kisebbség normaszegése és „protestálása” a kívülállók szemében inkább csak bravúroskodásnak és hengegésnek tűnik. „Ennek azonban nem szabadna így lennie. Az úgynevezett tétlenség igazából nem semmittevésből áll, hanem abból, hogy sok olyan dolgot is megteszünk, ami nem fér bele az uralkodó osztály dogmarendszerébe. És a tétlenség szempontjának éppen olyan joga van a nyilvános megjelenésre, mint a munka bajnokai nézőpontjának.” [20] A helyzet mégiscsak az, hogy azoknak az embereknek a jelenléte a társadalomban, akik nem hajlandók néhány penny többletjövedelem kedvéért részt venni ebben a testet-lelket pusztító versengésben, egyenesen sértés számba megy azok számára, akik ebben aktívan közreműködnek. A „teljesítményre orientált társadalomban” rossz néven veszik, ha valaki közömbösen szemléli ezt a „flúgos futamot.” A fizikusok nem sokba veszik azokat az ismereteket, amelyek kívül esnek az általuk művelt tudomány területén. A pénzemberek értetlenül bámulnak azokra, akiket nem érdekel a tőzsdei ügyletek világa. Az irodalmárok megvetik írástudatlan embertársaikat, és általában véve: az úgynevezett szakértők egyetértenek abban, hogy mindenkinek rendelkeznie kell valamilyen szakismerettel, mert egyébként haszontalan az élete.

hülyének nézik

Az is igaz, hogy manapság már nem zárják börtönbe vagy bolondok házába azokat, akik másképp gondolkodnak, mint a többség, és más életformát választanak.

Egyszerűen csak hülyének nézik őket. Mivel ezt a megvető hozzáállást általánosan osztott véleménynek tekinthetjük, ezért az ettől eltérően gondolkodónak illik bocsánatkéréssel kezdeni ellenvéleménye kifejtését. Ezt teszi Stevenson. Nagyvonalúságot tanúsítva írja, hogy számos megalapozott érvet lehet felsorakoztatni a szorgalmas élet mellett. De legalább ugyanennyi ellene szóló is létezik, és inkább az utóbbiakat szeretné számba venni. A szabály – hogy mindig vannak alternatívák – az élet más területeire is érvényes: ha valaki elutazik Montenegróba, és könyvet ír az ott látottakról, az nem ok, hogy sohase utazzék el Richmondba.

A lustálkodás melletti érveket az élet korai szakaszának kötelező elfoglaltságával, a tanulással érdemes kezdeni. „Ha most önök visszatekintenek az iskolában töltött éveikre, biztos vagyok benne, nem annyira az elbliccelt tanórákat bánják, hiszen azok

rendszerint nagyon izgalmas és tanulságos elfoglaltságokkal teltek el. Viszont minden valószínűség szerint kitörölnék az unalmas tanórák emlékét. Ami engem illet, el kell ismernem, hogy sok jó előadást hallgattam azokban az években. Még nem felejtettem el, amit fizikaórán a kinetikus stabilitásról tanultam. Ugyancsak megmaradt emlékezetemben az információ, hogy a tartós bérleti szerződés (empiteózis) nem betegség, és hogy a szomszéd háztetőjéről lecsöpögő víz összegyűjtése (stillicide) nem bűncselekmény.” [21] Jól érzékelhető az irónia, de Stevenson csakugyan nem tekinti feleslegesnek az iskolákban eltöltött éveit. Sok mindent érdemes megőriznünk és alkalomadtán felidézni az iskolában tanultakból, bár ezek értéke eltörpül a heterogén tudáshalmaz mellett, amire az iskolából hazamenet „az utcán és a bozótosban” tehetünk szert. Mindezt fiktív párbeszéddel illusztrálja, amely egy éppen a parkban vagy a patak partján sétáló, a közgondolkodásban „iskolakerülőnek” számító fiatalember és Mr. Mindentudó között zajlik. „Nos, fiatal barátom, mit keresel itt? – Az igazat megvallva, uram, egyszerűen csak jól érzem magam. – Nem az osztályteremben kellene most lenned? És szorgalmasan tanulnod, hogy valamilyen hasznos ismeretre tegyél szert? – Biztosan igaza lehet, uram, csak hogy itt én magam is a tudás útját követem. – Szent ég! Miféle tudás lehet ez? Talán matematika? – Nem, az biztosan nem. – Akkor metafizika? – Az sem.” Még egy ideig ebben a stílusban folyik közöttük a beszélgetés, aztán a diák bevallja, hogy hamarosan vándorútra indul. Szeretné közelről megtapasztalni a távoli népek szokásait és erkölcsét, és reméli, hogy miután megismerte a világot, béke és nyugalom költözik a szívébe. Mr. Mindentudó erre elveszíti türelmét, fenyegetően hadonászik a botjával. „Pokolba az effajta tudással! A hóhér kezére kellene adni az összes ilyen kölyköt, mint amilyen te vagy!”

[22] Mr. Mindentudó álláspontja, mondja Stevenson, korántsem egyedi, valójában az általános véleményt kell kihallanunk belőle.

De milyen sors vár azokra, akik hűen követik a társadalmi elvárásokat? Ők éjjel-nappal könyvek fölé görnyednek, minden iskolát kijárnak, kitüntetéses diplomákkal fejezik be az egyetemet, talán még tudományos fokozatot is szereznek. És amikor végre kijönnek dolgozószobájukból, úgy néznek ki, mint egy vén bagoly, és – szerencsés esetben – talán ekkor felfedezik, milyen szép és izgalmas a világ; csak a biztonságosnak hitt odújukat elhagyva tapasztalják meg, hogy másfajta életet is lehetne élni. Például sok időt tölteni a szabad levegőn, mozogni vagy a vándormadarak röptét figyelni... „Az extrém elfoglaltság, történjen az az iskolában, az egyetemen, a templomban vagy a piacon, ez mind a vitalitás hiányának egyértelmű tünete. A tétlenség ennek éppen az ellenkezője: a szenvedélyes nyitottság és a szilárd identitástudat jele. Létezik az élőhalottak sajátos kategóriája, akik talán még annak sincsenek tudatában, hogy egyáltalán a világon vannak, kivéve, amikor éppen az elvárt normáknak megfelelően tevékenykednek. Vidd csak ki ezeket az embereket a mezőre vagy egy hajóra, és meglátod, milyen rémültek lesznek, és milyen kétségbeesetten vágynak vissza az irodájukba. Nincs bennük semmilyen kíváncsiság,

rettegnek az élet minden véletlenszerű provokációjától; nem lelik örömeiket képességeik szabad gyakorlásában, és ha csak valamilyen külső kényszer 'nem vágja őket hátba', egy centit sem mozdulnak a helyükről." [23]

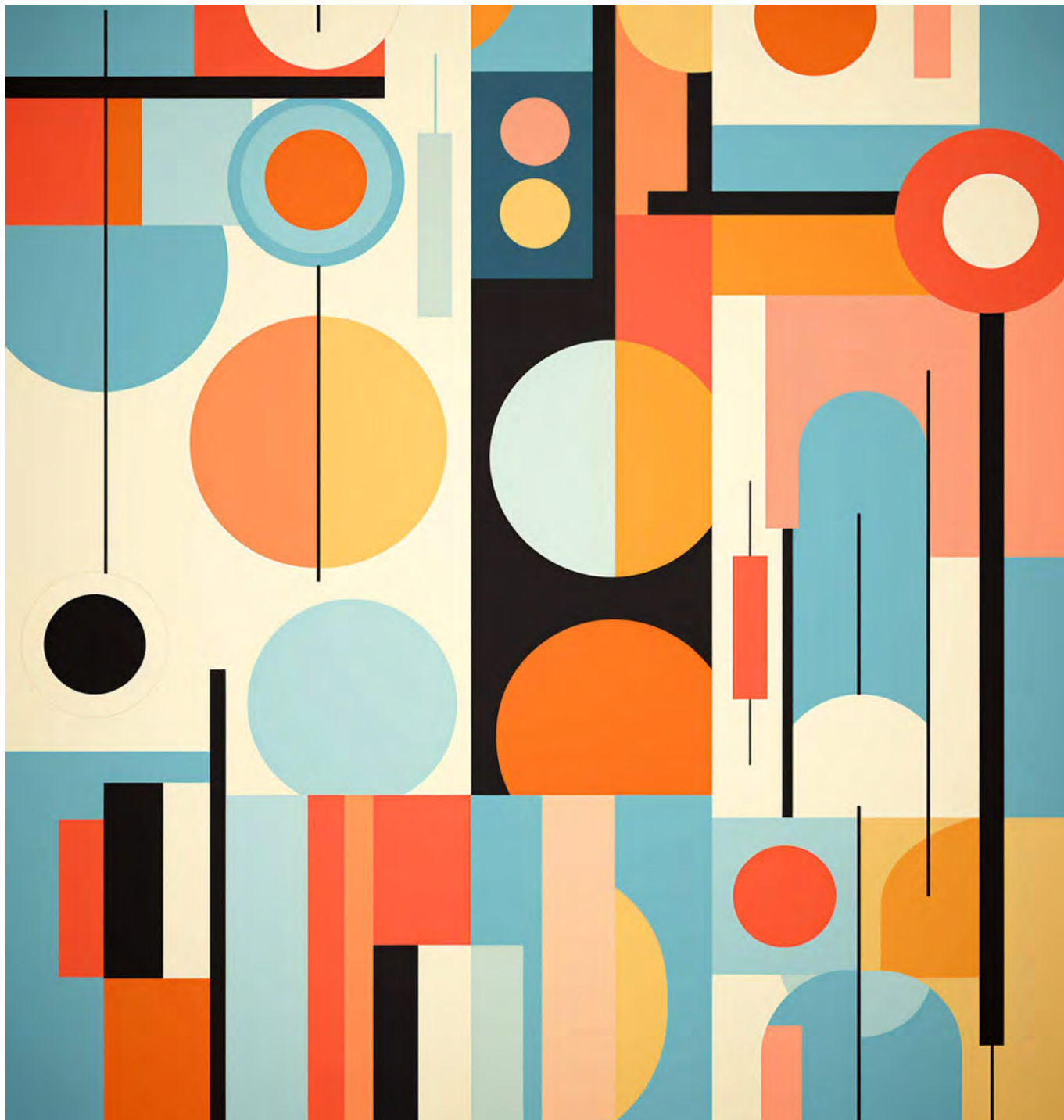
az önmegvalósítás szükséglete

De nemcsak a „dolgos ember” szenved a beteges tevékenységkényszerből: a felesége, a gyermekei és a barátai ugyancsak. Sőt, ha éppen vonaton vagy omnibuszon utazik, akkor még az

utastársai is. Aki folyton üzleti ügyekkel és pénzszerzéssel foglalkozik, szükségképpen elhanyagolja az élet egyéb területeit. Pedig a legjobb és a legtöbb tanulsággal szolgáló előadások az Élet Színházában láthatók, ahol amatőr színészek adják elő a darabokat. Ráadásul nem is csak a statiszták, a színészek, a zenészek és a táncosok járulnak hozzá a sikerhez, hanem azok a nézők is, akik figyelemmel követik az előadásokat, és tapssal jutalmaznak a játékot. De ha ez így van, „(...) az Isten szerelmére, minek ez a sok izgalom? Miért kell folyton megkeserítenünk a saját és mások életét? Akár három, akár harminc cikket publikál az ember évente; akár befejezi csodás allegorikus festményét, akár nem, ez nemigen érdekli a világot (...).” [24] Pedig, ha visszatekintünk az emberi történelemre, könnyen észrevehetjük, hogy az önmegvalósítás szükséglete már évszázadokkal korábban is jellemezte merész és „nonkonformista” embertársainkat. „Amikor egyszer azt mondták Jeanne d’Arc-nak, hogy maradjon otthon, és inkább nőies feladatoknak szentelje életét, ő azt válaszolta: a falujában nincs hiány az olyan fiatal lányokból, akik majd hímeznek és mosnak.” [25]

Néhány évvel *A tétlenkedés dicséretének* megjelenését követően Stevenson két másik esszét is szentelt ugyanennek a témának, amelyek a *Beszélgetés és beszélgetők* címmel jelent meg. „Nem lehet tisztességesebb ambíció, mint a kitűnni vágyás a társalgás művészetében. Az igazi társalgás mindig vidám, nyitott és meleg.” [26] A beszélgetés résztvevői szívesen látott vendégként tekintenek egymásra. Mindegyiküknek van valamilyen érdekes témája vagy anekdotája, amely közérdeklődésre tart számot. Voltaképpen úgy is tekinthetünk a glóbuszon élő embertársainkra, mint akik egy világméretű nemzetközi kongresszus küldöttei, ahol

mindenki szabadon előadhatja, ami éppen a szívét-lelkét nyomja, és ahol a közös beszélgetés eredményeképpen talán jobb irányba fordulnak a dolgok... Csak az történik itt, mint az élet számos más területén: a parlamenti szavazásokat rendszerint komoly viták előzik meg; egyetlen könyv sem jelent volna meg, ha a háttérben nem húzódnának meg a témához kapcsolódó viták és beszélgetések. „Az irodalom lényegét tekintve korábbi beszélgetések árnyéka, és az irodalmi műnek nevezett utánczat csak halvány tükörképe az eredeti élet megélt izgalmának. Az igazi beszélgetéshez mindig két élő emberre van szükség: két olyan személyre, akik hozzátesznek vagy elvesznek valamit az adott témához vagy témából.” [27] A beszéd olykor gördülékeny, néha tétovázó; lényege a folytonos kísérletezés és útkeresés. Ezzel szemben a leírt szavak megfagynak, és még a szerző számára is bálványokként rögzülnek vagy éppen dogmává merevednek. A beszélgetés nem lehetőség az ember számára – ez az első számú kötelessége, ez legfontosabb tevékenysége a világon. Egyúttal a legnagyobb élvezet forrása is: pénzbe nem kerül, mégis sok haszon származik belőle.

Az élet fűszere a verseny. Még a legszorosabb kapcsolatban élő emberek is versenyeznek. „Férfiak és nők úgy küzdenek a szerelmi versenyeken, mintha rivális hipnotizőrök volnának.” [28] Mások a sport területén igyekeznek sikereket elérni, megint mások a sakkbajnokság győztesei lennének. A magányosan átélt öröm nem az igazi. Az efféle öröm könnyedén egoizmusba fordul. A barátságban is van versengés. De ez a versengés legszelídebb és legemberibb formája, és – talán nem túlzás – szinte éteri magasságokba emeli a versengés résztvevőit. „A beszélgetés valójában a

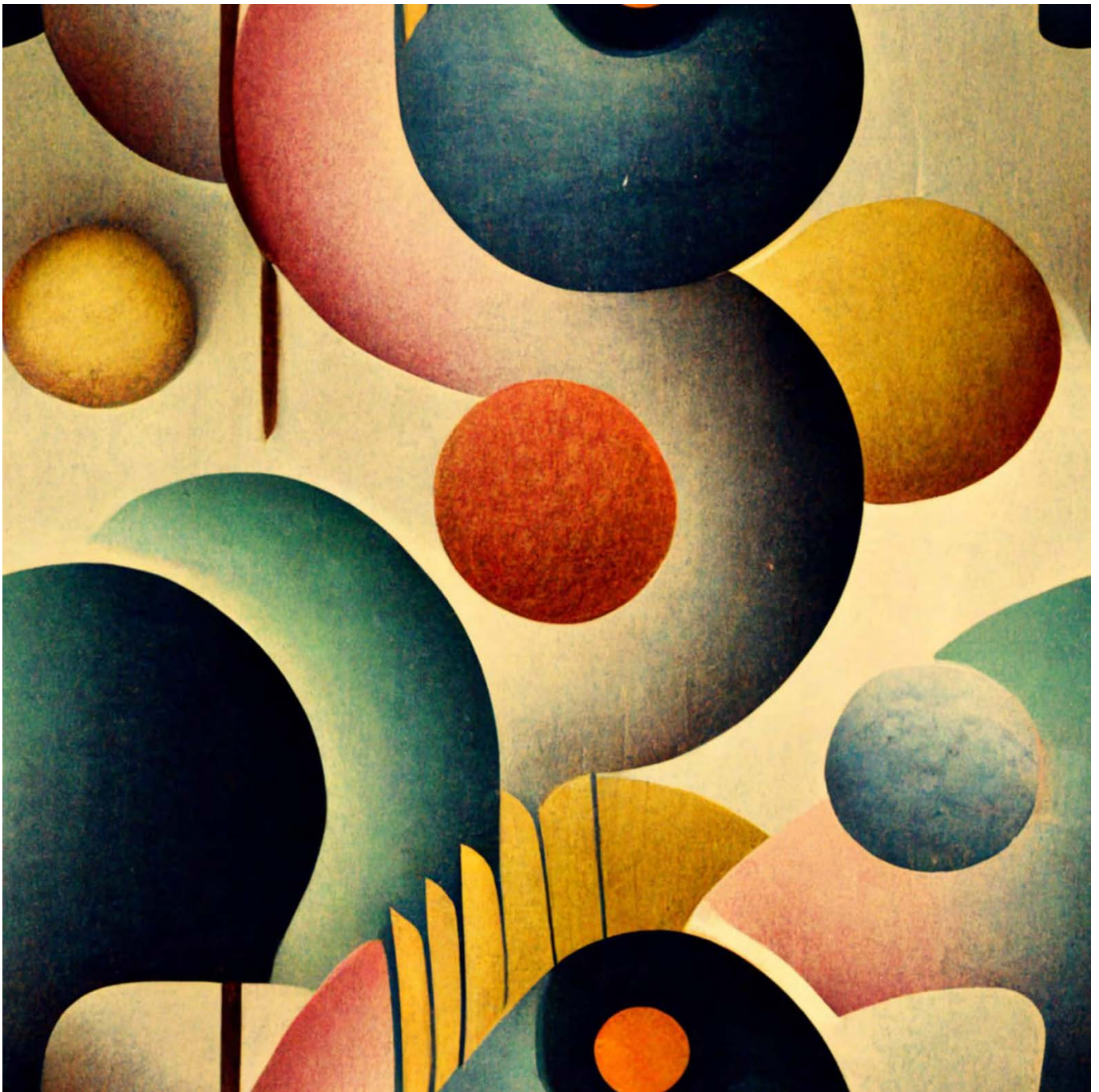
barátság színpada és egyben annak eszköze is. Egyedül ez teszi lehetővé, hogy a barátok pacifikáltan mérjék össze erejüket, ráadásul élvezzék az egymástól eltérő személyiségek becsületes küzdelmét, mivel végső soron az ilyen személyes kapcsolatok tekinthetők az 'életnek nevezett sport' mércéjének." [29] Az igazi beszélgetésben nincsenek tabutémák, bármi és bárki lehet a beszélgetés tárgya. Ezzel együtt el kell ismernünk, hogy a beszélgetések legtöbbször előbb-utóbb három témára redukálódik: én vagyok én, te pedig te vagy, és vannak olyan embertársaink, akik hasonlítanak ránk, meg nem is hasonlítanak ránk. Bármi legyen eredetileg a vita tárgya, a beszélgetések idejének nagyobb hányada a három tárgy valamelyike körül forog. A spontán beszélgetésnek, akár csak az ekének, az élet nagy és széles területeit kell felszántania: a geológiai mélyfúrás már a szakértők dolga. A hétköznapi beszélgetésekben mindig személyes tapasztalatokról, anekdotákról és történelmi példákról van szó, amelyekből nem hiányozhat az intimitás és a személyes állásfoglalás. A mindennapi élet gyakorlatához kapcsolódó érvelésnek mégis rövidnek és frappánsnak kell lennie. Példáról példára előre haladva, a bonyolult interpretációs technikák helyett „ütős” szavakat és kifejezéseket kell felkínálni. Ritkán fordul elő, hogy egy beszélgetés teljes egyetértéssel végződik. Igaz, gyakran még önmagunkkal sem értünk egyet.

egy ideális beszélgetőpartner

Vannak jó és kevésbé jó beszélgetőpartnerek. Stevenson megnevez egy ideális beszélgetőpartnert, akiről az olvasó nehezen tudja eldönteni, valóságos

vagy fiktív személyről van-e szó. A neve Sziporkázó Jack, aki a társalgás valóságos zsenije. A szerző bevallja, hogy rajta kívül nem találkozott senkivel, aki ilyen bőkezűen keverte a beszélgetés minden összetevőjét. Egy spanyol közmondás szerint, a vegyes saláta elkészítéséhez négy ember kell. Hárman előkészítik az ételt, a negyedik pedig az az őrült, aki összekeveri az egészet. Nos, ez az őrült fickó Sziporkázó Jack. „Magam sem tudom eldönteni, hogy vele kapcsolatban mi a figyelemre méltóbb: következtetéseinek őrült világossága, humoros ékesszólása vagy vitamódszerének különös ereje, amely képes a létezés egészét a téma fókuszába állítani, esetleg az,

hogy 'részeg istenként keveri a beszélgetés salátáját'. Kígyóként tekergőzik; ezernyi változó fénnel villog, mint egy kaleidoszkóp; szinte fizikailag képes behatolni beszélgetőpartnerei testébe, és egy szempillantás alatt mámorító elragadtatással a visszájára fordítja a kérdéseket. A végén pedig odadobja a lábad elé, mint egy diadalmas varázsló." [30] Sziporkázó Jack a szabad és valóban „kreatív ember” ideális típusa, aki nem előregyártott sémák és protokollok szerint „dolgozik”, hanem mással összecserélhetetlen személyiségének egészét képes mozgásba hozni a beszélgetésekben.

Az esszé utolsó megjegyzése a hasznos és értékes beszélgetés legfontosabb jegyeit sorolja fel. A helyesen kiválasztott szavak és mondatok ragyogását a baráti körhöz nem tartozó személyek aligha képesek érzékelni. Ez azért van így, mivel a szavak „(...) valódi súlyának megőrzéséhez elengedhetetlen, hogy annak a konkrét személynek az életrajzához kötődjék, illetve az ő portréjával együtt jelenjen meg, akitől a szavak és a mondatok elhangoznak. A jó beszélgetés egyben teátrális is: olyan, mint egy rögtönzött előadás, ahol mindenkinek a legjobbat kell kihoznia önmagából, és ahol minden résztvevő leginkább önmaga lehet (...).” [31]

a nyugalom és a csend

A *Beszélgetés és beszélgetők* második esszéje már nem a viták természetét, a vitapartnerek érveléstechnikáit boncolgatja, hanem a hallgatás, a nyugalom és a csend „magasabb

rendű” és egyben felszabadító természetének kérdéseit járja körbe. Ha egy fiatal, életpasztalattal még alig rendelkező diák egy idős és tapasztalt felnőttel vagy tanárral társalog, hallgatnia illik. „Az idős emberek a fejünk fölött tanyáznak. Ők már a nagybetűs élet emelvényén ülnek, és megkövetelik tőlünk az irántuk megnyilvánuló tiszteletünket és szánalmat.” [32] Az élet iskolájának illatát árasztják magukból, amiről a kívülállónak csak sejtései lehetnek, de megélt valóságot még nem jelent számára. Az idős emberek jelenléte köztünk már önmagában is gyógyír, de ezen túlmenően az elméjük a „bölcesség gyógynövényeinek” olyan ellenszereit termelték ki, amelyeket a fiatalok rendszerint figyelmen kívül hagynak. Joggal kijelenthető: a jól időzített hallgatni tudás maga is aktív magatartás, amely komolyan szembe néz a világban történő jó és rossz dolgok következményeivel.

De nemcsak a szalonokban vagy a baráti társaságokban van helye a jó és tartalmas beszélgetéseknek. A férfi és a nő tartós kapcsolatának is ez adja a legfontosabb értékét. „A házasság hosszú, vitákkal tarkított beszélgetés”. [33] De itt az érvek alig-alig számítanak. Sokkal fontosabb, hogy a mindennapi élet prózai valósága újra és újra színekkel telítődik, az élet dolgai szinte lüktetnek. A hosszú évek során mindkét fél kénytelen a másikhoz igazítani az életről alkotott elképzeléseit. Mindezt persze jobbra öntudatlanul teszik; hangos trombitaszó nélkül csiszolódnak össze a vélemények, és a felek kölcsönösen új gondolatvilágokba kalauzolják egymást.

1. Két évvel később (1883-ban) jelent meg a pamflet kibővített változata. Lafargue munkájának bizonyos részei (nagyjából az eredeti mű fele) magyarul is megjelentek 1971-ben. A továbbiakban először mindig a magyar fordításra hivatkozom, majd az egyik francia kiadásra. Ha a magyar fordítás nem áll rendelkezésre, akkor csak a francia kiadás oldalszámait adom meg. Lásd Lafargue, Paul: *A lustaságra való jog*. In: *Válogatott írások*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971. 97-114. Ford.: Remsey Flóra; Lafargue, Paul: *Le droit à la paresse*. Éditions Allia, Paris, 2012. ↑
2. Kuczi Tibor: *Szabadidő: a lustasághoz való jog? Replika* 70. szám (2010. szeptember), 11. ↑
3. Lafargue, *A lusaságra...*, 110; *Le droit...*, 33-34. ↑
4. Idézi Jochen Gimmel. Lásd Gimmel, Jochen (Hg.): *Mußvolle Arbeit oder ruhelose Müßiggang*. In: Dobler, Georg / Riedl, Peter Philipp: *Muße und Gesellschaft*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2017. 47. ↑
5. Lafargue, i. m. 99. *A lustálkodásra...*, 99; *Le droit...*, 11. Guillaume Paoli *A demotiváció dicsérete* című könyvében szintén idézi Lafargue esszéjének ezt a bevezető gondolatát, és hozzáfűzi: „A munka e 'különös örületének' tényét a mai tudomány tökéletesen igazolta. A kutatók megállapították, hogy létezik a munkától való kóros függés jelensége is, amely szimptomáit, fejlődési fokozatait és hatásait tekintve semmiben sem különbözik az alkoholtól vagy kábítószerrel való függéstől.” Paoli, Guillaume: *Éloge de la démotivation*. Nouvelles Éditions Lignes, Paris, 2008. 93. Paoli egyébként egyik alapító tagja a berlini „Boldog Munkanélküliek Társasága” nevű civil szervezetnek is. ↑
6. Lafargue, i. m. 100; i. m. 12. ↑
7. I. m. 110; i. m. 34. ↑
8. Lafargue, i. m. 35. ↑
9. Figyelemre méltó – és az első pillanatra talán meglepő – tény, hogy a szocialista Lafargue jóval emberségesebb világként jellemzi a keresztény középkort, mint a modern ipari kapitalizmust. A középkorban a katolikus egyház – az évi 52 vasárnapon túl – 38 ünnepnapot biztosított a munkásoknak. A modern ipari burzsoázia vallásellenessége voltaképpen innen ered, mondja Lafargue: igazából az volt a fő kifogása a katolicizmus ellen, hogy a „laza életvitelre való berendezkedés” nem ösztönöz munkára. Lásd Lafargue, i. m. 36. ↑
10. I. m. 39. ↑

11. Gimmel, i. m. 53. ↑
12. Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989. 87. (1257b), Ford.: Szabó Miklós. ↑
13. Itt nem árt emlékezni arra, hogy Adam Smith, a kapitalista gazdasági rendszer egyik legkorábbi teoretikusa, ugyancsak a „haszontalan foglalkozásokat” űző katonákban és papokban látta az új világrend első számú „belső ellenségeit”. ↑
14. Lafargue, i. m. 56. ↑
15. Lásd Gimmel, i. m. 50. ↑
16. I. m. 54. ↑
17. Kuczai Tibor is azt feltételezi, hogy „Lafargue bizonyára a termelékenység gyors növekedésére utal”, vagyis olyan helyzetre, amikor a lustálkodás lehetősége már nem kevesek privilégiuma, hanem mindenki számára megélhető valóság lesz. Lásd Kuczai, i. m. 12. ↑
18. Lafargue, i. m. 114; i. m. 70. ↑
19. Az esszé eredeti angol címe: *An Apology for Idlers*. Néhány évvel később *Talk and Talkers* (Beszélgetés és beszélgetők) címmel két újabb, hasonló témájú írása is megjelent Stevensonnek a *Cornhill Magazine*-ban. Én az említett esszék egyik francia fordítására hivatkozom. Lásd Stevenson, Robert Louis: *Une apologie des oisifs*. Éditions Allia, Paris, 2012. Ford.: Dor, Laili és Fitzsimons, Mélisande. ↑
20. Stevenson, i. m. 7-8. ↑
21. I. m. 11. ↑
22. I. m. 13-14. ↑
23. I. m. 18. ↑
24. I. m. 25. ↑
25. I. m. 25-26. ↑
26. I. m. 29. ↑
27. I. m. 30. ↑
28. I. m. 32. ↑
29. I. m. 32. ↑
30. I. m. 42-43. ↑
31. i. m. 54. ↑
32. I. m. 60-61. ↑
33. I. m. 77-78. ↑

kép | vecteezy.com

Patkós Éva

A JÓ ÉS A ROSSZ MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE

2023-11-13 | ESSZÉ

A száz éve született Török Endre emlékére

„Bűntudat és orosz regény a realizmus óta összetartozik.”

Török Endre: *Átragyogás*, 232. o.

„Nincs sem jó, sem rossz, sem fönt, sem lent, sem nagy, sem kicsi” ^[1] – Ibsen *Trónkövetelők* című drámájában Nikolas püspök cinikus tanácsa szerint a siker érdekében jobb nem tudomást venni az emberi élet néhány alapkoordinátájáról.

„Nincs a világon se jó, se rossz: gondolkozás teszi azzá. Nekem börtön [Dánia]” ^[2] – mondja Hamlet Rosencrantz-nak és Guildensternnek, akik, lemondva a morális gondolkodásról, a jó és a rossz közötti választás lehetőségéről, nem érzik börtönnek a fojtogató légkörű országot.

égető kérdés

A jó és a rossz éles megkülönböztetésének igénye, vagy éppen összemosódásuk, összemosásuk, az ellentétük „kibékítése” feltűnően gyakran jelenik meg égető kérdésként az orosz irodalomban. Mihail Lermontov például a jó és a rossz iránti közönnyel vádolja keserűen nemzedékét, kortársait: „Egykedvűen felel lelkünk a rosszra, jóra”. ^[3] Mint Hamlet, ő is összekapcsolja a rabság elfogadásával a jó és a rossz iránti közönnyt: „S hitvány rabok vagyunk a hatalom előtt” – folytatja gondolatmenetét a versben. *Korunk hőse* című regényében pedig a főszereplő – a kor hőse – az orosz ember „egészséges gondolkodásának” tulajdonítja, hogy „mindenütt meg tudja bocsátani a rosszat, ahol elkerülhetetlennek látja, vagy azt látja, hogy nem lehet kiirtani.” ^[4]

Gogol 1842-ben (tehát miután megírta legismertebb műveit, a *Pétervári elbeszéléseket*, a *Holt lelkek* első kötetét), a *Róma* című befejezetlenül maradt írásában – szinte visszatérve kezdeti romanticizmusához – így jellemzi a római embereket: „Valami gyermeteg nemes előkelőség van e népben. (...) Nem felejt el sem a jót, sem a rosszat, és ő maga vagy jó vagy rossz, vagy költekező vagy zsugori – erény és bűn nem vegyülnek ebben az ősi népi talajban zagyva egyveleggé.” [5] Az erény és a bűn vegyülését a civilizáció „átkos hatásának” látja. Gogol nem csupán élesen elkülönülve látná a jót és a rosszat, hanem harcol a gonosszal, egészen

önmaga elemésztéséig – harcol saját magában, a publicisztikájában, leveleiben, és szándéka szerint a szépirodalmi műveiben is. Alkotói drámáját szintén az okozza, hogy tisztán pozitív hősöket próbált festeni a *Holt lelkek* második, később sikerületlennek érzett és elégetett kötetében. Jurij Lotman orosz irodalomtörténész szerint a fiatal Gogol úgy hitte, a gonoszt ábrázolva egyúttal azt meg is semmisíti, míg az „érett Gogol magára vállalta a felelősséget a gonosz létezéséért, hiszen számára az ábrázolás *teremtést* jelentett.” [6] *Válogatás barátaimmal folytatott levelezéséből* című kötetének XIV. levelében Gogol így fogalmazza meg írói hitvallását 1845-ben: „Nem azért hívtunk a világra, hogy pusztítsunk és romboljunk, hanem hogy miként Isten maga, mindent a jó felé irányítsunk, még azt is, amit az ember már tönkretett és gonosszá változtatott.” [7] Ez a kötete, barátaival folytatott levelezése óriási visszhangot váltott ki, és e visszhangra reagálva kifogásolja majd Pjotr Csaadajev, a kor legjelentősebb orosz gondolkodója a Gogolt istenítők álláspontját, akik öszerinte „a jó és a rossz – megvalósíthatatlan – összebékítésének feladatát rótták az íróra”. [8]

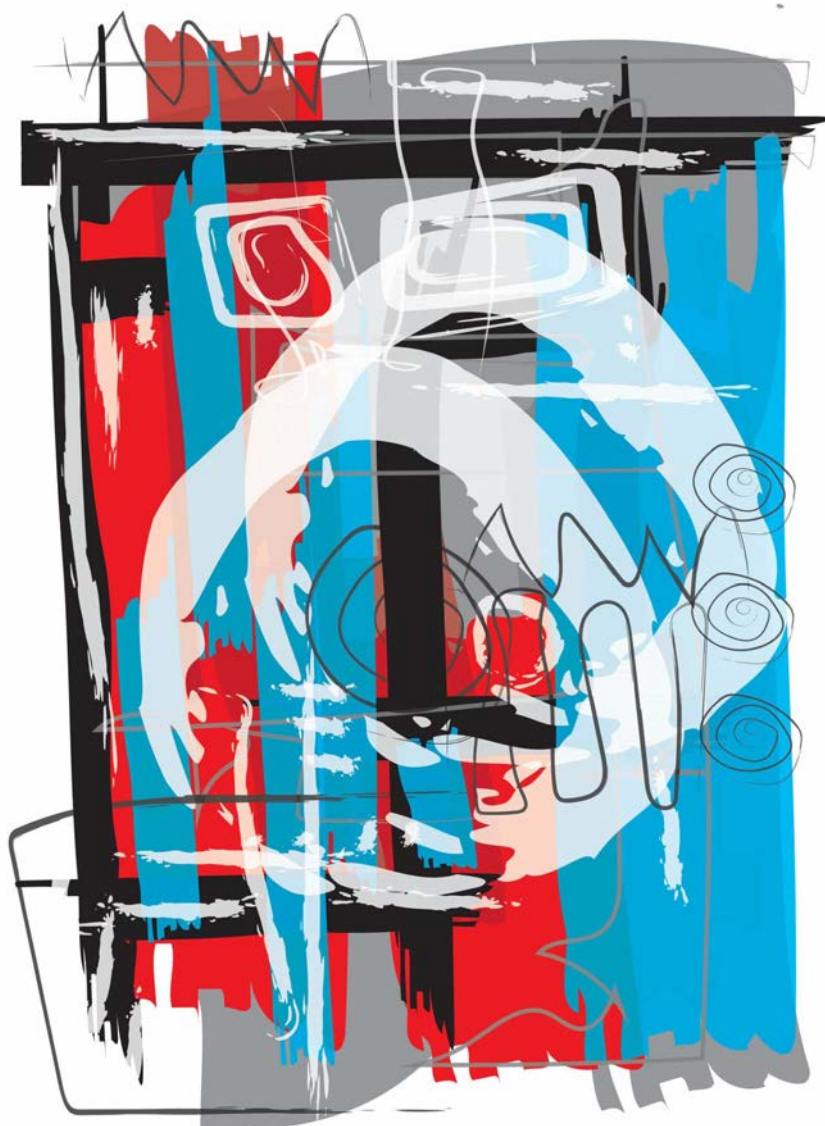
állandó morális igény

„Ki látott már olyan helyzetet, amelyben ne vegyült volna össze a jó és a rossz?” – kiált fel *Luzern* című elbeszélésében 1857-ben Lev Tolsztoj. [9] És *Naplójának* évtizedeken át vissza-

visszatérő témája egyfelől az a belső igény, hogy hősei alakjában keveredjen a jó és a rossz, mint ahogyan tapasztalható az életben [„Hiszen az emberek (...) tarkák – rosszak és jók vegyesen.” [10] „Milyen jó volna olyan szépirodalmi művet írni, amelyben világosan ki lehet fejezni azt, hogy ugyanaz az ember hol gazfickó, hol angyal, bölcs vagy félkegyelmű...”. [11] „Az igazság az, hogy jó is vagyok, meg rossz is. Jónak lenni annyit jelent, hogy gyakrabban kívánunk jók lenni.”] [12] Másfelől élesen megnyilvánul Tolsztoj állandó morális igénye, hogy az emberek képesek legyenek a jelenségekben elválasztani egymástól a jót és a rosszat. Az 1880-as években írt *Gyónásában* így ítél az írókról: „az élet legegyszerűbb kérdésére: mi a jó, mi a rossz, nem tudunk mit válaszolni”. [13] „A művészet a jó és a rossz megkülönböztetésének, a jó megismerésének egyik eszköze.” [14] *A kutyás hölgy* című Csehov-elbeszélésről kijelenti: „Tele van Nietzschével. (...) olyan emberek ők, akik nem alakítottak ki

magukban határozott világszemléletet, amely különválasztja a jót és a rosszat. Azelőtt félénken keresték; most azonban, miközben azt hiszik, hogy ők túl vannak a jón, rosszon, valójában jócskán innen rekedtek.” [15]

„Túl jón és rosszon”! A 19. század végén Nietzsche orosz olvasói, értelmezői kezdetben óvakodva fogadják a „túl jón és rosszon” nietzschei formulát, a keresztény morál nietzschei kritikáját. Ám a 20. század elején Nietzsche eszméi már gazdagító, megújító hatást gyakorolnak az orosz „ezüstkor” hirtelen kibontakozó vallásfilozófiájára. (A század első éveiben Németország után Oroszországban jelentek meg a legnagyobb számban Nietzscht értelmező írások.) Az „ezüstkor” néhány gondolkodójának Tolsztojt értékelő – alább idézett – mondataiból kiviláglik valamelyest, hogy milyen tartalommal telítették e szerzők a „jó-rossz” fogalompárt.

Lev Szesztov *A jó fogalma Tolsztoj gróf és Nietzsche tanításában* című könyve ^[16] a tragikus sorsú, szenvedő Nietzsche együttérzést elutasító gesztusának háttérében jellemzi Tolsztoj útját. A *Háború és béke*ben – írja Szesztov – Tolsztoj igazi filozófusként még „minden egyes emberért faggatja, számon kéri a természetet”, homéroszi, shakespeare-i vonásának megfelelően „nem akar megfizetni az embereknek jóért és rosszért”, ^[17] később viszont a „jó” tolsztoji kategóriája – ez az egyre inkább megmerevedő kategória – szabálykövető és szabálykövetést követelő elvet, valamint a bajokat önmagától eltávolító, önmaga tökéletesítésére koncentráló magatartást szimbolizál Szesztov jellemzően sarkító elemzésében. S míg a késői Tolsztoj Szesztov szavai szerint Istennel azonosítja a jót, ^[18] Szesztov maga a „túl jón és rosszon” kifejezéssel istenkereső, isteni megértésre törekedő magatartást, gondolkodói álláspontot érzékeltet. Saját „programját” így fogalmazza meg könyvének záró soraiban: „Nietzsche utat nyitott. Azt kell keresnünk, ami az együttérzés felett, a 'jó' felett áll. Istent kell keresnünk.” ^[19]

Önmagában rossz

Szemjon Frank, az orosz „ezüstkor” másik filozófusa *Tolsztoj erkölcsi tanítása* című – az író 80. születésnapjára írt – cikkében Tolsztoj „dogmatikus moralizmusáról” beszél, mely alávetné az

életjelenségek egész bonyolultságát a jó és a rossz szigorú, mindenki számára egyforma és egyet jelentő – abszolútnak tekintett – mércéjének. ^[20] A „ne állj ellen a gonosznak” tolsztoji parancsa azt feltételezi – írja Frank –, hogy a cselekedetek önmagukban lehetnek jók vagy rosszak, s minthogy az embernek nem szabad gonosz tetteket elkövetni, így erőszakkal a gonosznak sem állhat ellen, mert az erőszak önmagában rossz. A jó és a rossz kategóriáit abszolút értelemben azonban csak a személy belső felépítésére, hangoltságára lehet alkalmazni Frank szerint: a tettek csak külsődlegesek, és pontatlanul, hozzávetőlegesen fejezik ki a cselekvő ember lelki élményét és személyes arculatát.

Ószövetségi, kereszténység előtti vallásnak nevezi Tolsztoj hitét Nyikolaj Bergyajev *Az Ó- és Újszövetség Tolsztoj vallási tudatában* című cikkében. ^[21] Kijelenti, hogy Tolsztoj Szókratész módján tekint a gonoszra, csupán tudatlanságot, az észszerű gondolkodás hiányát, már-már félreértést lát benne; tagadja a gonosz mélységesen

mély és irracionális titkát, melyet Bergyajev, „a szabadság filozófusa” elválaszthatatlannak tart a szabadság mélységesen mély és irracionális titkától.” [22] Méltatja azonban, hogy Tolsztoj „hallatlan erővel, radikálisan lázadt a kvázikeresztény társadalom álszentsége ellen, a kvázikeresztény állam ellen. (...) Sokat tett azért, hogy vallási szendergéséből felébressze az embert.” [23]

„Tolsztoj a jó nevében üldözi a szépet. (...) de hiszen a szépség és az igazság nem kevésbé isteni, mint a jó, nem kevésbé jelentenek értéket.” [24] Szolovjov (aki *A jó igazolása* című művének [25] megírása után meg akarta alkotni az igazság és a szépség igazolását is), valamint Szemjon Frank [26] a jóhoz hasonló értéket látnak a szépben és az igazban, szemben a saját remekműveit is megtagadó Tolsztojjal, aki éles ellentétet vél a jóra és a szépre való fogékonyság között: „Esztétikum és etikum – egyazon emelő két karja: amennyivel hosszabbodik és könnyebbedik az egyik oldal, annyival rövidül és súlyosbodik a másik. Amennyit veszít az ember erkölcsi érzékenységéből, annyira válik fogékonnyá az esztétikum iránt.” [27] Bergyajev szerint viszont a szép egészen más síkot jelent, míg a jó csakis a rosszal kölcsönhatásban maradva létezik: „A jó inkább az útra vonatkozik, mintsem a célra. A jó kölcsönviszonyban áll a rosszal, és mindig meghasonlásról, harcról tanúskodik. A szépségnek azonban semmi köze az esztétizmushoz. (...) A szépség győzelem a világ lehúzó súlya és csúfsága felett. A szépségen keresztül történik meg az áttörés az átlényegített világhoz.” [28]

hatékony uralkodási eszköz

„Minek megismerni azt az ördögadta jót és rosszat, ha egyszer ennyibe kerül?”
– fakad ki Dosztojevszkij utolsó regényében a főhős Ivan Karamazov.

Fekete-fehér színekkel fest: az embert mint az abszolút rosszat szembehelyezi az emberben megszülető csodálatos eszmével: „az a csodálatos, hogy ez a gondolat – az Isten szükségességének a gondolata – felbukkanhatott egy olyan vad és gonosz állatnak az agyában, mint az ember.” [30] Ivan a gyermekek szenvedését ábrázolja, mert – mint mondja – ők nem ettek a jó és a rossz tudásának fájáról, szemben a felnőttekkel, akik ettek az almából, megismerték a jót és a rosszat. [31] Ivant gyötri, hogy „szenvedés van, bűnösök nincsenek (...) minden igyekszik kiegyenlítődni.” Poémájában kulcsfontosságú lesz, hogy annak főhőse, a Nagy Inkvizítor azáltal uralkodik az engedelmes nyájként kezelt tömegen, hogy megengedi az embereknek a bűntudat nélküli bűnözést, felmentést kapnak bűneik alól, mert azokat ő, a Nagy Inkvizítor vállalja magára. [33] Hiszen, mint mondja az Inkvizítor voltaképp megvetően, az ember nem hajlandó szabad szívvel dönteni arról, hogy „mi a jó, és mi

a rossz.” [34] Ivan a poéma szerzőjeként hatékony uralkodási eszköz gyanánt ábrázolja a jó és a rossz egybeemosását, amelytől ő maga oly mélyen szenved az előző fejezetben tett vallomása szerint, hogy nem fogadja el Isten világát, „visszaadja a belépőjegyet”. [35]

„Most is rettegés és értetlenség jár át bennünket”, amikor az Inkvizítor dialektikájában „mintha jó és rossz elmosódó sugarai (...) hirtelen összeérnének és egybeolvadnának; és mint akkor, az első pillanatban – amikor az ember először tanult meg különbséget tenni jó és rossz között, megkezdve a maga történelmét –, most ismét mintha eggyé válva látnánk őket” [36] – kommentálja Vaszilij Rozanov 1891-ben Ivan poémájának hatását. [37] Rozanov Ivannál és az írónál határozottabban foglal állást a szótlan Krisztus és az Inkvizítor (a „Gonosz Szellem”) különös vitájában, mérgezőnek nevezi az Inkvizítor „csábító beszédét”.

A jó és a rossz alapkategóriák Tolsztoj és Dosztojevszkij műveiben. Mindkét író kereszténységét „rózsaszínűnek” nevezi a bizánci szigorú kereszténység híve, a régi tarka, sokszínű, de akár zsarnoki világot konzerválni vágyó Konsztantyin Leontyev, akit morális-társadalmi töltetű, sajátos esztétizmusa miatt „orosz Nietzschének” nevez majd Szemjon Frank. [38]

a homály és a fény

Az esztétikum és a morál szféráinak összefüggése-szétválása költői *ars poeticá*kban is megmutatkozik: „Ne félj a keserű összeméréstől, s tégy különbséget jó és rossz között”, írja Afanaszij Fet, a *Faustot* is fordító jelentős orosz költő 1882-ben a *Dobro i zlo* (Jó és rossz) című versében. Ám a költői szerep éterien tiszta, „morál fölötti” magasságba emel: ha a költő „isteni megismerésre tör gőgjének szárnyain” – folytatja versét Fet –, ne ijedezzen rabszolgaként, hanem lebegjen mindent látóan, mindenhatóan, „s az érintetlenül tiszta magasból a jó és a rossz holt hamvakként hull alá a tömegek közé”. Ezzel a – köznapi morált meghaladni vélő – költői magatartással száll majd szembe az orosz szimbolizmus legnagyobb lírikusa, Alekszandr Blok a 20. század elején, amikor a *Bosszúállás* című befejezetlen poémájának *Epilógusában* az éles megkülönböztetést látja a művész feladatának, a homály és a fény, pokol és paradicsom közötti határok meghúzásának igényét szögezi le 1911-ben: „... ha művész vagy, kell tudni, hol les ránk paradicsom, pokol. (...) Kutasd a fényt, és megleled, hol a sötét.” [39]

Makszimilian Volosin pedig – miközben *Lev Tolsztoj sorsa* című esszéjében 1910-ben (Tolsztoj halálának napján) nem a gonosztól való tolsztoji elzárkózást, hanem a gonosz jóvá lényegítését jelöli meg az ember feladataként – egyik versében (ugyanezen a napon) így ír: „Nem ismerve jó és rossz biztos határait, szárny szegetten ellankadt az álom.” [40]

A hitlerizmust megtapasztaló Thomas Mann Nietzschéről írt tanulmányában leszögezi: „Mi már megismertük a gonoszt teljes nyomorúságában, és nem vagyunk többé eléggé esztéták ahhoz, hogy féljünk hitet tenni a jó mellett”. [41] A 20. század harmincas éveitől napjainkig még húsba vágóbb lesz a 19. század, illetve az orosz „ezüstkor” gondolkodói által már mélyen megfogalmazott téma – a jó és a rossz

megkülönböztetése vagy összemosása, a jó fogalmának értelmezése, a rossz relativizálása, a gonosszal való megbékélés mint probléma, a „gyöngé” jót „segítő” gonosz erő megítélése.

A világtörténelem során a „gonosz” nagy része a „jó” leplében jelenik meg – írja Bergyajev *Szellem és realitás* című könyvében. [42] Ennek a gondolatnak egyik további kifejtésével Vaszilij Grosszman *Élet és sors* című, az 1950-es években írt és a második világháború idején játszódó regényében találkozunk [43] – az egyik

szereplőnek, az egykor tolsztojánus papnak, az „eszélős” Ikonnyikovnak a jóról szóló döbbenetes írásában. Ikonnyikov a jó fogalmának szűkülését panaszolja, mivel az elkerülhetetlenül népek, csoportok, emberek kirekesztéséhez vezet: „A minden embert érintő Jó fogalmát felváltotta az, ami csak a keresztények számára jó. (...) Aztán a Jó tovább aprózódott, külön Jó született az egyes szekták, rasszok, osztályok körében, és mindazok, akik kívül álltak a zárt görbén, már nem tartoztak bele a jó körébe. És (...) mennyi vér ömlött e miatt a kicsiny, hitvány Jó miatt, annak a harcnak a nevében, amit (...) vívtak mindazokkal, akik ezt a kicsiny Jót rossznak tekintették.”

„Nem az élet körei változnak a Jó eszméjének képére és hasonlatosságára, hanem az élet mocsarába süllyedt Jó eszméje az, ami szétaprózódik, elveszti általános érvényét, lesz a mai élet szolgálója, és nem formálja az életet a maga szépséges, de testetlen képének hasonlatosságára.” [44] „...a Jón kívül létezik a köznapi emberi jóság. (...) Nevezhetjük ezt akár értelmetlen jóságnak is.” [45] (Ikonnyikov már a regény elején kijelenti: „Láttam a parasztság rettenetes szenvedését, pedig a kollektivizálást a jó nevében csinálták. Nem hiszek a jóban, csak a jóságban.” [46] És Grosszman hőse saját sorsával is vállalja szavainak következményét: a németek foglyaként nem hajlandó részt venni a megsemmisítő tábor építésében, ezért kivégzik. [47])

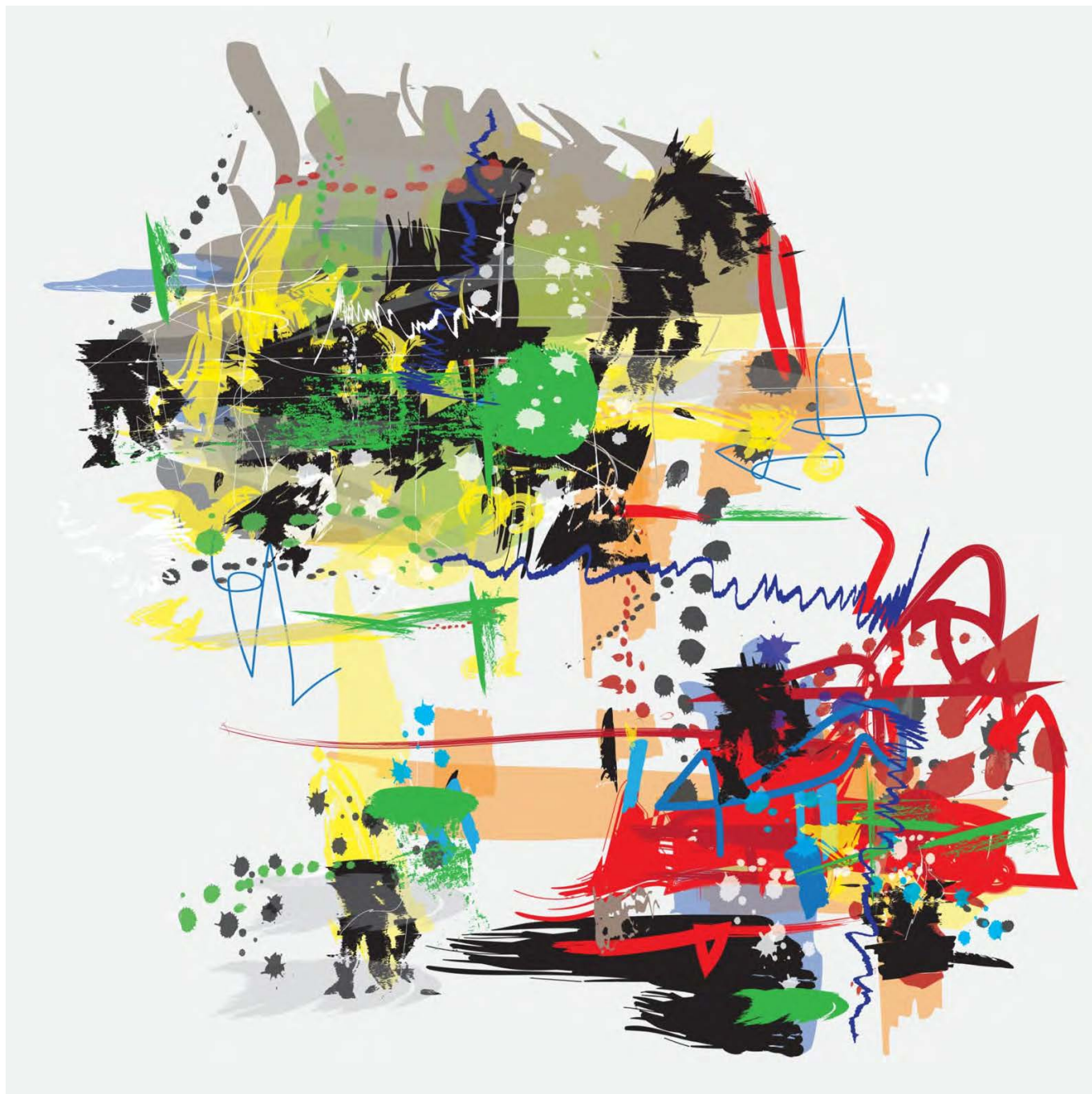
képtelen választani

A kirekesztés alapjául szolgáló, „elaprózódó” jó fogalmáról mondott szavakat Dosztojevszkij *Ördögök* című regényének az a jelenete is inspirálhatta, amelyben Satov (az *Ördögök* írójához

közelálló szereplő) arról beszél, hogy „minden népnek külön saját fogalma van a jóról és a rosszról”. A szűken csak egy-egy nép által tulajdonolt „jó és rossz” gondolata, valamint a nemzethez kötött Isten-kép hite juttatja el Satovot az orosz nép kiválasztottságának állításához. „Egyetlen istenhordozó nép van, ez – az orosz nép.”

[48] E gondolat csíráját Sztavrogin, a főhős ültette el Satovban (mint annyi más, szintén tragédiához vezető ötletet annyi más szereplőben) – az a Sztavrogin, aki képtelen választani jó és rossz között: a regény végén, öngyilkossága előtt így vall önmagáról: „tudok kívánni jó dolgot cselekedni, és ettől élvezetet érzek; ugyanakkor kívánom a rosszat is, és ugyancsak élvezetet találok benne.” [49]

A 20. század vége felé az emigrációba kényszerült Jozsif Brodskij, aki „szinte vallásosan hisz a költői szó erejében”, [50] a Nobel-díj átvételekor 1987-ben így fogalmaz: „Az esztétika az etika anyja; a 'jó' és a 'rossz' fogalma mindenekelőtt esztétikai fogalmak, s megelőzik a 'jóság' és a 'rosszaság' fogalmát.” [51] A társadalmi gonoszt már az ízlése leleplezi: „a gonosz, különösen a politikai, mindig rossz stilisztá”. „Akinek van (...) irodalmi ízlése, kevésbé fogékony az ismétlések és ritmikus ráolvasások iránt, melyek a politikai demagógia bármely formáját oly igen jellemzik”. [52] Fiatalon, 1963 őszén Brodskij kijelenti: „számomra közömbös, hogy egy párt van, vagy egyáltalán van-e párt, számomra csak jó vagy rossz létezik”, [53] s eközben verseiben szinte „békésen” megfér egymás mellett, szorosán összetartozik – a szerinte minden emberben mélyen rejlő – jó és rossz. [54] Az alvó, élettelen világ „leltározásakor” a jó ölelkezik a rosszal: „Alszik a gond. A kínok álma mély. A bűn. A jó a rosszat átkarolva. (...) Mind mélyen alszik: szent, Sátán, az Úr.” [55] A jó és a rossz csaknem egynemű erőkként szövetkezhetnek, s a szövetségük szikrájából támadó tűz, felfelé törekedve, hátrahagyja ezeket a földi „kacatokat”: „A Jó és a Rossz két tűzkő, és bár kockáztatok, de kimondom: szövetségük szikrát vet (...) A tűz, mint ezt megtudhattuk, majdnem mindig fölfelé törekszik, el a földtől, el a Gonosztól, a Jótól és más kacatoktól.” [56] A jóval és rosszal átszőtt világ ellenpontjaként Brodskijnál sűrűn felbukkan a végtelent megjelenítő csillag: például az *Elégia John Donne-ért* záró (magyarul nem olvasható) részének utolsó szavai szerint „a felhő mögül egyszer csak kitekint a csillag, mely annyi éven át óvta világod”.

Naputsztviye (Útravaló) című – a Williams College-ben 1984-ben elmondott – beszédében Brodskij a társadalmi veszélyt jelentő rosszról ír, mely mindenütt létezik, emberi vonásai vannak. Ez ellen a legbiztosabb védekezést az egyes személy elkülönülésében, az eredeti, paradox, akár excentrikus gondolkodásban látja, hiszen a gonosz mindig a tömeg, a tömörülés atmoszférájában virágzik – nem etikai kategóriának kell tekinteni, hanem természeti jelenségnek. Nem a passzív ellent-nem-állással érdemes harcolni ellene, mondja Brodskij, így csak megerősödhetne a rossz, hanem a *szellemi* támadás „aktív pozíciójával”, például: a rossz abszurdá

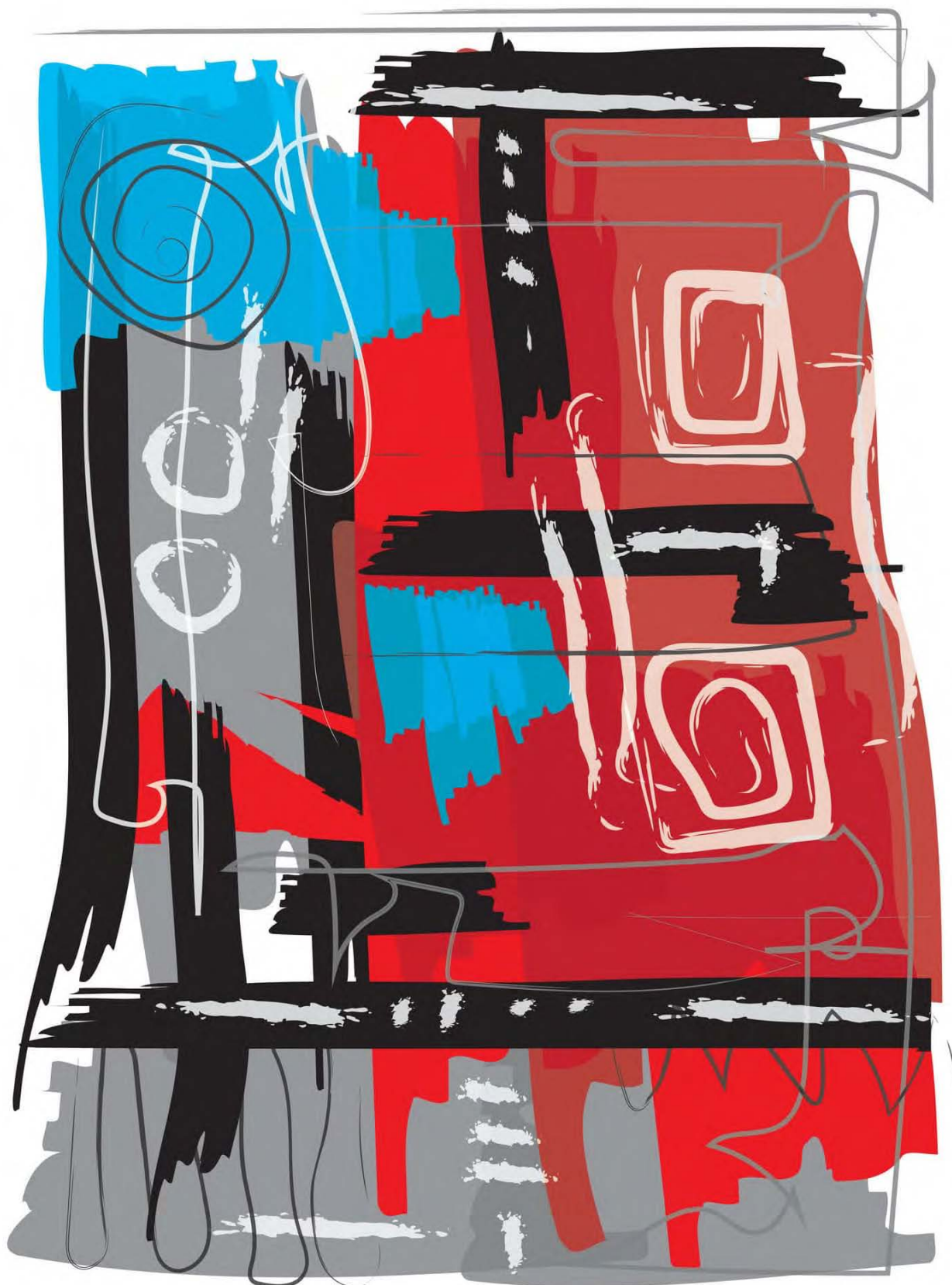
fokozásával. A hegyi beszédben Krisztus intelme nem ér véget azzal, hogy tartsuk oda a másik orcánkat is annak, aki arcul üt, hanem az abszurditásig kell fokoznunk válaszukat: „... annak, aki arcul üt jobb felől, tartsd oda másik arcodat is. Ha valaki pereskedni akar veled, és el akarja venni az alsóruhádát, engedd át neki a felsőt is. Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre.” [57]

éles határvonal

Olga Szedakova, a napjainkban élő költő, filológus, teológus élesen áll ki a társadalmi életben ható jó és rossz elválasztása mellett. „*Minden rosszban van valami jó*” című cikkében [58] a Keletnek, az orosz kultúrának a rosszhoz való viszonyát elemzi, és éppen Brodskijjal száll vitába a címben idézett orosz közmondás kapcsán. A *Less Than One* című, angol nyelven írt esszéjében Brodskij ezt a közmondást úgy értelmezi, és úgy fordítja angolra, hogy a rossz mindig hordoz magában egy kis jót, sőt, mint hozzáteszi, „ez feltehetőleg fordítva is igaz”. [59] Szedakova vitatja ezt a megfordítható viszonyt. Szerinte a közmondás csak arra utal, hogy a „jó” lehet a (bajként, nem pedig etikai kategóriaként értett) „rossz” velejárója – a valóságban korántsem létezik szimmetrikus, „megfordítható” kapcsolat jó és rossz között. („Egy kanál kátrány elront egy hordó mézet”, [60] de egy kanál méz nem édesít meg egy hordó kátrányt). Brodskij úgy hiszi, a világ mintha „megérett” volna rá, hogy „örömhírként” fogadja az orosz kultúra „fő vonását”, az „ambivalenciát” [61], „az általános ambivalencia különös tudását” – Szedakova szerint Brodskij itt a gonosz keleti megítélésének igen fontos jellemzőjét emeli ki. A nyugati gondolkodás éles határvonalat húz jó és rossz között, miközben bírálja is saját moralizmusa „túlzottan jogi jellegét”, írja Szedakova, így a nyugati keresztény gondolkodók számára valamiféle ismeretlen lehetőségnek tűnt az orosz etikai „rugalmasság” (a bűnösök iránti szájalom, a nem ítékezés felettük, a könyörület).

Szedakova ezt az orosz „etikai rugalmasságot” veszi górcső alá. Rámutat, hogy a Brodskij által méltatott „bölcesség” korántsem újdonság, hanem a „rossz” szkeptikus, fatalista értékelése, Szókratész ellenfelei is így érveltek, valamint a szofisták előtt például az antik komédia hősei. De sohasem gondolkodhatott így a

tragédia főhőse, sem a kórus. Az általános kétértelműség világában nem is lehetséges a tragédia, hiszen a klasszikus tragédia nézőiben talán éppen az a tudás „tisztul meg”, hogy a jó és a rossz megkülönböztetése és szembeállítása nem veszíti érvényét.

Az orosz hagyományban gyökerező megbocsátó hajlam visszája, „árnyoldala” az, hogy nem is különböztetik meg a rosszat, nem sorolnak semmit a rossz kategóriájába. Szedakova ezt nevezi a gonosszal való barátkozásnak. Sorolja, milyen utakon történik a gonosz *igazolása*: hivatkozhatnak a jó és a rossz elválasztásának képtelenségére, vagy arra, hogy mindannyian bűnösök vagyunk, hogyan is ítélezhetnénk. Hangoztathatják a gonosz szükségességének vagy elkerülhetetlenségének az érvét, használhatják az úgymond „objektív” mérlegelést a jó és a rossz részarányáról egy-egy jelenségben (ez a legborzasztóbb érvelés Szedakova számára: Sztálin miatt milliók haltak meg, de lám, iparosított, győzött a háborúban), élhetnek a jó lehetetlenségének érvével (amaz „se lenne jobb”, az „még rosszabb”). Még elrettentőbbnek látja az esszé szerzője a gonosz (a kegyetlen erőszakban megnyilvánuló gonosz) tiszteletét, a leborulást előtte mint kétségtelen realitás, mint lehetséges védelmező erő előtt – a manapság terjedő Sztálin-kultuszt, az erőszak istenítését.

kompromisszumok nélkül

Miért állunk ellen makacsul annak, hogy valamit rossznak ítéljünk? – teszi fel a kérdést Szedakova. Mert a gonosz akár csak gondolati elutasítása elhatározást,

cselekvést követel, és az emberek ezt érzik ösztönösen. A jó és a rossz megkülönböztetésének – nem mindig könnyű – feladatához Szedakova néhány tájékozódási pontot kínál a pravoszláv aszketikus irodalomból merítve: nem szabad a jó céllal mentegetnünk a gonosz eszközt, nem szabad a gonoszban valamilyen jónak az okát látnunk. Forradalmi lenne, ha kompromisszumok nélkül állítanánk, hogy a jó megvalósulhat a gonosz segítsége nélkül. Alekszandr Velicsanszkij egyik versére utalva Szedakova megjegyzi, hogy máig őrzik tiltakozó erejüket a szocializmus késői korszakában, az 1970-es években született verssorok: „Ó, a rossztól ne várj semmit, csak a rosszat”. [62]

1. Ibsen: *Trónkövetelők* (1864). In: Henrik Ibsen színművei, 1. kötet, Budapest, Magyar Helikon, 460. o., Hajdu Henrik fordítása. ↑
2. Shakespeare: *Hamlet*, 2. felvonás, 1. szín. Arany János fordítása. ↑
3. Lermontov: *Tűnődés* című vers (1838). Áprily Lajos fordítása. ↑

4. Lermontov: Korunk hőse, *Bela* című fejezet, Áprily Lajos fordítása. ↑
5. Gogol: *Róma*. In: Gogol művei, Budapest, Magyar Helikon, 1962, 656. o. Görög Imre fordítása. ↑
6. Jurij Lotman: *O „realizme” Gogolja* (Gogol „realizmusáról”). In: *Gogol v russzkoj krityike. Antalogija*, Moszkva, 2008, 633. o. ↑
7. Gogol: *Válogatás barátaimmal folytatott levelezéséből*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996, 91. o. Gasparics Gyula és Kovács Erzsébet fordítása kis módosítással. ↑
8. Vjazemszkijhez írt, 1847. április 29-i levél. ↑
9. *Lev Tolsztoj művei*. 1. kötet, Budapest, Magyar Helikon, 1964, 728. o. Szöllősy Klára fordítása. ↑
10. Lev Tolsztoj: *Napló*. Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 268. o. Gellért György és Kozma András fordítása. (1890. május 18-i bejegyzés.) ↑
11. Uo. 434. o. (1898. március 21.) ↑
12. Uo. 543. o. (1905. december 15.) ↑
13. *Lev Tolsztoj művei*. 9. kötet, 1967, 41. o. Makai Imre fordítása. ↑
14. Lev Tolsztoj: *Napló*. 272. o. (1890. július 11.) ↑
15. Uo. 462. o. (1900. január 16.) ↑
16. Lev Sesztov: *Dobro v ucsenyii gr. Tolsztovo i F. Nitse*. Szentpétervár. 1900. ↑
17. Uo. 77. o. ↑
18. Uo. 95. o. ↑
19. Uo. 209. o. Lev Sesztov későbbi írásai pedig éppen Tolsztoj kríziseire koncentrálnak. Lásd például: *Világok rombolója és teremője (Tolsztoj 80. születésnapjára)* című esszéjét. ↑
20. Szemjon Frank: *Nravsztvennoje ucsenyije L. Ny. Tolsztovo*. In: Frank: *Russzkoje mirovozzrenyije*, Szentpétervár, 1996, 432–440. o. Első megjelenés: Szlovo, 1908. aug. 28. ↑
21. Bergyajev: *Vethij i Novij zavet v religioznom szoznanyii L. Tolsztovo* (1911). In: Bergyajev: *Tyipi religioznoj miszli v Rosszii*. Párizs, 1989, 124. o. ↑
22. Uo. 128. o. ↑
23. Uo. 143. o. ↑
24. Uo. 142. o. ↑
25. Szolovjov: *Opravdanyije dobra*. Nravsztvennaja filozofija. 1894–5. Külön könyvként: 1897. ↑
26. Frank: *A nihilizmus etikája*. In: *Az orosz forradalom démonai*. Budapest, Századvég Kiadó, 1990, 168–197. o. Kiss Ilona fordítása. ↑
27. Tolsztoj: *Napló*. 422. o. (1897. augusztus 9.) ↑
28. Nyikolaj Bergyajev: *Az ember rabságáról és szabadságáról*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997, 299. o. P. É. fordítása. ↑
29. Dosztojevszkij: *A Karamazov testvérek*. 1. kötet, 317. o. Makai Imre fordítása. ↑
30. Uo. 306. o. ↑
31. Uo. 310. o. ↑

32. Uo. 319. o. ↑
33. Uo. 340. o. A magyar műfordítás pontosításra szorul, hiszen nem arról van szó, hogy az emberek levezelhetnek bűneiket, hanem arról, hogy a bűnök azonnal meg lesznek váltva. ↑
34. Uo. 334. o. ↑
35. Uo. 321. o. ↑
36. Vaszilij Rozanov: *Dosztojevszkij – A Nagy Inkvizítor legendája*, Budapest, Osiris Kiadó, 2022, 141. o. P. É. fordítása. ↑
37. A dosztojevszkiji Nagy Inkvizítor után a másik nagy populista ideológus alakja Vlagyimir Szolovjov utolsó művében születik meg, *Az Antikrisztus történetében*, 1900-ban. Szolovjov Antikrisztusának szintén egyik manipulációs eszköze és „programja” a jó és rossz egybemosása, minden morális igény megszüntetése. Szembehelyezkedik a „moralista” Krisztussal: „Krisztus mint moralista a jóval és rosszal megosztotta az embereket. Én viszont újra egyesítem őket.” In: Szolovjov: *Az Antikrisztus története – Három beszélgetés a háborúról, a haladásról és a világtörténelem végéről*, Budapest, Századvég Kiadó, 1993, 122–123. o. Kiss Ilona fordítása. ↑
38. Szemjon Frank: *Konsztantyin Leontyev, oroszok Nicse*. In: Russzkoje mirovozzrenyje, 404–422. o. ↑
39. Lator László fordítása *A költő és a nép* címen. ↑
40. Makszimilian Volosin: *Szogyba Lva Tolsztovo*. In: Liki tvorcseszta. Leningrád, Nauka, 1988, 533. o., valamint a *Szklonyajasz nyic, ovejan nocsi szinyju* kezdetű vers. ↑
41. Thomas Mann: *Válogatott tanulmányok, 1. kötet*. Budapest, Magyar Helikon, 1970, 357–358. o. Szabó Ede fordítása. ↑
42. Bergyajev: *Szellem és realitás*. Budapest, Typotex, 2020, 154. o. P. É. fordítása. ↑
43. Vaszilij Grosszman: *Élet és sors*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2012, Soproni András fordítása. ↑
44. Uo. 491–493. o. ↑
45. Uo. 495–496. o. „A jóság addig erős, amíg erőtlen! Amint az ember megpróbálja erővé változtatni, elvész, kihuny, megfakul, eltűnik.” Ez a jóság „minél oktanabb, minél tehetetlenebb, annál hatalmasabb. A Rossz tehetetlen vele szemben!” Uo. 498. o. ↑
46. Uo. 20. o. ↑
47. Uo. 364. és 650. o. ↑
48. Dosztojevszkij: *Ördögök*, Budapest, Magyar Helikon, 274., 276. o. Makai Imre fordítása. ↑
49. Uo. 775. o. ↑
50. Bengt Jangfeldt: *Feljegyzések Joseph Brodskyról. A nyelv az Isten*. Typotex, Budapest, 2012, 150. o. **Teplán Ágnes, Rácz Judit** fordítása. ↑
51. Jozsif Brodskij: *Szokatlan látásmód. Beszéd a Nobel-díj átvételekor*, 1987. Király Zsuzsa fordítása. In: Brodskij: *Gyűjtőknek való*, Európa Könyvkiadó, 1998, 188. o. ↑
52. Uo. 189. o. ↑
53. Bengt Jangfeldt: I. m. 19. o. ↑
54. Lev Loszev jegyzi meg egy Wystan Hugh Auden-vers átköltése kapcsán, hogy Brodskij számára a gyermeki gonoszsgot nem társadalmi-gazdasági, hanem antropológiai tényezők váltják ki. Lásd: Lev Loszev: *Ioszif Brodskij. Opit lityeraturnoj biografii*, Moszkva, Molodaja gvargyija, 2006, 150–151. o. ↑
55. Jozsif Brodskij: *Elégia John Donne-ért*, 1963. Gergely Ágnes remek fordítása a vers olyan változata alapján készült, mely a teljes szövegnek csak mintegy háromnegyed részét tartalmazza. ↑
56. Jozsif Brodskij: *Na 22-je gyekabrja 1970 goda Jakovu Gorgyinu ot Ioszifa Brodskovo*, 1970. ↑

57. Mt, 5, 39–41. ↑
58. Olga Szedakova: „*Nyet huda bez dobra*” („Minden rosszban van valami jó”). In: Zamja, 2009/7. ↑
59. Jozsif Brodskij: *Embernél kevesebb*. M. Nagy Miklós fordítása. In: Brodskij: Gyűjtőknek való, 13. o. Angolul 1986-ban jelent meg. ↑
60. Orosz közmondás. ↑
61. In: Brodskij: Gyűjtőknek való, 13. o. ↑
62. Alekszandr Velicsanszkij: „*Ah, ot huda krome huda nyicsevo nye zsgyi*”. ↑
kép | vecteezy.com

Szirmai Panni

A GONDOSKODÁS MINTÁZATAI

2023-11-25 | INTERJÚ

Interjú Popovics Viktória kurátorral a *Vigyázat, törékeny!* / *Handle with Care* című kiállításról (Ludwig Múzeum)

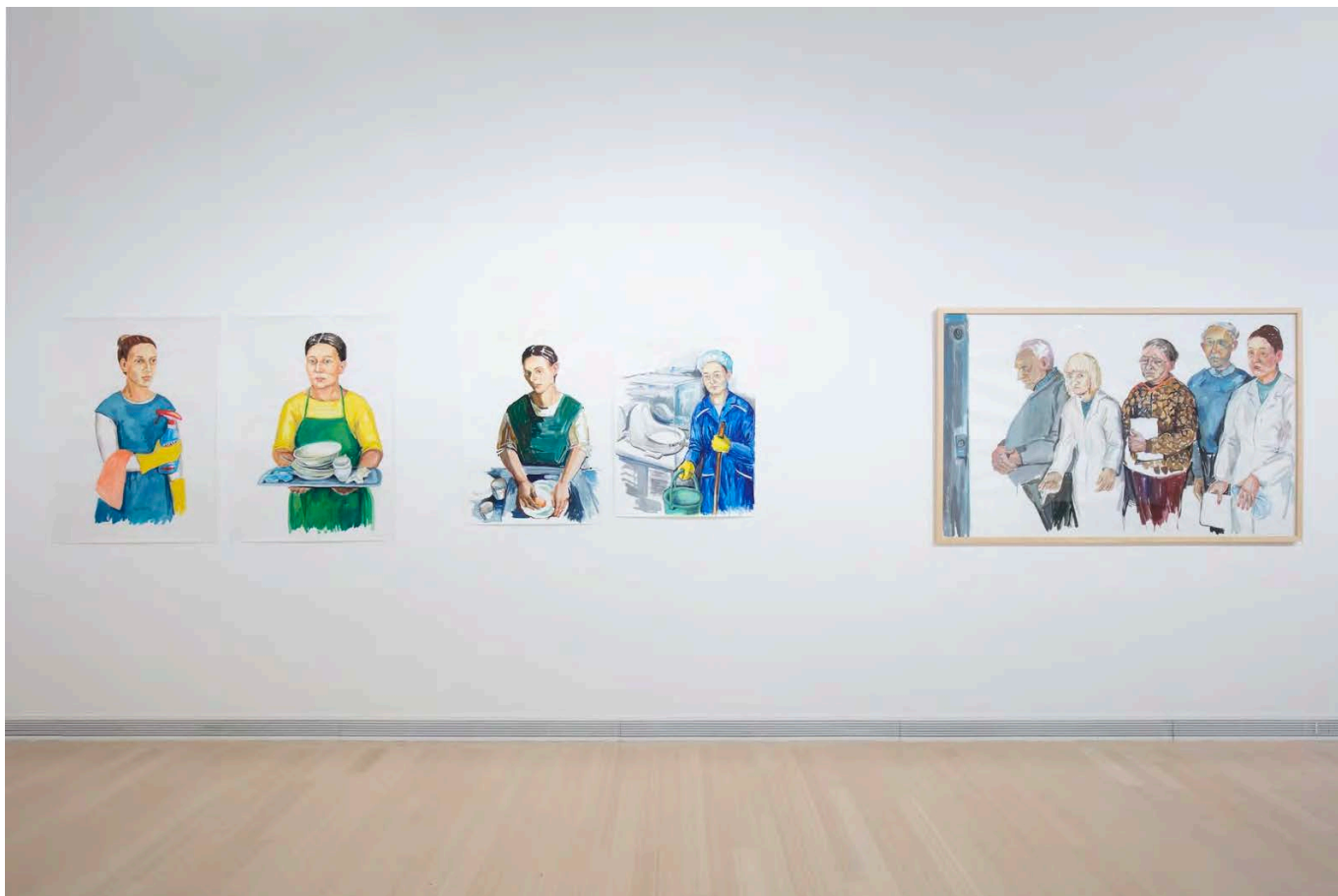
2023. szeptember 15. – 2024. január 14.

Mit jelent számodra a gondoskodás?

Számomra a gondoskodás az anyává válással lett más, de jóval több a gyerekekről gondoskodás feladatain. Alapja személyközi kapcsolatainknak, meghatározza életünk különböző, születéstől a halálig ívelő szakaszait.

Az anyaság egy nő életében drámai átalakulást hoz, fizikai, biológiai, pszichológiai és spirituális értelemben egyaránt. Nevezik ezt az időszakot „matrescence”-nek (az angol adolescence=kamaszkor mintájára), amikor akár a világképünk is radikálisan megváltozik. Az utódgondozással kialakul egyfajta „gondoskodó agy”: a folyamatosan gondoskodási tevékenységet végzőknél idegrendszeri és kémiai változások mennek végbe. Nők és férfiak ugyanúgy megélhetik ezt, ha egy újszülöttről gondoskodunk, más agyi területek kapcsolnak be, mint például szellemi munkavégzés közben. A politikai döntéshozók többsége nem vesz részt ezekben a feladatokban és ez tetten érhető a társadalmi problémák kezelésén, és a gondoskodás különféle intézményeinek állapotán.

A gondoskodás komplex szemléletmód, amelyen keresztül a világra tekinthetünk, a segítségével jobban megérthetjük az életünket átszövő hatalmi viszonyokat, rávilágít a társadalmi, nemi és földrajzi egyenlőtlenségekre.

Okszana Brjukovecka munkája © Vigyázat törékeny / Ludwig Múzeum/ fotó: Rosta József

Hogyan zajlott a láthatatlan munkához kapcsolódó művészek és munkák kiválasztása?

A gondoskodás számtalan vonatkozása közül a láthatatlan munka kérdésköre egyértelműen feminista program. Az egyik legismertebb és legtöbbet hivatkozott képzőművészeti példa az amerikai Mierle Laderman Ukeles Maintenance Art **manifesztuma** ^[1], a szerzőnek szinte egész életművét a gondoskodás egyéni és kollektív kérdései hatják át. A kiállításon azonban szerettük volna tartani a lokális vagy régiós fókuszot, ezért a kelet-közép-európai régió feminista művészetől, Sanja Ivekovic-tól választottunk egy videóművet. Az **Invisible Women of the Erste Campus** című munkája a kiállítótéren kívül, a lift melletti térben (a mellékhelyiségek közelében) kapott helyet. A horvát Iveković a bécsi székhelyű Erste Bank takarítószemélyzetével, szerb és horvát származású nőkkel készített interjúkat, hosszú ideig követte a munkanapjaikat, videón rögzítette, ahogyan takarítanak és mosogatnak. Az ERSTE

BANK gyűjteményéből kölcsönzött mű jól láttatja a téma összetett társadalmi, nemi, gazdasági és politikai dimenziót. Ezt a szílat folytatja a Kijevben élő Okszana Brjukovecka, az általa megfestett takarító- és felszolgálónők ukrán vendégmunkások Lengyelországban. Mindkét projektben a nők alulfizettek, kiszolgáltatottak, sérülékenyek, és anyagi vagy háborús kényszerből hagyták el otthonukat. Ebben a kontextusban látható még Oláh Mara OMARA két festménye, aki egyébként takarítónőként dolgozott, csak 43 éves korában kezdett festeni, és egészen a 2000's évekig naiv cigány festőként tartották számon.

A kurátori szerepet is gondoskodó attitűdnek tekinti a kiállítás?

A kiállításon Dabi-Farkas Ritával dolgoztunk együtt, aki húsz éve múzeumpedagógus a Ludwig Múzeumban, eredetileg intermédia szakon diplomázott. Az ő nevéhez fűződnek többek között az integrált múzeumi foglalkozások megértési nehézségekkel élő és ép gyerekek, valamint családtagjaik számára. Inspiráló számomra a társadalmi érzékenysége és a különböző hátrányokkal élőkkel szervezett foglalkozások során szerzett tapasztalata. Közösén igyekeztünk a kurátori rutinmegoldások helyett új utakat találni (pl. többszerzős szövegek, könnyen érthető nyelv ^[2]), kilépni a megszokott keretektől (pl. külső helyszínek ^[3]) és több teret adni a művészeknek. Néhányukkal szorosán és hosszú hónapokig dolgoztunk együtt, közösén ötleteltünk, és végül izgatottan vártuk egy-egy új munka létrejöttét. A múzeumi kiállítással sok a szakmai elvárás. Mi most arra törekedtünk, hogy ne „neveket” vonultassunk fel, hanem az adott témához megtaláljuk a művet, ami problémaérzékeny és a mai társadalmi valóságról szól. Számos kísérőprogram és partnerség (Romani Design, EMMA Egyesület, Igazgyöngy Alapítvány, Utcáról Lakásba Egyesület) is kapcsolódik a kiállításhoz, amellyel szerettük volna felhívni a figyelmet néhány fontos társadalmi munkát végző szervezetre is.

A gondoskodó kurátori gyakorlatnak ^[4] gazdag elmélete és gyakorlata van, viszont ez kis lépésekből álló hosszútávú folyamat, ami a hazai kulturális intézményekben még gyerekcipőben jár. Ennek alapjaival szeretnénk bővebben foglalkozni a januárra tervezett Care-szimpoziumon, amely a kiállítás záróeseménye lesz.

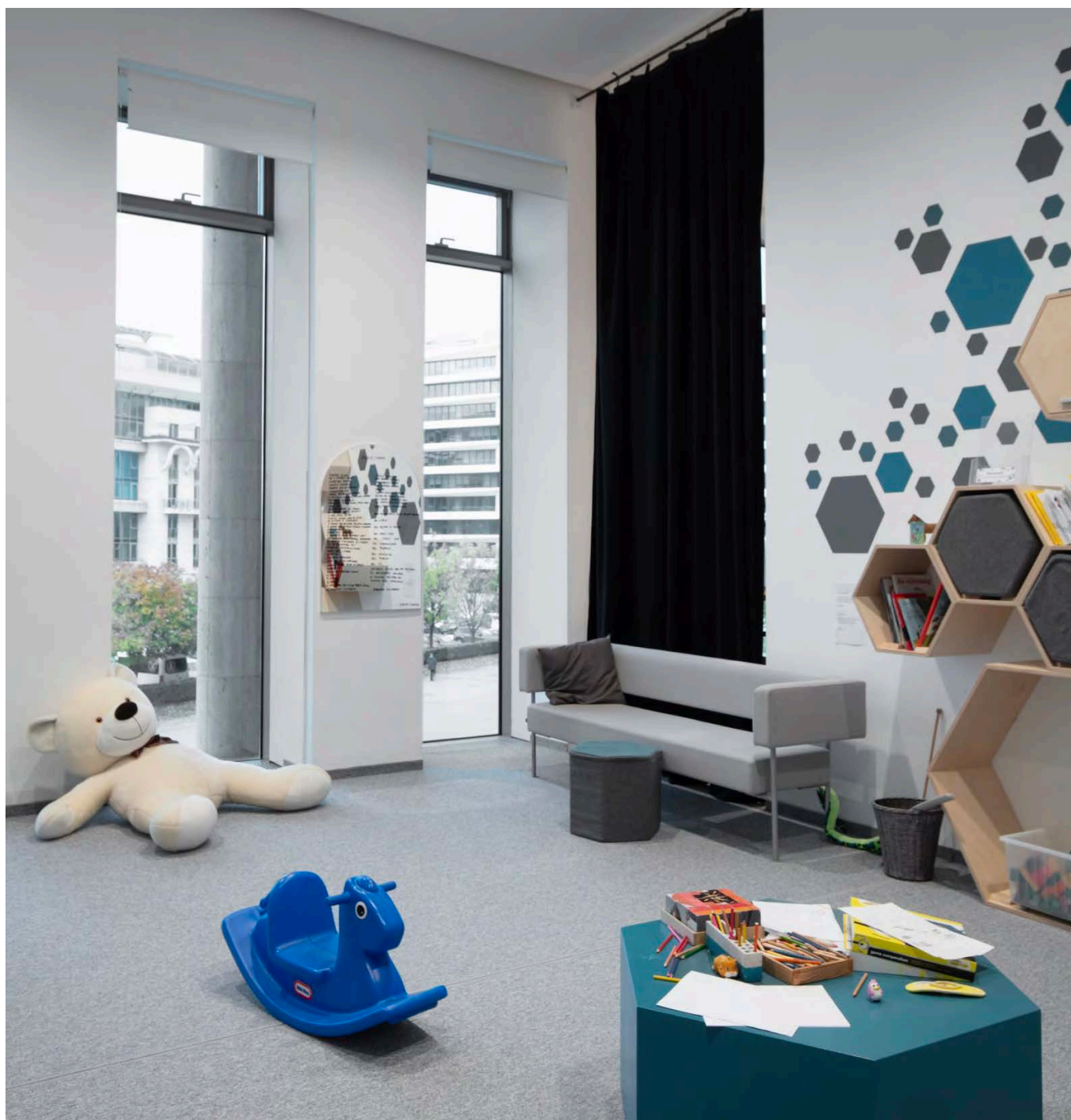

Erdei Krisztina. A múzeum láthatatlan dolgozói

Hogyan állt össze a kiállított anyag?

A külföldi művészek meghívásánál és kiválasztásánál fontos szempont volt a mű ökológiai lábnyoma, a költségvetés észszerű, demokratikus elosztása. Számos művet választottunk a múzeum saját gyűjteményéből (Oláh Mara OMARA, Alekszandr Csekmenyov), köztük több új szerzeményt most mutatunk be először (Ekaterina Liszovenko, Tranker Kata). A Ludwig Múzeum gyűjteményében szereplő művészek közül Andreas Fogarasi, Eperjesi Ágnes, Tarr Hajnalka új munkákkal, Kateřina Šedá pedig egy korábbi, Magyarországon még nem bemutatott installációval szerepel. Šedá munkája egy cseh kisvárosba települt koreai autógyárról szól, a helyi közösség és a kapitalista nagyvállalat kiegyenlített küzdelméről, erős áthallással a mai magyar valóságra. A cseh művész majdnem húsz éve a közösségi művészet mellett köteleződött el, ilyen volt a Budapesthez kötődő **Tükörhegy – Kateřina Šedá** című projektje is. Most ezt a korábbi kapcsolatot elevenítettük fel azzal, hogy meghívtuk a kiállításba.

Phil Collins brit származású, Berlinben élő videóművész többször szerepelt már Magyarországon, a most látható videómunkája (Home to You) Kassa külvárosában, egy szegregált roma lakótelepen (Lunik IX) játszódik. A videóklipp fülbemászó dallama szinte becsalogatja a látogatót a vetítő terembe. A művet vitaindító munkának szántuk, roma-reprezentációról, társadalmi csoportok marginalizálásáról, előítéletekről, intézményesült és strukturális diszkriminációról.

Lumi tér a Ludwig Múzeumban © Vigyázat törékeny / Ludwig Múzeum/ Fotó: Rosta József

A kiállításon hangsúlyos a roma téma. Miért?

Sokat gondolkodtunk azon, melyek a legégetőbb, a művészetben is megjelenő társadalmi problémák ma Magyarországon. Oláh Mara OMARA tíz művel szerepel a kiállításon, mert szinte minden, a gondoskodás mentén megjelenő témához van saját tapasztalata az egészségügyi intézményektől a családi életen át az oktatásig. OMARA élete jól mutatja, milyen a többszörös kirekesztettség: életművét akár a társadalmi gondoskodás intézményrendszerének roma tapasztalataként is végig lehet nézni. Keveset beszélünk az ilyen traumákról, arról meg főleg nem, hogy egy roma nő hogyan éli meg a szülészeti erőszakot vagy más egészségügyi beavatkozás során hogyan viszonyulnak hozzá.

Szerettünk volna a művek kapcsán beszélgetést kezdeményezni és tanulni a tapasztalatokból. Így jött létre a „Tevékeny gondolkodás” műhely Pócsik Andrea kultúrakutató és Oláh Norbert képzőművész közreműködésével, amely a gondoskodó intézmény, a társadalmi szolidaritás, a szociális háló és a béke fogalmi köré épülnek. (link)

Milyen kiegészítő elemek tartoznak a *Vigyázat, törékeny!* kiállításához?

Az első emeleti Lumi térben – ez a Ludwig Múzeum családbarát tere – látható Kállay Eszter munkája: arra az élethelyzetre reflektál, amikor egy (alvó vagy síró) babával próbál a szülő kiállítást nézni. Sokaknak ismerős, de alig átgondolt szempont a kiállítások tervezésekor. Még mindig nem teljesen elfogadott a gyerekekkel érkező múzeumlátogató, pedig ezzel nincs baj, sőt! A kiállítás kapcsán kértük fel Kállay Esztert a gondoskodás témáit körüljáró kortárs költészeti válogatásra – ez a közeljövőben jelenik meg.

A kiállításához tartozik egy könyvtári intervenció is, az Európai Roma Művészeti és Kulturális Intézet (**ERiac**) által létrehozott nomád könyvtár, amelynek művészi kivitelezése a Romani Design munkája. ^[5]

VISZLÁT, TÜKRÖK

RAJTA ALSEIK
 ÉN A RITMUST ADOM
 EGYÜTEMRE LÉGZÉS
 FÖLFELE GYALOGÁS
 MINDEN TÉR LETISZTULT
 SOKKOLÓAN HAT
 HÜVÖS, MŰTÁRGYAK A FALON
 A TÉLÉBER ÉSSZAKA LENYOMATA ZSIBORD
 FOLYAMATOS KALKULÁCIÓ
 MIKOR EVETT, MIKOR ALSEIK, MIKOR KAKIL
 MIKOR SÍR
 MOST IT VAGYUNK, EGY TÉR BEN,
 AMI VISELKEDNI TANÍT? MEGKÖT?
 Ő RAJN KÖTVE, ÉN RA
 A BELSŐ SZEMEN CSAK ŐT LÁTJA
 DE OLVASOM A LEHÁRSOKAT
 A TÜKRÖK MEGSÉLALNAK, MEGLÁTOM MAGUNKAT
 A HÁRUNK NÉ, ÁLMOSAN GYŰRÖTT A RUHÁNK
 ELFELEBTELEM
 HO GYAN KELL VISELKEDNI
 A BÖMBÖLÉS VAGYON REVDEN VAN?
 EGY AVANTGÁRD MŰVÉSZ RÉSZÉRŐL MINDENKÉPP
 DE VAGYON AZ Ő RÉSZÉRŐL ÉS FŐKÉNT
 AZ ÉN RÉSZÉRŐL IS?
 PRÓBÁLOM MEGFOGALMAZNI,
 HOGY MIT LÁTNAK
 A TÜKRÖK
 EGY ANYA GYEREKKEL
 NEM TÚL JÓ ÁLLAPOTBAN
 MINTHA KINÖTTE VOLNA A BŐRÉT
 MINDEN
 RÁNGOLÓDIK, HÚZÓDIK RAJTA
 A HASA
 A NYAKA
 A VÁLLA
 A KISBAMNÁNK CSAK A FEZE BÚBÁJA LÁTSZIK
 DE MINDJÁRT FELEBRED

KIFELE LÉPKEDEK
 ZÁR MINDEN LÉPÉSEM
 VISSZHANGOT VERNE
 AMI TOVÁBB TERZED
 HULLAM
 SŰVÍTVE FELSZÁLLÓ MADÁR
 BETÖRI AZ ÖSSZES TÜKRÖT
 TÚL SOKAIG TISZTELTEM ÖKET
 TÚL SOKAIG FÉLTEM TÖLÜK
 NÉMA, FÉNYES FELÜLETEKTŐL

 MOST VISSZAKÉREM TÖLÜK AZT, AKI VAGYOK
 AKI LEITEM
 AKI BEJÖN A TÉRBE
 AKI TERET KÉR
 AKI TERET KAP
 AKI GONDOLKODIK
 AKI BÖMBÖL
 AKI VIGASZTAL
 AKI RINGAT
 AKI ÉL
 AKINEK TESTE VAN, AKI VÁLTOZIK,
 ÉS VÁLTOZÁSA VALAHOL
 A TÜKRÖK SZILANKJAI
 KÖZÖTT VER GYÖKERET
 MINDJÁRT FELEBRED

KÁLLAY ESZTER

Kállay Eszter: Viszlát, tükrök © Vigyázat törékeny / Ludwig Múzeum/ Fotó: Rosta József

Mik a további tervek?

A kiállítás végén szervezünk egy záró szimpóziumot „Gondoskodó gyakorlatok” címmel, ahol nemcsak értékeljük majd a Handle with Care kiállítást, hanem más intézmények hasonló törekvéseit is meghívjuk. Tervezünk egy hibrid kiadványt is, ami egyszerre lesz kiállítási katalógus, konferencia kötet és módszertani kézikönyv.

1. Szirmai Panni: **KARBANTARTÓ MŰVÉSZET | Liget (ligetmuhely.com)** ↑
2. **Könnyen Érthető Kommunikáció (KÉK) a Vigyázat, törékeny című kiállításon | Ludwig Múzeum (ludwigmuseum.hu)** ↑
3. **„Igazán fontos, hogy itt vagyok” – Loránt Anikó és Kaszás Tamás | Ludwig Múzeum (ludwigmuseum.hu)** ↑
4. **Curating with Care**, edited by Elke Krasny, Lara Perry, Routledge, 2023. ↑
5. **RomaMoMA Nomád Könyvtár | Ludwig Múzeum (ludwigmuseum.hu)** ↑
felső kép | **MATERNAL FANTASIES, The First Supper**, 2023 ©MF

Fecske Csaba

ÖNARC

2023-11-21 | NYOM, VERS

sűrűsödő ráncaim és váratlan nyilallások
az ízületekben eltévedt mozdulatok
igazolják hetvenöt évemet
a fölfedezést hogy élni
az egyetlen lehetőség
minél rosszabb a szemem
annál hamarabb észreveszem a hibákat

a repedéseket az időn a szálkát
mások szemében
jól van ez így senki sem azt látja amit én
és főleg nem úgy
elveszítettem az utolsó szalmaszálat
amibe kétségbeesetten kapaszkodtam
a remény vak koldusa vagyok
porszem az út felvert porából – – –
az emlékezet homályos visszapillantó tükkrében
látom ahogy elmarad mögöttem az életem
és szél temeti be lábnyomom

kép | vecteezy.com

Bene Zoltán

MINT ERDŐBEN A VADNYOM

2023-11-23 | NOVELLA, NYOM

– Föld, föld! – kiáltja a tikkadt matróz az árbóckosárban, s a fedélzet hirtelen megelevenedik, a magukba roskadt férfiak fölemelik a fejüket, a szájpaplásokról leválasztják az oda tapadt, duzzadt nyelveket, újra uralni próbálják a lélegzést.

– Érzem a szagát – nyögi a fedélzetmester, s közben a főárbócba kapaszkodva, nagy erőfeszítések árán talpra húzza magát.

- Föld, föld – rekedt hangok, sóhajok mindenfelől.
- Kapitány úr, föld – tornássza magát talpra az első tiszt, arcán sárga szőrpamacsok, akár toll a kiskacsa testén, nyújtja a karját előre, majd fölfelé, bizonytalanul, révetegen.
- Föld – dűnnyögi a kapitány elvadult szakállába, s meg sem próbál fölállni, úgysem tartaná meg a lába.

A szárazföld csak félóra múlva mutatja magát a fedélzetieknek. Szép. Zöld. S egyre növekszik.

elrévedő tekintettel

– A *fűd*, a *fűd* – hajtogatta dédapám a pipáját markában szorongatva, és keskeny, sovány arca ilyenkor kikerekedett, kiugró, kun-fajta járomcsontjai a hétről hétre szaporodó redőkbe

vesztek, barna szeme pedig szakasztott olyan színűvé vált, amilyen az a hegyvidéki, hitvány, sovány *fűd*. Ahonnan jött, a Kunságban jó fekete földek váltakoztak szőlőtőke után áhítózó homokkal és barnás, göröngyös szántókkal, ahová érkezett, a hegyvidéken, gyatra volt a termőtalaj, neki mégis kellett volna minél több, mind nagyobb darab, minél szélesebb határ, amit művelhet derekasan, gürcölhet, robotolhat rajta virradattól napestig, ameddig csak bírja – és bizony sokáig bírta. Talán mert sosem érezte gürcölésnek és robotnak. Csakhogy nagyobb *fűdje* nem lehetett, mint amennyi a téészből járt háztájinak. Igaz, a háború előtt sem mondhatott magáénak sokkal többet. Sőt. Őszintén szólva még annál is kevesebbet. Talán ezért is szeretett elmélázni a *fűdön*. S amikor effajta merengéseiből fölriadt, nyomban megállított engem, az udvarban játszódó – ahogyan arrafelé hívták a fiúgyerekeket, édesapám nagy megrökönyödésére – *inast*, és zavaros, elrévedő tekintettel kereste rajtam a pipáját.

– Ott lóg a szájában – vigyorogtam, mire ő odakapott az orra alá, megállapította, hogy valóban ott füstöl, aminek füstölnie illik, ettől megnyugodott, és ábrándozott tovább.

Apró ember volt, szíjas, szikár. Ha munkáról volt szó, nem versenyezhetett vele senki, még hetven-nyolcvanesztendős korában sem. Szalonnát reggelizett kenyérrel és pálinkával, a dohányt sem vetette meg, a háború sem múlt el fölötte nyomtalanul (még az első, abban járt, az orosz fronton), ennek ellenére igen jól bírta magát kilencven felé közeledvén, majd azon túl is. A halált sem intézte másként, amikor eljött az ideje, mint ahogyan minden egyebet életében – ha meg kell lennie, hát legyen meg mielőbb, minél egyszerűbben: leesett a lábáról, s utolsó heteire ágyba kényszerült ugyan, ám nem terhelte sokáig a környezetét, végzett ezzel a világgal, amilyen gyorsan csak lehetett.

elszakíthatatlanul

Ahogy egy másik dédapám. Ő kilencvenhárom évesen lépett át, miként hitte, egy másik világba. Két háborúban is járt, mindkettőt világháborúként

emlegetik, a földet szintén szerette, jóllehet túlzásokba nem esett, amikor művelni kellett. Inkább a kertészkedés és a méhészet kötötte le. A téeszbe nem lépett be soha. Nyakasabb ember volt annál. Emlékszem, hozzá is tartozott egy hegy (domb inkább), a Balaton déli partján. Oda vitt föl engem mézes diót enni, lehettem úgy négy-ötéves. Nyulakat is tartott, ez is hozzá tartozik, elszakíthatatlanul. Ezáltal hozzám ugyancsak. Amint oly sok más. Például még két dédapám. Akiknek létezniük kellett – anélkül, hogy kereszteztük volna egymás útjait. Egyikükről van egy fényképem, a másikról anyyim sincs.

Különös, hogy duplázódnak a felmenők, mondta egyszer egy barátom; anyából egy van, nagymamából kettő, dédanyából négy, ükmamából nyolc és így tovább. Persze, a végén aztán megfordul a folyamat: marad Ádám és Éva, incselkedtem vele vigyorogva, mivelhogy nekem az egyik dédanyám, a hegyek között lakó, így mesélte, s utána én, öt-hatéves gyerek, öröms arccal rohantam az udvarra, anyámhoz: tudom már, hogy lett a világ, tudom már, hogy lett a világ! Anyám meghallgatott, aztán másra terelte a szót, veszélyes lett volna azokban az időkben teremtésről, istenről és Bibliáról beszélni. Mindenesetre még két dédapámnak lennie kellett, ez nyilvánvaló. Az egyikről, mondom, fényképem is van. Hagyott maga után nyomot: a megsárgult fotográfiát.

A hajó kikötött azon a szép, zöld vidéken. Zsíros, fekete föld szegélyezte az erdőt, a tengerpart-menti sávban bármi megtermett, amit csak képzelni bírtak. Házakat építettek, barátkoztak az őslakókkal, később harcoltak velük, egy időben a nyomaikat is el akarták törölni erről az új földről, amely az utódaik számára régi földdé vált hamarosan. Mire az elsők nyomait elmosta az eső és belepte a hó, összetaposták a lovak és a disznók, már eufemizmusként hatott új földről, Újvilágról beszélni. Régivé vált már, réges-régen régivé vált.

hazajön

A negyedik dédapám után csak egy képeslap maradt. Nyomnak nem valami sok. Mégis lehet elég bármire is. A képeslapon virginiai bélyegző, 1922-ből. Maga a kép olyan erősen megkopott, hogy szinte semmi nem vehető ki belőle, csak sejthető, hogy egy vitorlást ábrázol. Talán magát a *Mayflower*-t, fedélzetén a mintegy száz fővel, az Amerikai Egyesült Államok történelmének legendás alakjaival. A zölddé öregedett tintával írott üzenet is alig-alig silabizálható ki, de az *érkezem* szó egyértelmű. A dédapám azt adhatta hírül ezen a lapon, hogy hazajön. Hogy végleg haza akart-e

telepedni, vagy csak visszalátogatott, s valamiért itthon ragadt, az nem tudható. Amiképpen az sem, vajon ez az amerikai képeslap valóban létezett-e valaha is, vagy csak a képzeletem szüleménye. Már nincs meg. Nyoma sincs, hogy őszinte legyek.

Csak az biztos, hogy dédapából négy kell legyen, és én csak kettőt ismertem, a harmadikat pusztán fényképről, a negyediket még arról sem, mert alig pár évtized alatt úgy eltűnt, mintha soha nem is létezett volna. Nyomtalanul.

kép | vecteezy.com

Vörös István

A KRIMINÉZŐ VALLOMÁSAI

2023-11-27 | NYOM, VERS

*„... füllent mindahány –
mást nem tehet. De oly remek a mód,
hogy hamisnak vesszük a valót.
Mi a hazugság végre is? Igazság,
mely álarcot hord.”
Byron: Don Juan. Tizenegyedik ének 36–37*

1

Ha este nagyon fáradtak vagyunk,
és olvasásra sincsen már erő,
forog még, de nem működik agyunk,
keressük, hogy mi akad nézhető
a nap végén, mit magunknak hagyunk.
Egy krimi lép elő a semmiből,
nézzük az átlépést a semmibe.
A világot ebből ismernie

2

téveszme bárkitől, de megteszi,
saját tapasztalatát elfeledve,
a filmbe rendezett elég neki.
Fotelban van módja a félelemre,
a logika mozgását élvezi:
a nemet rögtön fordítja igenre,
a hazugságot meg bekalkulálja,
hogy megszokottat vigyen a világba.

3

A nem várt fordulatot mégis várja,
új nyomot mikor talál a kopó?
A tény-eltitkolás a fő szabálya,
a meglepő mindig elvárható.
Aki nézi, az kívülről jól látja,
a rossz az rossz, de hová lett a jó?
A jófiúk sem jó fiúk sosem.
A rossz lányok énekét élvezem:

4

hogy hazudnak, hisz nem tudják, mi mást szabad megtenni a rossz árnyékában.

A legtöbbször az *áldozat* hibás,
ezt hirdeti már nagy garral az állam,
és elfogadni ilyesmit szokás,
mert *áldozók* vagyunk mi általában,
ki így védi meg magát a gyengétől,
és hirdeti fenn, hogy a részvét öl.

5

A filmben mindig lebukik a gyilkos,
ki nem gyilkolt, az mind ártatlan így.
Minden más vétket ez az érzés elmos,
és önmagaddal békére tanít,
saját vétkedben te lehetsz a cinkos,
a nyugalom dühödten elvakít,
és látni hagy, mit látni nem is kéne,
már csukott szemmel bámulsz a tévére,

6

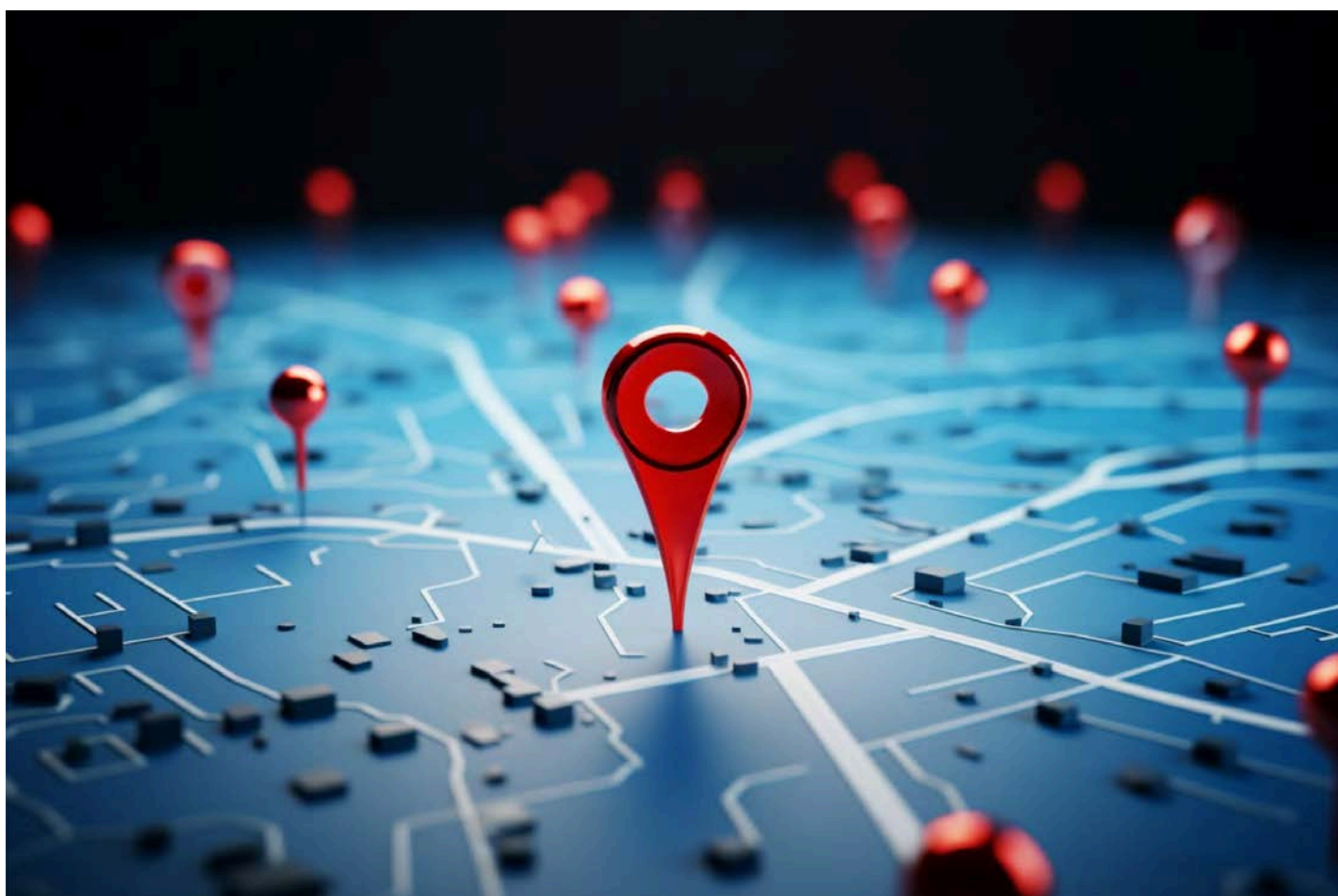
alszol, alszol, az álom is fokozza,
hogy agyad újra mozgásba lendüljön,
a széttartó sztorikat összehozza,
ilyenkor sok régi emlék előjön,
amikor nem volt itt a felnőtt gondja,
csak a testé, hogy még egy kicsit nőjön.
Most zsugorodsz saját magad nyomává,
ezt-azt értesz, ahogy bárki elvárná.

7

A filmben végül minden érthető,
bár utólag még megbeszélitek,
pár logikátlanság kerül elő,
mit észrevenni szintén élvezet.
Nem elég se gonoszság, se erő
(hiába vesz el néhány életet),
mindig győz a megrögzött logika.
S az áldozat nem támad fel soha.

Kapitány Máté

UTÁNA

2023-11-28 | **NOVELLA, NYOM**

Ezt az egész geocatchinges dolgot nem tudta hová tenni. Nem, akkor sem, amikor Lilivel összeismerkedett, és akkor sem, amikor összeköltöztek, és akkor sem, amikor már túlzottan szűkösnek érezték a lakást, és rákaptak a túrázásra, és akkor sem, amikor elkezdtek távolodni egymástól. Nem, sosem érzett az ízére, hiába látta, hogy Lilinek mennyire tetszik, hogy milyen kislányos izgalommal helyez el minden egyes ládában valami apróságot, legtöbbször tömörre hajtogatott cetliket. Erőltetettnek érezte az egészet, elvégre miért kell a természetben levés örömét ilyen ládás játékhöz

kötni, miért nem elegendő rácsodálkozni az erdők és hegyek szépségére. Nem volt hajlandó elfogadni, akkor sem, amikor látta, hogy Lilinek ez rosszul esik, hogy párja gyermeki boldogságát beárnyékolja az ő nyakassága és cinizmusa.

bűntudat

Kapcsolatuk öt év után ért véget. Annak ellenére szíven ütötte Lili bejelentése, hogy a szakítás azért nem a semmiből jött: már hónapok óta beszéltek róla, hogy talán külön kellene folytatniuk az életet. De arra nem számított, hogy éppen Lili lesz, aki kellő bátorságot gyűjt az elhatározáshoz. Hiszen Lili mindig olyan alkalmazkodóképes, olyan simulékony volt, és türelmes, igen, végtelenül türelmes, talán, ha háromszor kiabált összesen az öt év alatt, és akkor is rendre bűntudatot érzett. Most, hogy Lili nem ébred mellette, hogy a munkából hazatérve nem találja otthon, hogy este nincs kivel átbeszélni a nap eseményeit és a világ dolgait, most érzi igazán a hiányát. Talán kevésbé kellett volna ragaszkodnia az elveihez, az örök kritikusságához. De ha ezek teszik azzá, aki, nem épp ilyennek szerette meg őt annak idején Lili? Különben is, most már mindegy. Ha vége, akkor vége. Nem könyörög térdén állva újabb esélyért. Bírni kell.

Pár hónap elteltével tért vissza a túrázáshoz. Eleinte ismeretlen ösvényeken indult, új erdőket, patakokat, sziklafalakat fedezett fel. Csak később érezte magában az erőt, hogy azokon az útvonalakon menjen végig, amiket Lilivel közösen ismert meg. Csak ekkor döntötte el, hogy megkeresi az összes ládát, hogy megnézzze, Lili miket rejtett el bennük. A sorrendre emlékezett, az ilyesmit ő nem felejt el.

Az első láda az egyik erdei fahíd alatt volt. Egészen átvette a nedves talaj és az enyésző levelek savanykás szagát. Kinyitotta. Kindertojásból származó műanyagfigurák, tompa ceruza, radír, zörgőpapíros cukorka, söralátét, hűtőmágnes. Kicsit még kotorászott, aztán megtalálta, amit keresett. A papírfecni olyan akkurátusan volt összehajtogatva, szinte bűnnek tetszett a szétnyitása. Minden egyes mozdulattal szabályos négyzetalak tárult fel, egész sorminta, a hajtásvonalak szegélyezte kézírással. Rövid üzenet állt benne. *„Ez az első geocatchinges ládám. Izgatottan várom a többit. Legyen szép napod!”*. Pusztán ennyi, nem több. Egyszerre megkapóan őszinte, mosolyogatóan infantilis, bosszantóan közvetlen. Igazi „lilis”

üzenet. Egy darabig még nézte a cetlit, a szépen ívelt betűket, az egyik sarokba rajzolt giccses szívecskét. Aztán összehajtogatta a papírt, hasonló precízésre törekedve, mint Lili. Orrában még hosszan fészkelte az őszi erdő bomlásillata.

makacs csend

Mohával benőtt szikla mögött lelt a második ládára. A falát nyálkás réteg vonta be. Mint a magzatmáz, gondolta borzongva. Ez a láda szinte üres volt, egy hegyezőn és egy, már nem működő kvarcjátékon kívül csak Lili következő

cetlijét találta benne. *„Ezt a ládát én is nehezen találtam meg. De kitartó vagyok, szóval...”*. Szinte látta maga előtt Lili mosolyát, ahogyan a három pontot elhelyezte a félbehagyott mondat végén, saját titokzatosságától büszkén, szemérmes önteltséggel. Jól emlékezett erre a túrájukra. Szemerkélt az eső, hideg volt, Lili hosszan keresgélte a ládát, ő meg már ment volna haza, a melegbe, de hiába noszogatta, majd sürgette egyre türelmetlenebbül párját, a lány makacs csendbe burkolózva, feszült figyelemmel kutakodott tovább, míg a csúszós lejtőn felmászva a szikla mögött felfedezte a ládát. Emlékezett arra is, hogy hazafelé nem beszélgettek.

Egy hét elteltével a közeli szurdok kiapadt patakmedrében caplatott, amikor ágak törésének zajára lett figyelmes. Megtorpant. Talán nagytestű kutya. Vágtázó, tompa dobbanások, fújtatás, a bokrok közül őzsuta ugrott elő. Űzött tekintetű, idősebb példány. Agancsot viselt, az csak a korosabb nőstényeknél fordul elő. Kis híján egymásba ütköztek, az őz ideges mozdulattal odébb dőlt, lába megcsúszott, teste nagy puffanással csapódott a köveknek, de rögtön talpra evickélt és továbbmenekült. Ő jó darabig állt még mozdulatlanul, és nem tudta eldönteni, vajon az őz nekicsapódott az oldalának, vagy csak az állat fájdalmát érzi saját bordái között. Amikor megnyugodott, és már könnyebben szedte a levegőt, folytatta útját. A harmadik láda korhadt fatörzs odvában várt rá. Meg sem nézte a többi tárgyat, kapkodva hajtogatta szét Lili üzenetét. *„Éppen ma vagyunk együtt harmadik éve. És ez a harmadik láda, amit megtaláltam. Lehet röhögni rajtam, de ezek akkor sem véletlenek”*. Lehet röhögni rajtam. Oldalába ismét fájdalom nyilallt. Nem kétséges, kire utal ez a neheztelő megjegyzés. Elöntötte a bosszúság. Mi értelme ezeknek a cetliknek? Mi értelme ismeretlen embereknek panaszkodni? Ezeknek a divattúrázóknak, a decathlonos bakancsaikkal, a teleszkópos túrabotjaikkal, a röhejes

GoPro sportkameráikkal. Ezekről várt megértést, sajnálatot? Szíve szerint összegyúrta volna a cetlit. Hányan fogják még ezt elolvasni? Aztán durva mozdulatokkal visszarendezte a fecnit, úgy nyomkodva meg a hajtásvonalaknál, mintha a szuszt is ki akarná préselni a papírból. Rosszkedvűen, gondolataiba zárkózva baktatott vissza a parkolóba.

Több hét után folytatta csak a ládakeresést. A Duna mentén sétált, a révet már messze a háta mögött hagyva. A kavicságyban nehezebbre esett a járás, talpa alatt szétcsúszkált a folyóparti murva, ettől a bizonytalan mozgástól mintha lelkében is megtelepedett volna a talajvesztettek szorongása. Hol is volt az a nyomorult láda? Valahol itt kellene lennie. Igen, ez a víz fölé hajló fűz ismerős. Lehet, hogy már nincs is itt a láda. A távolban hajókürt hangja hasított a ködbe. Körbejárta a fűzfát, letérdelt, kezével ásni kezdett. Hamarosan kitapintotta a hordalék alá temetett ládát. Lesöpörte róla az iszapot, kinyitotta. A cetli elsárgult, széleinél hártyszerűvé vékonyodott. *„Olyan vagyok, mint ez a fa itt. Fordulnak ki a gyökereim, legszívesebben csak elhasalnék, úgy maradnék”* – szólt az üzenet. Ó, ez is mennyire ő, gondolta, teátrális

és ponyvastílusú. Pedig milyen sok energiát fektetett abba, hogy megismertesse Lilivel a szépirodalmat, hogy formálja az ízlését. De a lány újra és újra visszatért a romantikus regényekhez, a csöpögő érzelemmasszákhöz. A köztük lévő tizenöt év miatt feljogosítva érezte magát párja kulturális nevelésére, ha már a szülei olyan magasról szartak Lili fejére, de nem, Lili tartotta magát, úgy pergett le róla Vonnegut, Kehlmann, Updike, Dosztojevszkij, Tournier, Grass, Bulgakov, Ottlik, Malamud, de még Pelevin is, mintha vízhatlan esődzsekit viselne ellenük. És milyen sokszor bizonygatta Lili, hogy depressziós, hogy neki segítség kell, de mikor elküldte az egyik pszichiáter ismerőséhez, ilyen-olyan kifogásokkal rendre lemondta az időpontokat. Hagyjuk már! Ezúttal csak úgy visszadobta a cetlit, lecsapta a fedelet, még csak be sem temette aládát. Este alig tudott elaludni, legalább két órán át forgolódott, igyekezett száműzni a szívét szorító érzést.

kíváncsi kukkolók

Az ötödik láda a város fölé magasodó hegytetőn fogadta. *„Itt fent minden olyan átlátható. De az élet nem ilyen. Legalábbis vele nem”*. A hatodik láda virágzó réten, friss túrás mögött pihent. *„Hetek óta nem szexelünk. Azt mondja, lehúzom, nem tud megkívánni”*. Aztán a következő, burjánzó arborétum mélyén: *„A barátnőm szerint már rég el kellett volna hagynom. De tudjátok, kitartó vagyok, szóval...”* Tudjátok. A sok láthatatlan jóakaró. Az életükbe bepillantó, kíváncsi kukkolók. Szemtanúi a szegény, elnyomott nőnek. Azt persze egyik üzenet sem közli a külvilággal, azt jótékony homály fedi, hogy Lili hányszor okozott fájdalmat neki a bánatba burkolózásával, a hangulatingadozásaival, az örökös megfelelni vágyásával, az ebből fakadó kétarcúságával, az olykor együgyűségig súlyosbodó naivitásával, a provokációival, hogy felkeltse féltékenységét. És tessék, még most, a szakítás után is eléri ezekkel a kurva cetlikkel, hogy büntudatot érezzen.

A nyolcadik üzenet az utolsó. „*Én akartam volna azt a babát. De elment. És ő még csak nem is tud róla*”. Nyár van. A Nap émelítő erővel tűz, ő csak hunyorog, szédeleg, úgy érzi, mintha túlexponált képben lenne, ahol a fény felemészti a körvonalakat.

Hemzseg körülötte az élet, ő meg dermedten ácsorog. Aztán lassan hazatámolyog. Otthon leroskad a fotelba. Megvárja, míg kitisztul kicsit a feje. Hiba volt ez az egész ládakutatás. Tudhatta volna már az elején is, amikor meghozta ezt az ostoba döntést. Hazugság az egész. Lili már nem tudta, mivel hívja fel magára a nem létező figyelmet. Persze, biztos ő is sok mindent rosszul csinált. Na, de azért ez az utolsó cetli. Ez már túlzás. Ilyen csak azokban a hatásvadász, undorító könyvekben van, amiket Lili annyira imád. Egy pillanatra még az is megfordul a fejében, hogy felhívja Lilit, számonkéri, helyre teszi. De ezek után nem, még csak ennyit sem érdemel ez a gerinctelen manipulátor. Jóvá kell tenni. Igen. Le kell írni az igazságot, hogy ezek a nevetséges geocathinges barmok is megismerjék. Hogy megtudják, valójában mennyi öröm, mennyi szépség volt a kapcsolatukban. És azt is, hogy ő milyen végtelenül türelmes volt a sok hóborttal, ezotériával, valentinnapos hányadékkal, szappanoperákkal, mulatós zenével és ezernyi egyéb szörnyűséggel. Hátradől a fotelban. A fülében csendesedik a vér zakatolása. Holnap nekilátok, dönti el. Újra végigjárom a ládákat, és minden üzenetet kicserélek. Ez az egyetlen helyes út.

kép | vecteezy.com

Taizs Gergő

NÉHÁNY MEGFEJTÉSRE VÁRÓ MIEGYMÁS

2023-11-24 | NYOM, VERS

Hányszor kell körbeutaznom a Napot, hogy elmondhassam, nem vagyok idegen? Sosem volt semlegesebb az ismerős pontok halmaza. Merre induljak onnan, ahová csak megérkezni lehet? Újabb éjjel nehezedik rám, magamra gombolom a szaténnal bélelt éjszakát, s mint pályát tévesztett műhold, tömegvonzásról álmodom. Kósza igényem a mindenségre, hogy elfeledjem a nyugalom megzavarására alkalmas hiábavalóságot. A végtelent kellene megértenem, de a végtelennek nincs formája. Hogyan vehetném így komolyan a látványt? A szemhéjam mögött fraktálok folytonossága nyílik.

Képzelt utazásaim során kivándorlok magamból, a káosz és a rend hozzávetőleges irányait követem, kölcsönkapott könnyűséggel bámulom a test lassú illanását. Felbukkannak helyek, ahol már nem vagyok, ahogyan már nem leszek. Ha lehalkítom a háttérrel, egyértelmű lesz minden hibám? Hiába vállalom a tér viszonylagos irányait, görcsösen ragaszkodom az elengedéshez, belezsibbadok a megkövült mozdulatokba. A jelöletlen semmit hordozom magamban, megtartom vele a csend súlyát. Szeretnék valamit megfogalmazni a fojtogató félhomályban, hogy hihetőbbnek hasson jelenlétem. Jelzőtüzet gyújtok, kiszámíthatatlanul ficáncol fénye. Ez minden, ami semmihez sem elég, de legalább megtámaszt a mostoha muszáj. Maradok még kicsit. A pánik hagyománya, hogy önmagamból mérem az időt, a mélypont tetőzik bennem. A feltételezés vakfoltja mögött túl sok lett a kevés. Fennhangon titkolom, hogy másféle sötétség sejtelmek kuszálják bennem a hiányt. Ébredés egy rokon értelmű helyen. Szinkronkísérlet a kimondhatatlanra: nem vagyok idegen.

kép | vecteezy.com